

Zaad dat al geplant is

de letteren van een schrijfschool

Gierik

& Nieuw Vlaams Tijdschrift

Literair tijdschrift met initiatief
Stichters van Gierik: Guy Commerman en Erik van Malder

www.gierik-nvt.be

nr 91
24ste jaargang
nr 2 zomer 2006
ISSN 077-513X

Redactiesecretaris

Lieven David
Kammerstraat 24, 9000 Gent
e-mail: gierik.nvt@hotmail.com

Administratie & abonnementen

Paul Goedtkindt
Koninklijkelaan 80
2600 Berchem
e-mail: paul.goedtkindt@skynet.be

Redactie West-Vlaanderen

Thierry Deleu
Zandzegelaan 18/102 – 8760 Oostduinkerke
e-mail: thierry.deleu@skynet.be

Redactieleden

Chantal Bauwens, Lieven David, Koenraad De Meyer,
Kathy De Nève, Dimitri Bontenakel, Micheline de
Ridder, Jan Lampo, Sven Peeters, Barbara Van den
Eynde, Diederik Vandendriessche, Paul Goedtkindt,
Wim van Rooy, Guy Commerman, Erik van Malder

Ad hoc-redactie

Dimitri Bontenakel

Vormgeving

Vervliet@work
Berkenveldplein 16, 2610 Wilrijk
e-mail: vevliet.grco@skynet.be
gsm: 0476 242 991

Drukkerij

Cover: Brabo / Verheyen
EPO, Lange Pastoorstraat 25-27
B-2600 Antwerpen

Lidmaatschapsbijdrage

1 jaargang (4 nummers): 22 euro
Buitenland: 30 euro
te betalen op rek. nr. 068-2237695-29, met ver-
melding lidmaatschap Gierik + jaargang.
De betaling geldt voor een volledige jaargang en
wordt stilzwijgend verlengd, tenzij het lidmaat-
schap schriftelijk wordt opgezegd voor het vol-
gend jaar.

Inzendingen aan het redactieadres

Redactie & begeleiding kopij: Dimitri Bontenakel.
Alleen niet eerder gepubliceerde teksten. Geen
aangetekende zendingen. Inzendingen bij voor-
keur op diskette (Words of WP) en met uitdraai in
vier exemplaren in 'platte tekst' of via e-mail.
Over ongevraagde kopij wordt geen correspon-
dentie gevoerd. Ongevraagde kopij wordt niet
geretourneerd, tenzij er voldoende postzegels
plus envelop worden bijgevoegd. Auteurs ontvangen
een bewijsexemplaar. Auteurs zijn verant-
woordelijk voor hun tekst.

Copyright

berust bij vzw *Gierik & NVT*. Overname van teksten
is toegelaten mits bronvermelding en vooraf-
gaand akkoord van de uitgever.

Auteursrechten

Personen, die we niet hebben kunnen achterha-
len of bereiken i.v.m. eventuele auteursrechten,
kunnen de redactie contacteren.

Prijs per nummer

6,50 euro / buitenland 10 euro
Verzending van afzonderlijke nummers na beta-
ling op rekening 068-2237695-29 + portokosten
(België: 1,5 euro / buitenland: 4 euro).
Proefnummers gratis mits betaling van porto-
kosten.
IBAN BE26-0682-2376-9529
BIC-code GKCC BE BB

Advertenties

Tarieven te verkrijgen bij en aanvragen en docu-
menten te richten aan Paul Goedtkindt (admi-
nistratieadres)

Verantwoordelijk uitgever

Guy Commerman
Kruishofstraat 144/98, 2020 Antwerpen
e-mail: guycommerman@skynet.be

Met de steun van Vlaams Fonds v.d. Letteren
Met steun van de Provincie Antwerpen

Inhoudstafel

zomernummer 91

4	Woord vooraf / Het zaad en de pennenvrucht
6	Consciously we teach what we know; uncounsciously we teach who we are - Erik Vlamincx
8	Kijk op een fotografe: Irini Bontenakel
9	Gujarat – de vallei van Kutch – de hoofdstad Bhuj – Veerle Verbruggen
14	Older mothers live longer, says study – Tin Vankerkom
22	Ontmoeting met een literair idool. Een avond Follies – Vera Marynissen
25	Het negerkindje – Kris Maldoy
29	Foto
30	In rust – Greet Lostrie
32	De verre verte waar alleen grijs – Marjolein Kats
34	zuigkracht – Jasmin Hasdo
38	In gedachten – Tris Gilis
41	Foto
42	Bloemlezing – Ilse Arnouts
45	Festival – Tris Gilis
46	Ama – Jasmin Hasdo
47	Perpetuum Mobile – Marjolein Kats
48	De potloodkauwers – Greet Lostrie
49	Twee gedichten – Vera Marynissen
50	Nieuwe maan – Kris Maldoy
52	De wentelaar van het woordendepot – Agnes Van Look
54	Ochtendparel – Christine Waerenburgh
56	In V-vorm – Veerle Verbruggen
57	Daar heb je Faulkner weer / studenten over hun schrijfopleiding - Dimitri Bontenakel
62	De regels van de kunst? – Lieven David
71	Foto
72	Sneeuwvlokkenblues – Heidi Lagast
78	Dansen – Werner Verrelst
80	Ernst Erenboerg of een denkbeeldig leven – Koenraad De Meyer
85	Foto
86	Triomf / Een balans van mijn Zuid-Afrikaanse ervaringen - Tone Brulin
95	Servië: van Schurkenstaat tot Sin City – Sven Peeters
106	Nog niet gezegd – Wouter Steyaert
108	Licht dat me wil – Joris Iven & foto's van Willy Vanheers
112	Niets van dit alles kennen wij – Jan De Bruyn
117	Het laatste woord / De buit van de debutant – Erik Corman
120	Woordenkramerijkdom / Elk debuut valt niet uit de toon
122	Mededelingen & publicaties van de abonnees
124	Reclames
125	Gierik & NVT in de boekhandels
126	Gierikbeschermcomité
127	Medewerkers zomernummer 91

Woord vooraf

Het zaad en de pennenvrucht

Schrijver worden is geen 'beroepskeuze' zoals het besluit om arts te worden of bij de politie te gaan. Je kiest niet zozeer, je wordt gekozen, en heb je dat eenmaal geaccepteerd dat je voor niets anders deugt, dan moet je bereid zijn de rest van je leven een lange, zware weg te bewandelen. Tenzij je een gunsteling van de goden bent (en wee degene die daarop gokt), zal je werk nooit genoeg opbrengen om van te leven, en als je een dak boven je hoofd verlangt en niet wilt doodhonger en moet je er vrede mee hebben ander werk te doen om je rekeningen te betalen.

[Paul Auster, *Hand to mouth*, pagina 5]

Toch tonen velen zich bereid die lange, zware weg te bewandelen. Schrijven zit in de lift. In menige zolderkamer wordt er 's nachts in stilte aan een eigen oeuvre gewerkt. Soms wordt de eigen creatie opzij geschoven, het potlood gescherpt, het hoofd gebroken over een opdracht van de schrijfcursus.

De webstek van Creatief Schrijven geeft per provincie een overzicht van het bestaande aanbod schrijfonderricht in Vlaanderen. Korte cursussen en workshops zijn er in overvloed. Kortverhalen, reisverhalen, zakelijke teksten, theaterteksten, scenario's, songschrijven – voor elke woordsmid wat wils. Soms zijn er combines: zo geeft het Antwerpse FotoMuseum een fotografie- en schrijfworkshop terwijl het Gentse Wisper een cursus schrijven én illustreren voor kinderen organiseert. Het leeuwendeel wordt door Creatief Schrijven zelf ingericht. Andere organisatoren – en vaak zijn er samenwerkingsverbanden – zijn o.m. Vormingplus, het Brugse Moritoen, de Literaire Kring Apollo, het reeds vernoemde Wisper en de Vlaamse Script Academie. Bij Jeugd en Poëzie vzw, de Kulturele Kring Ambrozijn en Het Kapersnest kan je dan weer terecht voor cursussen op aanvraag.

Voor meerjarige opleidingen staan er drie grote spelers op het veld.

Het Deeltijds Kunstonderwijs organiseert driejarige schrijfopleidingen 'Literaire Creatie' voor volwassenen vanaf vijftien jaar, drie uur per week, van september tot juni.

De universitaire Werkgroep Literatuur en media (Wel), ingericht door Hans

Devroe, profileert zich met zijn vijftientwintig jaar als de eerste schrijvers-academie in ons taalgebied. Zij brengen onder dezelfde naam ook een driemaandelijks literair tijdschrift uit. *WeL* organiseert een vierjaarlijkse opleiding. De eerste twee jaar worden schrijftechnieken van de voornaamste genres gegeven. Het derde en vierde jaar omvat een opleiding algemene semiotiek en – in samenwerking met de docenten van de faculteiten Psychologische en Pedagogische Wetenschappen van de KUL – een opleiding voor het doceren van cursussen.

De Antwerpse SchrijversAcademie, opgericht in 1991, stelt zich tot doel verschillende facetten van het schrijversvak te onderrichten. Naast een gamma van kortdurende cursussen verzorgen zij een vierjarige deeltijdsopleiding op het niveau post-hogeschoolvorming. SA werkt met een toelatingsproef: kandidaten moeten een eigen tekst insturen die door de docenten beoordeeld wordt. De eerste drie jaar volgt de student een aantal modules (scenario, poëzie, proza, essay, ...) In het vierde jaar maakt hij een eindwerk onder begeleiding van een docent.

‘De witte Ikea-inschroefmeubelen van de workshopers!’ sprak de literaire criticus.

‘Creative writing saved my life!’ zei de thrillerauteur stellig.

De zin en onzin van schrijfscholen; het debat is zo oud als het schrijfondericht zelf. Dit tijdschrift is niet het eerste dat zich over de materie buigt.

Kreatief deed het ons in 1994 voor met – jawel – *Schrijversscholen in Vlaanderen, zinvol of onzin?*

Ook *Deus Ex Machina* wijdde er in 2003 een themanummer aan. In *Inspiratie en transpiratie* (nr. 106) opperde Knack-journalist en voorzitter van de Gouden Uil Anna Luyten dat het misschien geen slecht idee was om schrijfscholen te verplichten de eindwerken van geslaagde studenten te publiceren.

Gierik & NVT bewandelde een gelijkaardige denkpiste, en ging samen met de Antwerpse SchrijversAcademie aan de slag. Het nu volgende katern werd volledig ingevuld door studenten van de SchrijversAcademie. De prozaklas van Alstein en de poëzieklas van Peter Holvoet-Hanssen brengen een selectie van hun teksten.

Het woord is aan hen. ■

De ad hoc-redactie.

‘Consciously we teach what we know; unconsciously we teach who we are.’

‘Literair schrijven, kan je dat leren?’ En: ‘Heeft zo’n schrijversacademie wel zin?’ Ik ben ze beu, die vragen. Waarom wordt er nooit gevraagd of een tekenacademie zin heeft? En waarom zou je beeldhouwen wel kunnen leren en schrijven niet? Enfin.

Zonder talent kan je op zo’n academie uiteraard niks uitrichten. Creatief ben je of ben je niet. Artistieke aanleg heb je of heb je niet. Maar om een creatief en artistiek proces te laten uitmonden in een waardevol product heb je wel vakkennis nodig. Die vakkennis kan je opdoen in een degelijke schrijfschool.

Uiteraard zijn er kunstenaars die zich bekwaamden in hun vak zonder academie. Zij leerden de stiel op eigen houtje. Of toch niet. Want zij keken hoe anderen het hen voordeden. Zij verkeerden in kringen waar discussies gevoerd werden die hun talenten konden aanscherpen. Zij ontmoetten mensen die hun ambities deden groeien.

Een goede schrijfschool doet niets anders. Ze reikt voorbeelden aan, presenteert netwerken, stimuleert vaardigheden.

De Antwerpse SchrijversAcademie wil niet meer of niet minder dan getalenteerde mensen de vakkennis bijbrengen die ze nodig hebben om van hun prozatekst of gedicht een professioneel product te maken dat door uitgevers en lezers wordt geaccepteerd en geapprecieerd.

En blijkbaar lukt dat. De vele publicaties in literaire tijdschriften en de literaire prijzen van studenten en oud-studenten getuigen daarvan. Het feit dat ongeveer de helft van de studenten die de studie afmaakt effectief met een boek debuteert, is veelzeggend. Recente debutanten zijn o.a.: Els Wuyts (Querido), Dimitri Bontenakel (Davidsfonds Literair), Betty Antierens (Manteau), Dorine Esser (Standaard Uitgeverij).

Zouden die auteurs hun boek ook geschreven en uitgegeven hebben indien ze het traject van SchrijversAcademie niet hadden gevolgd? Waarschijnlijk wel. Maar het pad was langer en moeilijker geweest.

De docenten van SchrijversAcademie zijn publicerende auteurs. Zij delen hun ervaring met de studenten. De docenten hebben vaak een erg verschillende smaak en literatuurvisie. Dat is een bewuste keuze om een vaak gehoorde kritiek op schrijfscholen te voorkomen, namelijk dat één schrijfstijl wordt opgedrongen.

Meegenomen is dat het docententeam bestaat uit een groep gemotiveerde en geëngageerde mensen. Ik plaatste een uitspraak van de Amerikaanse onderwijsdeskundige Hamachek als titel boven dit kaderstukje. Ik denk dat ze geldt voor de manier waarop in SchrijversAcademie les gegeven wordt. De ziel van de kunstenaar wordt hier doorgegeven.

Gierik & NVT heeft de durf om een katern vrij te maken voor verhalen en gedichten van studenten van SchrijversAcademie. Voor de meeste van hen is het hun eerste publicatie in een literair blad. Ze presenteren een amalgaam van stijlen en genres. Ze blijven vooral, en gelukkig, zichzelf. Ze bewijzen in de eerste plaats hun eigen kunnen, en ze geven ook een beetje glans aan de schrijfschool waar ze les volgen. ■

[*Erik Vlamincx is docent en bestuursvoorzitter van de SchrijversAcademie*]

Dinsdag 20 juni om 20 uur

in de kelder van boekhandel *De Groene Waterman*,

Wolstraat 7, 2000 Antwerpen,

stelt ***Gierik & NVT*** i.s.m. de ***Antwerpse SchrijversAcademie***
het geletterde zomernummer **91** voor.

De letteren van een schrijfschool worden uit de boeken gedaan.
Zaad dat al geplant is, groeit uit tot wat niet geplant is!

Elvis Peeters & Peter Holvoet-Hansen orchestreren een spetterende,
non-conformistische, literaire avond met de derdejaarsstudenten
van de Antwerpse SchrijversAcademie:

Ilse Arnouts, Tris Gilis, Jasmin Hasdo, Marjolein Kats, Greet Lostrie,
Kris Maldoy, Vera Marynissen, Tin Vankerkom, Agnes Van Look,
Veerle Verbruggen, Christine Waerenburgh

Inleiding: 20 uur - Verhaallijn: later dan 20 uur - Slot: onvoorspelbaar

Inkom: 7 euro

Een monnik van het Labrang Monastery in Xiahe, het meest vooraanstaande Tibetaanse klooster buiten Lhasa, Tibet

Commentaar bij foto's kinderen:

'Begin april reisden we rond in het zuidelijkste puntje van de Provincie Gansu. Lang geleden doorkruiste de Zijderoute deze provincie; nu is het een thuis voor minderheden als Hui-moslims en Tibetanen.

Onderweg van het pelgrimsstadje *Xiahe* naar het hoger (3700 m) gelegen *Langmusi* passeren we kudden yaks, grazend op de *Sangke*-graslanden. We stoppen bij het dorpsschooltje van *Xiatawa*. De schoolkinderen komen hoofdzakelijk uit het dorp, een aantal onder hen woont verder weg in de heuvels. Na een snel geïmproviseerde lunch van *tsampa* (ongekookt mengsel van yakboter, kaas, gerst en suiker), noedels met groenten en yakmelk, nodigt de directeur ons uit een kijkje te nemen in één van de klaslokalen. Zij aan zij schrijven de kinderen Chinese karakters neer in hun schriftje, waarbij ze simultaan de uitspraak van het karakter binnensmonds brabbelen.'

Irini BONTENAKEL (*1974) reist de wereld rond met haar fototoestel op haar heup. In 2004 trok ze met haar man van Antwerpen naar Beijing, China. Nu, in juni, verhuist hun postadres naar Chengdu, in de provincie Sichuan. Na *De Blauwe Lotus* trok Kuifje naar de Amazone. God mag weten waar Irini zal belanden.

Gujarat - de vallei van Kutch - de hoofdstad Bhuj

Ik zou met een mooi verhaal moeten beginnen.

Het is valavond. Op de hoek van de straat, met de beentjes in het zand, zit een kind van zeven. Onder elke hand een ijzeren kommetje met de opening naar beneden. Het jongetje trommelt wat, lacht met schokjes en roept met schelle stem: 'Hello! Hello!'

Ik glimlach, steek mijn hand op en stap door. Een eindje verder hoor ik hem opnieuw. Ik stop, kijk om. Hij wuift, vult de potten met zand en giet ze van op een hoogte leeg. Het stof van de straat maakt wolkjes waar hij zit.

Achter hem liggen de resten van een door de aardbeving -zesentwintig januari 2001- getroffen gebouw tussen een nieuw huis en een woning in opbouw. Twee jongens samen op een te grote fiets rijden voorbij. Het kind roept, slaat kluiten zand stuk, stapelt de potten, gooit ze om. Ik denk dat hij lacht.

Een man steekt het kruispunt over, gaat op hem af, zegt iets, vraagt iets, verdwijnt.

Het is bijna helemaal donker nu. De jongen duwt zich recht, draait zich om en wiebelt van zijn linkerbeen op zijn rechter een opgebroken straatje in. Zijn dunne armpjes schudt hij hoekig voor zich uit. In één pot een schraal gerinkel.

Scheuren in Hotel Annapurna zijn opgevuld met mortel. De muren werden niet opnieuw geschilderd. Bij veel gebouwen viel de watertank door het dak naar beneden, op de trappen, op de mensen die buiten probeerden te gera-ken. De tank van Vinod Gor stond op de kruising van twee steunbalken. Zijn hotel bleef overeind dankzij een betere architect.

Mijn eerste nacht in Bhuj. Ik schrik trillend wakker. Beeft het bed? De aarde? Zijn het mijn gedachten die nazinderen?

Verhalen worden opgedeeld in vóór en na de aardbeving. Tien procent van de 150.000 bewoners van Bhuj kwam om; nog eens duizenden liepen let-sels voor het leven op. Hele dorpen in de vallei van Kutch verzonken in klo-ven en bergen puin.

Mister Jethi, historicus en conservator van wat rest uit het cultuurhistorisch museum, kijkt me met een dramatische blik aan: 'Ben je al eerder in Kutch geweest? Dit boek is van vóór de aardbeving.' Hij bladert snel, stipt blindelings foto's van paleizen en tempels aan en zegt bij elke potloodtrek: 'Chaos. Chaos.' Dan klappt hij het boek dicht.

Aan de bushalte komt een politieagente voor me staan.

'Welkom! Wat vind je van Kutch? En van de mensen?' Ze antwoordt zelf: 'Wij zijn een rustig, vredevol en gastvrij volk. Geld is niet belangrijk voor ons. Wel dat je er bent.'

Ze vertelt over haar drie kinderen. Eén zoon studeert in Mumbai. Een andere zoon is thuis; hij zoekt werk. De oudste, haar enige dochter, is enkele maanden geleden getrouwd en woont nu bij haar schoonfamilie in Anjar. Ze staart met halfopen mond voor zich uit.

'Mis je haar?'

'Te veel!' Ze schrikt op van de trillingen in haar stem, kijkt geroerd om zich heen en haalt uit haar gedachten diepere drama's boven.

'De aardbeving was vreselijk!' Ik volg haar blik. Ze praat met tussenpozen.

'Het hospitaal stortte in. Vrouwen die moesten bevallen, kwamen om. En pasgeboren baby's.'

Over de massale moordpartijen tussen Hindoes en moslims, amper anderhalf jaar later, spreekt niemand. Ik probeer voorzichtig of Jatin uitleg wil geven. In de bus komt de jongeman naast me zitten en vraagt of hij een dag mijn gids mag zijn.

'Ik heb geen woorden om daarover te spreken.'

Het blijft stil. We kijken voor ons uit. Achter de chauffeur is traliewerk. Ik denk aan een artikel van twee blokjes in een westers dagblad: 'Gujarat heeft opnieuw! Minstens tweeduizend mensen afgeslacht in bussen en treinen.'

'Het is een politieke kwestie,' zegt hij. 'Met religie heeft dit niets te maken.'

'Ga niet naar Gujarat!' Mijn vriendin Padma overloopt mijn plannen. Met vertrokken gezicht komt ze dichterbij. Bij elk woord tikt ze op mijn schouder: 'Ga – niet – naar – Gujarat!'

Pauze.

'Overweeg niet eens of je zou kunnen gaan. Gujarat is *tsss*.' Ze schudt haar hoofd krachtig en definitief.

Ze heeft geen woorden om daarover te spreken.

Vinod Gor neemt mijn maaltijd op. Hij heeft zijn vest aangetrokken.
'Ik ga vandaag wat vroeger naar huis. Ik woon niet in dit hotel.' Hij kijkt rond.
'Mijn broer wel. Toen ook al.' Hij zet zich over me aan tafel.
'Mijn vrouw en kinderen sliepen die nacht in mijn kamer. Ik kwam laat thuis, was bijna bij hen, toen een halve meter van mij vandaan alle muren naar beneden vielen. Ik dacht aan de oorlog met Pakistan in 1971. Ik kroop met vrouw en kinderen onder een balk. We kregen geen deur of raam open. Wel hoorden we hout kraken en stenen schuiven. Overal geschreeuw. Ik zei hen dat het gauw voorbij zou zijn. Dan hebben we gebeden en de deur ging open.'

Tweede nacht in Bhuj. De aarde beeft in mijn hoofd. Ik word wakker, blijf wakker. Maal de uren, de dagen, graai tussen stof en stenen.

De vallei van Kutch is een bouwwerf. Zwaar beschadigde huizen breken ze af naarmate de materialen opnieuw gebruikt kunnen worden. Voor, achter en naast nieuwe woningen slinken de puinhopen. Soms is een enkele kamer overeind gebleven, worden muurtjes gestut en gaat 's avonds het licht aan. Nieuw-Bhuj sluit niet aan bij wat overblijft van het oude Bhuj. Seismologen hebben een veiligere plek gewezen. Hele wijken worden opgericht met steun van de regering en fondsen uit het buitenland. Naast de wegen staan bordjes die vertellen hoeveel woningen, van welk type, met of zonder toilet, geschonken zijn door Italiaanse, Ierse en Franse hulporganisaties. Tegeltjes naast de deur duiden de huizen aan die door Caritas bekostigd zijn.

Verwilde varkens volgen de afbraak en opbouw van de stad. Ze wroeten putten in opgehoopt zand, schuren hun harige, zwarte of vaalgrijze ruggen tegen verse muren, zogen de bruingestreepte biggen in de schaduw van een verlaten pand of nestelen zich in lagen tussen gestapelde elektriciteitspalen. Een enkeling kreeg de bek gesnoerd. De kromme hoektanden steken onder het geknoopte touw uit.

Als ergens een emmer uit een raam gekieperd wordt, schieten ze er in een zigzaggende lijn op af. Van groot naar klein. Ze hikken en grommen als beo's met oranje oogmaskers hen lekkere stukjes proberen te ontfutselen. Of ze botsen luidkeels met overstekende koeien. Groot en heilig zijn ze, maar niet onkwetsbaar. De weg verplaatst zich rond een in zeven haasten aangereden dier. Besmeurd en bebloed wacht het zielloos op een kadaver-ruimer. Werk voor een kasteloze.

Vinod Gor geeft me een dessert van het huis. Hij zegt dat hij vlaggen spaart van vreemde landen en zomaar dingen die daar typisch zijn. Hij toont een op stof gedrukte kaart van Nederland, met windmolens, houten klompen, een bol kaas en Delfts blauw. Ik lach luider en langer dan ik wil.

‘De eerste maand dachten we: in Bhuj kunnen we niet meer leven. De tweede maand was er weer een lach op de gezichten van de mensen. Ze hadden één, twee, drie familieleden verloren, waren verwond geraakt, hadden geen huis meer. En ze lachten terug. Kan je dat verklaren? Dat kan je niet verklaren.’

Nog een nacht in Bhuj. Ik waak. De aarde wacht tot je slaapt alvorens te beven.

Bhakti schudt mijn vingers los. Parmantig spuit ze sliertjes henna op mijn handpalm.

‘Mijn man weet niet dat dit kunst is,’ zegt ze schuchter. In geen tijd wikkel en bloemen, stengels en blaadjes zich rond mijn levenslijn.

‘Nergens aankomen! Als de henna droog is, breekt die vanzelf’

Ze opent haar versierde hand en zegt: ‘Als iemand heel veel van je houdt, wordt de tekening donker, bijna zwart.’ In de deuropening staat haar man verlegen te lachen. Op een enkel oranje blaadje na, zijn de lijnen diepbruin.

Hij zegt dat ze een *love-marriage* hebben.

Zij zegt dat ze twintig kilo meer weegt dan toen ze trouwde.

Hij zegt dat haar ouders een gearrangeerd huwelijk wilden, maar niet met hem.

Zij zegt dat ze haar geboortestad en haar familie al zo lang niet gezien heeft.

Hij zegt dat hij haar de kans geeft om verder te studeren, wat in haar gemeenschap ongewoon is.

Zij zegt dat ze niet met de burens praat.

Zijn vrouw heeft een zwaar jaar achter de rug, met veel huilen, zegt hij, maar dat ze nu gelukkig is en geen dag meer zonder hem kan.

Zij staart voor zich uit, zegt dat pijn iets is dat je moet leren dragen. Ze slaat haar arm om me heen en vraagt of ze sport zou doen om gewicht te verliezen.

Pelikanen vliegen laag over, veranderen van richting boven het huis.

Ik schrik op uit mijn slaap, schud mijn hoofd, verjaag de beelden die zich eindeloos overlappen. Ik haal de wassen dopjes uit mijn oren; het ruisen stopt. Buiten is het stil. Een halve nacht werd er op trommels geroffeld en gedanst, schoot men *crackers* af.

‘Moslims. Eén of ander feest.’ Vinod Gor zegt het tussen zijn lippen. ‘Blijf vanavond maar binnen.’

Steunend op mijn ellebogen kijk ik de kamer rond, probeer met het licht dat onder de deur binnenglijdt, de lijnen op mijn hand te onderscheiden. Ik beeld me in dat ze bruinzwart zijn.

De ene uitnodiging leidt tot een andere. Ik sta naast een rijtje oudere heren voor een huis in een betere wijk. Zij zijn allemaal stichter, hoofd, professor én brahmaan. Deze leden van de hoogste kaste zeggen dat ik geluk heb. Swamiji van de Shivananda Ashram in Ahmedabad komt naar Bhuj en zal samen met hen bidden en over het leven praten. Ik mag erbij zijn.

‘Al begrijp je geen Gujarati, de bijeenkomst zal indruk maken!’ zeggen ze, zich vriendelijk verheugend.

Er valt nog meer geluk in mijn schoot. Na de sessie mag ik de maaltijd delen met hun Swamiji.

Hij zwijgt en ik zwijg. Als hij opkijkt, doe ik dat niet. Elke korrel rijst raakt mijn tong en mijn verhemelte.

Voor hij vertrekt, neemt hij mijn hand vast en glimlacht lang.

‘In Bhuj kan je de polsslag van de aarde voelen. Een beetje schudden, beven, zo rond drie uur ’s nachts.’

Ik knik heftig en zeg dat ik trillend wakker schrik met de gedachte: ‘Dit is een aardbeving.’

‘Ik weet het; ik weet het,’ fluistert hij. ‘Onze aarde leeft. Je moet haar leren begrijpen. Als je poëzie kan lezen, heb je geen proza nodig. En gevoelige zielen maken meer mee dan anderen.’ ■

Older mothers live longer, says study

‘Older mothers live longer’ had er in de *Financial Times* gestaan. Amerikaanse wetenschappers hadden het onderzocht. Vrouwen die op latere leeftijd kinderen kregen, bleven langer overleefd dan tienermoeders. Zij hadden minder last van borstkanker, baarmoederhalskanker, hartkloppingen en migraine. Zelfs je tanden bleven er beter bij. Gezien het feit dat ook de fruitvlieg sneller sterft naarmate zij meer fruitvliegjes op de wereld zet, zag de krant dan ook niets alarmerends in de recente trend van kinderen krijgen op oudere leeftijd. Haar hart sprong op. Ze stond op dat zonovergoten, kille plein in Rome, op zoek naar een krant voor Jan en de voorzienigheid, het lot, speelde haar dit artikel onder ogen. Zij kocht de krant. Verzoend met heel de wereld – en zelfs met – Jan bracht ze hem het financiële nieuws.

Terwijl hij las en zijn zoveelste espresso dronk – géén cappuccino, cappuccino was iets voor de namiddag, tussen 2 en 4, geen Italiaan kreeg het in zijn kop ’s ochtends cappuccino te drinken – droomde ze weg. Waar was hij nu? Wat deed hij? Het was – welke dag was het? – 24 december. Drie dagen geleden, toen de winter begon – de kortste dag en de langste nacht die ze weer niet samen konden doorbrengen – had ze hem voor het laatst gezien. Het was een intens gesprek geweest. De autobatterij had het in de laatste dagen van het jaar begeven – was het een teken geweest? Betekende het iets dat het hart van haar trouwe Volvo het begaf? Gelijk met de Volvo kwam Matroos in haar leven en samen hadden zij heel wat geheime visites afgelegd en de Volvo had nooit een kik gegeven en nu brak zijn hart en Jan wilde dat ze dit nog voor de vakantie in orde bracht. Ze had Matroos gebeld. Of hij wist hoe je een batterij moest vervangen. Hij was in zijn *épave* gesprongen en naar A’pen komen rijden. Samen togen zij naar Midas op de Belgiëlei. Ze moesten de auto ettelijke uren in bewaring geven en waren in een café vlakbij de tijd gaan doden. Het was een intens gesprek geweest. De dag wollig en grijs; de zon niet van de partij; en in het half-duistere café, waar de lichtjes van de jukebox en de spelautomaten steeds feller gingen blinken, hadden ze aan de toog gehangen en gepraat. Over het komende jaar. Het jaar waarin hij – zij niet, om een of andere reden zij niet

– eindelijk de knoop ging doorhakken en Chris *adieu* ging zeggen. Voor wie? Voor haar of voor Renalda? Ze wist hoe hij keer op keer beweerde dat hij heus wel diepe en warme gevoelens voor Renalda koesterde, maar ze nam dit niet *au sérieux*. Renalda, die het warm water nog niet kon uitvinden, zelfs als men het haar toonde, dat kon hij niet menen. Ze wist hoe Renalda een kinderlijke wensdroom was, een opgraven van zijn Litouwse roots. Maar hij had Litouwen nooit gezien! Het Litouwen dat hij kende, was het Litouwen uit zijn vaders verhalen en die was er al moeten gaan lopen toen hij twintig of tweeëntwintig was. In die tijd was Litouwen een boerengat en de familie *Limontas*, een familie van officieren en acteurs, stond bij de Russen slecht aangeschreven. Litouwen was bijgelovig toen en de mensen leefden met de neus naar de grond. Veel wilde Madonnaverhalen en het aanbidden van de maan. Inmiddels was dit allemaal vergaan en de jonge Litouwers, Litouwsen vooral, waren zo materialistisch als de pest, zoals hij zelf kon nagaan aan de stroom van Litouwse nannies, die hij over de vloer had gekregen. Renalda was anders, beweerde hij dan. Ja, omdat het een ondermaatse pianiste was. Vier of vijf jaar academie en nooit één noot op papier gezet. Zo kon ze het ook. Dat het arme kind noch voor muziek noch voor talen enige aanleg had, bleek duidelijk uit het feit dat zij na 1 jaar babysitten nog altijd dacht dat ‘au pair’ *aanhouden met de vader* betekende! Ze kon haar wel slaan. ‘Maar zij is jong,’ zei hij dan. ‘*Tant de jeunesse mérite notr’indulgence*.’ Renalda, met haar kinderlijk verbaasde, ronde ogen was inderdaad jong, amper vierentwintig, maar oliedom. Hoewel zij uit het hoge Noorden kwam, gedroeg ze zich als een *Southern Belle*. Het aan de haak slaan van een begoede partij was het enige dat haar deed tikken.

Though it's cold & lonely in the deep, dark nite, Paradise by the dashboard lites. ‘Who’s it gonna be, boy?’ drong zij aan. ‘Her or me?’

Hij had gewoontegetrouw lang rond de pot gedraaid. Hij had gezegd dat, als hij Renalda volgde naar Litouwen, hij vast zeer teleurgesteld ging zijn. Door het huidige Litouwen, bedoelde hij. Bovendien was Renalda niet zeker van haar stuk: ze zei geen neen of geen ja. En terwijl hij hier in België vaste afnemers voor zijn beeldhouwwerken had, zou dat ginder niet meteen het geval zijn. ‘Pauvre chou,’ zei ze, ‘zoveel praktische beslommeringen. En waar zit de liefde in dit alles?’ Hij zei: ‘Oooh,’ avec une moue comique, ‘j’ai été tellement inondé d’amour, ces dernières années, je pense que je pourrai m’en passer. Pour un certain temps,’ voegde hij eraan toe. Zijn glimlach was triest. Hij vlijde zijn hoofd op haar schouder, streek met een vinger langs haar wang. – ‘*His goddamn face*,’ she thought. ‘*Everytime I see his goddamn face it makes me want to cry*.’ – ‘Wie is hier nu eigenlijk tweede keuze?’

vroeg ze dan. Hij zei: 'Kom, kom met mij mee naar Litouwen. We aanbidden de maan, we aanbidden mekaar, we zullen gelukkig zijn.' Dat wist ze zo nog niet. Matroos had nooit in het buitenland verbleven. Hij stelde zich daar teveel van voor. Zij kende de desorganisatie van het buitenland, de corrupte ambtenaren, het ongeschoolde personeel, de gebrekkige voorzieningen, de politieke onmondigheid, de aperte achterlijkheid, de onderhuidse wreedheid, de vervuiling, de ramkraken... 'Waarom ga je niet gewoon in de Ardennen wonen?' vroeg ze. En dan zou er een mirakel komen en haar losweken van Jan. Ze zouden samen in zijn buitenverblijf wonen. Maar hij schudde het hoofd. 'Je ne vais pas m'enterrer aux *Dames de Meuse*,' zei hij. En zij: 'Maar denk aan de tijd dat wij daar samen waren en de wereld niet meer bestond...' Hij zuchtte diep, sloeg zijn armen om haar heen. Hij zei: 'Ik hield nooit meer van iemand dan van jou. Jij hebt mijn totale leven overhoop gegooid. Ik brand voor jou. Maar, liefste, ik kan het niet meer aan. Ik wil mijn kinderen verlaten voor jou en dan denk jij aan je katten. Beloof me, schatje, dat jij ook een stap doet. Ik ga bij Chris vandaan, maar beloof me dat jij ook iets doet. En doe het snel. Ik kan geen jaar meer doorbrengen in, *in this burning hell*.' En toen ze afscheid namen, had hij gezegd: '*Au revoir, mon grand'amour. Tu me manques déjà*.' Als wij mekaar wederzien, zal alles anders zijn.'

Diezelfde avond ging de telefoon. Jan nam op. Ze hoorde een huilende Chris aan de lijn. Na enkele seconden werd het gesprek in de studeerkamer voortgezet. Het duurde een dik uur. De pizza werd koud. Toen Jan terug in de living kwam, keek hij gekwetst. Ze legde een pizzapunt op zijn bord. Hij zei: 'Matroos gaat weg bij Chris.' Even bleef de pizzaschep in de lucht steken. Zij zei, zonder hem aan te kijken: 'Ik heb altijd gezegd dat die Renalda een gevaar was.' Ze voelde zijn ogen op haar gericht. 'Chris zegt dat het meer te maken heeft met jou.' 'Met mij?' deed ze blij. 'Waar haalt ze dat?' 'Het is wat Matroos heeft gezegd. Klaarblijkelijk hebben jullie plannetjes beraamd en gaat hij nu bij haar vandaan...' Ze onderbrak: 'Dat is *red herring* tactiek. Matroos maakt van mij gebruik om Renalda in te dekken. Vergeet niet dat ze nog steeds onder hun dak verblijft en dat ze samen de kerstdagen moeten zien door te spartelen. Ik ben Matroos zijn rode doek.' Jan zei niets. Ze bood nog aan: 'Wil je dat ik met hem praat? Neem jij Chris nu maar mee naar Rome en ik zal met hem wat praten.' Maar van dit noble plan wou Jan niets horen.

Ze hadden een late vlucht. Ze arriveerden in het donker. Natuurlijk raakte Jans koffer kwijt. Ze stonden nog naar de lopende band te staren toen iedereen al weg was. En ze dacht aan die keer dat ze Jan had teruggevon-

den rond een verloren koffer. Ze waren weer eens uit elkaar en zij had het vliegtuig genomen, van Kigali naar Brussel, om thuis Kerstmis te vieren. In Dar-es-Salaam was er een tussenstop. Het was een woelige periode toen, met aanslagen en vliegtuigkapingen, en de passagiers werden verzameld op het tarmac – economy & business class gescheiden – en moesten één voor één hun koffers aanwijzen voordat ze aan boord mochten gaan. Met iedereen binnen stond er nog een koffer buiten. Het vliegtuig bleef aan de grond. Minuten kropen traag voorbij, druppelden in de hitte. Een stem in de intercom zei: ‘Wil passagier Jan C. zijn koffer komen identificeren, s.v.p.?’ Zij kreeg een schok. Kon het zijn dat zij een koffer vergeten had? Zij en Jan waren wel uit elkaar, maar haar koffers droegen nog steeds zijn naam. Het was uit schroom, of bijgeloof, dat ze zijn naam niet wilde schrappen van haar koffers. Onder de verwijtende blikken van haar medepassagiers wrong ze zich naar buiten. En daar, op de tarmac, stond Jan – hij reisde eerste klas – naast zijn koffer. Snikkend vielen ze in elkaars armen, kusten voor de ogen van de beduusde luchthavenpolitie. Toen ze langs de economy-trap terug naar binnen klom, viel er een regen van applaus. ‘*Bravo! Make love! Merry Christmas!*’ – In de diepte van het grote luchthavengebouw vonden zij de *lost and found*. Formulieren werden ingevuld. Daarna vertrokken zij, met een kleine koffer en een beauty case. De bus dook in een landelijk landschap. Verlichte ramen hingen in het duister als kerstlantaarns. Een rivier toonde zijn zilveren borst. De silhouetten van palmbomen en cypressen zwaaiden voorbij. Zij waanden zich in de schoolboeken van de zesde Latijnse. ‘Ik wou dat deze rit eeuwig bleef duren,’ zei Jan en legde zijn hoofd op haar schouder. Dit was haar zwakke plek. Ze wou dat hij gelukkig was en de zekerheid dat hij, zonder haar, moeilijk gelukkig kon zijn, vormde het laatste onverwachte obstakel daar waar alle andere prompt gevallen waren. Ze zuchtte diep. ‘Niets duurt eeuwig,’ zei ze zacht. Een oude vrouw met een zwarte sjaal die dacht dat zij op huwelijksreis waren, keek beleefd de andere kant op. ‘Is dit wel de weg naar Rome?’ vroeg zij. ‘Ik zou het niet weten,’ zei hij. ‘Waar gaan wij heen? Zeg het mij.’ Nu keek ze de andere kant op. Ze zei: ‘Ik wil niet terug naar wat is. Dat lege huis, met elk zijn kamer, en geen kind.’ Hij greep haar hand. De bus verliet het platteland. Fabrieken werden door residentiële wijken afgelost. Een monument, een massieve witte piramide in een zee van licht, dook voor hen op. Een verkrumelde bruidstaart kwam in zicht, draaide rond haar as en viel in de achterruit in zwijm. Het hotel was in de buurt van het station. De lobby lag op de eerste verdieping. De muren waren van roze marmer en er lag marmer op de vloer. Marmer tot in de badkamer. De kamer oogde streng. De meubels stonden

sprakeloos rond een dubbel bed geschikt. Hij slikte. 'Wil je een andere kamer?' vroeg hij. Ze overwoog, droeg haar beauty case naar de koninklijke badkamer. 'Waarom?' vroeg zij. De C's gleden uit hun kleren en kropen tussen de krakende lakens. Ze sliepen, innig verstrengeld, terwijl ver weg, in België, de sneeuw en de wind raasden.

Ze werden gewekt door een jubelende lobby: de koffer was terecht! Ze namen een ontbijt van croissants en zoetekoek. En omdat Jan vond dat cake met gekonfijt fruit 'geen ontbijt' was, strandden zij in een *American Bar* in de buurt van dat plein op de Via Cavour voor een heus ontbijt. En toen miste hij zijn krant en was ze al weg om er een te halen toen ze het nieuws vernam: *late primes bound to become centenarians*. Nog zestig jaar Matroos! De zaligheid.

Ze bezochten het monument van Victor Emmanuel en beklommen de trappen. De wind rukte aan hun haren. In een uithoek van het gebouw vond zij een achtergelaten muts met bijhorende sjaal. De sjaal speelde ze door naar Jan, de muts hield ze zelf. Aldus uitgerust stonden ze zo lang naar het *Palazzo di Venezia* te staren, tot ze Mussolini achter de hoge ramen zagen gebaren. Ze keerden hem rillend de rug toe. Het *Forum Romanum* bleek bewoond door katten of het moest zo zijn dat Italiaanse katten een bijzondere interesse voor de oudheid hadden. Romulus & Remus, Castor & Pollux, Carravagio. Zijn *Madonna met de Rode mantel* was van een bovenaardse schoonheid en ze bedacht hoe de kleine dingen des levens zoals eten, drinken en paren van een totale overbodigheid waren, vergeleken bij het Heilige Vuur dat deze man bezielde. In de late namiddag stonden ze bij de Trevi-fontein die zij met een schok herkende. Op een welbepaalde namiddag had ze hier (wanneer?) met iemand aan haar zij gezeten (een Sybille? een tandenloze Vestaalse maagd?) en die figuur had op haar ingesproken, over de verscheurende keuze die ze ooit moest maken. Het moest een droom geweest zijn. Ze was nog nooit in Rome geweest, dus hoe kon zij er dan terugkeren? Jan stelde voor een munt in het water te werpen, zoals die maagd ook had gedaan. In beide instanties weigerde zij en toch wierpen die maagd en Jan een munt in de fontein en was haar lot beklonken. *Old wives make better mothers*, há! Om hun zinnen te verzetten, aten ze *un gelato con limon* om de hoek en raakten daarna in een filmzaal verzeild. De cinema was een antiek theater vol rode pluche; fluweelrode gordijnen moesten manueel worden weggeschoven. Een vliegtuig cirkelt boven een fontein. Het blijkt een stuntvliegtuig te zijn en het tekent letters in de lucht. Die letters spellen 'Help!' Een man wil bij zijn vrouw vandaan. Hij heeft een jongere griet op het oog, een actrice, labiel als de pest – dat had Jan ook van

Matroos gezegd: 'hij is labiel, zo labiel als de pest' – en als hij eenmaal bij zijn actrice zit, neemt zij alras de benen met de regisseur. Hij wordt door een moederlijke schrijfster opgevangen, die zich over zijn schrijfsels ontfermt. Het mag niet baten: bij de eerste tekenen van twijfel gaat hij er opnieuw met de actrice vandoor. Aan het eind van de film, bij diezelfde fontein, geeft zij hem de bons. Het stuntvliegtuig cirkelt nog steeds rond, schrijft 'Help!' in de lucht. Maar zijn ex kwam goed terecht.

Op de terugweg lag de Trevi-fontein er verlaten bij. Het barokke geweld van zee-monsters en *Oceaan* geflankeerd door robuuste *Gezondheid* en spetterende *Overvloed* vervlakte tot niets in het kalme water. In de sprankelende stilte van de nacht klinkt een stem 'buon natale' van ver. En de C's gaan opnieuw naar bed. Kerst werd doorgebracht op het romantisch verweerde *Cimitero protestante* aan de St.-Pauls Poort. Romeinse katten flitsten door het struikgewas of zaten gracieus op de grafsteen van Bulgari. *From too much love of living, from hope and fear set free...* De geest van Keats waarde tussen de stenen, verborg zich achter de hoge cypressen, die hun takken vouwden als in gebed. Zij zaten en lazen en aaiden de katten, totdat Jan honger had. Zij besloten de lange Via Ostiense af te lopen met zijn *osterias* en *trattorias*, *enotecas* en *birrerias*, die op één na allemaal gesloten waren en waar ze dingen hadden om uit te halen en Jan viel als een blok voor een *torta della nonna*, mammies taart, die ze thuis ook soms bakte.

Er bestaan evenveel mammiestaarten als er mammies zijn, maar mijn mammie doet het meestal zo:

Zij begint met het maken van een lekkere vla met 2 eierdooiers, 1/3 tas bloem, 2 tassen melk en 1 tas suiker. Zij klutst alles onder mekaar inbadmarie tot een dikke smakelijke brij. Dan gaat zij deeg maken: 1,5 tas polenta - 'dat is maïsgriesmeel,' zegt ze tegen mij -, 1,5 tas bloem, 1/3 tas suiker, 1,5 theeepel bakpoeder, 115 gr. boter om onder het deeg te kneden + 1 ei + nog een extra dooier erbij. Ze rolt 2 lappen deeg. Eén lap op de bodem van de taartvorm, daarop wordt de vla gestort, de tweede lap komt daarbovenop. Ze drukt de 2 stukken deeg aan de rand goed aan, zodat de vla niet kan ontsnappen. Dan sprenkelt ze nog een handvol geroosterde pijnappelpitten - afblijven! - op de taart en stopt ze in de oven. 25 min. op 360°C. Perfetto, cara mamma!

(Een andere culinaire traditie was het bakken van een driekoningentaart. Ieder jaar, op 6 januari, nodigden ze vrienden en burens uit. Ze aten samen een zelfgemaakte driekoningentaart, begoten met ettelijke flessen Meur-

sault. Op een of andere manier slaagde Jan er steeds weer in als koning uit de bus te komen. Zelfs die keer toen zij stomweg had vergeten een boon in de taart te steken. Ietwat gegeneerd wachtte zij op de afloop en jawel! Jan smakte, halverwege de dis, datie net de boon had doorgeslikt! Hij voelde 'm nog langs zijn slokdarm schuren. Vermits geen van de gasten een boon in zijn stuk taart vond, eindigde Jan alweer als koning.)

Romeinse monumenten regen zich aan elkaar en in deze stad van exuberante beelden en solide zuilen, torenende façades en granieten tegels traden zij als op dun ijs. Alsof Jan niet zag dat haar beate glimlach – die voorheen het teken van een goede opvoeding was – haar dromerige blik en het languoreuze rusten van haar hoofd op haar gestutte ellebogen een rechtstreeks gevolg waren van haar liefde voor Matroos. Slechts één keer werd de zaak aangeraakt en het zat er meteen bovenhands op. Ze gingen naar een concert. En in de kleine bar vooraf, vol gladde en ratelende Italianen, had Jan stijf geïnformeerd *of zij nog zinnens was Matroos te zien volgend jaar?* Ze trok de wenkbrauwen op. En in een adem werd gesteld dat hij zulks niet langer kon tolereren, dat Matroos het duidelijk voor zijn *nannie* had en dat ze moest stoppen met hem achterna te zitten! Haar hart begon een roffel. Ze zette haar glas met een tik op het buffet, beet hem toe dat hij er opnieuw niets van begrepen had. Haar vriendschap voor Matroos was hoegenaamd niet te verwarren. 'Vriendschap of niet, ik wil hem niet meer over de vloer. Amen en uit! Die vriendelijke bezoeken over en weer zijn een ding uit het verleden!' Hij keek donker als een Moor. 'En tóch zal ik hem nog zien,' zei ze en greep haar jas. Hij volgde met tegenzin. In het concertgebouw werd het voor hen pijnlijk duidelijk dat de eerste violist als twee druppels water op Matroos leek. Vol jongensachtige branie, hanteerde hij zijn instrument als een duivelse djinn, nam met een spottende buiging het applaus in ontvangst. Jan, ziek van haar verrukte blikken, haar vurige bijval en de gloed die door heel haar wezen laaide, greep zijn hoed en zijn jas en verliet stampend de zaal. Ze vertikte het hem achterna te gaan. In de ban van een fata morgana in een miljoenenstad, opgezogen in een caleidoscoop van kristallen klanken en tollend licht, betoverd door een *lanterne magique* die onder haar ogen werd afgedraaid. In de zachte Romeinse nacht slenterde ze naar het hotel, vertraagde haar pas bij de babywinkels en stak, geheel vrij en ongebonden, mateloze pleinen over waar fonteinen klaterden in het maanlicht. *When the moon hits your eye like a big pizzapie, that's Amore.* En zij dacht: 'Zo zal mijn verdere leven zijn. Gaan en staan, licht als de maan.' Een nachtelijke meeuw vloog schaterend over.

Laatste dag in Rome, geschenken kopen. Ze zeulden door de nu vertrouwde straten, beladen met kazen, boeken en wijn, kleren en design. Het *tanti auguri* viel van iedere klokkentoren en uit de radio en ieders mond tot in het vliegtuig. Boven België, vanuit de lucht, kon ze zowel Luik als Maas-tricht zien liggen en ze bedacht hoe kinderlijk eenvoudig het voor god moest zijn een verhaal te weven rond een jongen uit Luik en een meisje uit Aldeneik, beiden geboren langs het lint van de Maas. *Gaat en vermenigvuldigt U. Love each other. Learn the flowers. Grow light.* Zoveel wensen. *Tanti auguri.*

FIN

Epiloog: en het was rond 6 januari dat zij vernam hoe Matroos, *devant toute la famille réunie*, voor Renalda koos. Op kerstavond, toen ze nog nazinderde van dat artikel, had hij uitgekraamd dat dit zijn laatste Kerst in België zou zijn. Volgend jaar zou hij naar Vilnius verhuizen. Het was Jan die haar het nieuws bracht en ze brak: 'Oh, Turkey, wat moet ik aan met mijn leven?' Hij begroef haar in zijn armen. ■

Vera Marynissen

Ontmoeting met een literair idool. Een avond Follies.

Aan A.G.

'Ik wil naast V. zitten,' zegt het idool. Ik ben V. Zijn vriendin gaat achterin. Ik smelt en struikel over mijn slecht gerepeteerde nonchalance de auto in. Ik ga zitten zoals alleen een fan zit - de voeten naast elkaar, de handen in de schoot, licht intellectuele uitdrukking op het gelaat - en zeg, ook slecht gerepeteerd, vluchtig: 'Goedenavond, hoe gaat het hier?'

E. antwoordt: 'Ça va. En met jou?'

Waarop ik dan weer, goed gerepeteerd: 'Ça va, ça va.'

Zo simpel is het leven van een fan.

De zit van de stoel drukt in mijn billen, de leuning in mijn rug en dat is maar goed ook: stoel en veiligheidsgordel houden me samen. Want nog even en ik val uit elkaar. Alstublieft: naar eigen inzicht te assembleren fan. Vergeet het hoofd niet!

'Je zal me wel een hysterisch mens vinden. Al dat gedoe om met de auto mee te kunnen.'

'Het valt wel mee,' zeg je.

'Ik weet zulke dingen graag op voorhand, dan kan ik regelen...'

'Ja, ik begrijp het. Maar het is toch goed gekomen.'

'Het is omdat ik bang ben uit de boot te vallen.'

Niet doen, denk ik. Zwijgen, denk ik. Zwijg toch. Hou op, kijk naar buiten. Het is heel lastig als ik mezelf niet volg.

'Het is iets uit mijn kindertijd...'

Daar ga ik weer. Het idool knikt: 'Ik begrijp het.'

'Ik viel altijd uit de boot: er is die familiefoto waar ik niet opsta; de angst is gebleven.'

Ze hadden je toen beter niet aan boord genomen, denk ik.

Ze hadden je moeten verzuipen, denk ik. Adem diep in en uit en houd je bek.

'Wie wil een mandarijntje?' vraagt het idool. Wat aardig! Gered!

De fan heeft een kilo mandarijnen voor het idool gekocht. Het idool is gek op mandarijnen, pitloze mandarijnen. Het idool is verwend.

'Nee, dank je,' zeg ik. Ik ga de mandarijntjes die ik je net cadeau gedaan

heb, niet zelf zitten opeten. Ik geniet van de geur en zal de eerste maand na vanavond geen mandarijntje kunnen eten zonder aan het idool te denken. In de supermarkt loop ik langs de fruit- en groenteafdeling om de stapels pitloze mandarijnen lang aan te kijken en te glimlachen. 'Wie wil een mandarijntje?'

Warmte en beslagen ramen, want het regent hard, en zachtjes praten over gisteren en straks en morgen en ik zit nog steeds als een fan in een auto. Het idool valt in slaap. Zijn vriendin ook. Misschien zij eerder dan hij maar dat kan ik niet zien, zij zit achter me. Het idool slaapt en ik kijk je aan. Ik heb al heel wat mensen zien slapen, baby's en kinderen vooral, maar nog nooit een idool. Het is prettig om naar een slapend idool te kijken, ook wel intiem. Ik kijk betrappt weg, naar de regen omdat er verder niets te zien valt. Je hoofd zakt schuin,

Je mond is open, een beetje, net genoeg, zoals de mond van een idool openvalt tijdens het slapen, je krullen tuimelen naar voor, op het ritme van je knikken. Slapende mensen zijn ontwapenend, slapende idolen helemaal. Wat doe ik hier?

We stoppen om te tanken. Je wordt wakker en hebt niet gedroomd.

'Wil je ontsnappen?' vraag ik als het idool het raampje wil openen.

'Ja, doe jij het maar vanavond.'

'Waarom niet? Ik was toch al je zus. Het blijft in de familie.'

'Ja. Het blijft in de familie.'

Je vond het aardig toen ik zelfgedrukte visitekaartjes *De familie G. wenst je een aangename verpozing* voor je meebracht, ze uitdeelde aan het publiek en me voor je zus uit I. uitgaf. Heel aardig. Heel lief. Heel attent. Een fan zou voor minder op zoek gaan naar een aangename verpozing.

De rest van de avond is zo goed. Het eten is vreselijk slecht, het publiek te vroeg overleden, de wafeltjes in de kleedkamer zijn niet te vreten en ik verlies bij elk spelletje pesten.

De rest van de avond is zo goed. De visitekaartjes met 'Goedenavond, met de groeten van A.', de filmfragmenten, de dansers, de muziek, het idool. Hij is rustiger dan vorige avonden. Hij leest zijn regels, zijn eigen regels, hij geniet.

'Jullie mogen dan liggen rotten, voor de wormen jullie laatste vezels verteeren, zullen jullie naar me luisteren.'

En ze luisteren. Ademloos. Dat is het.

Terug in A. drinken we nog een kop thee in je hotelkamer en win ik mijn eerste spelletje pesten.

'Met wat kan ik je nog blij maken?' vraagt het idool aan de fan.

‘Schrijf, dans, zing.’ En daar val ik weer uit elkaar, in slow motion. Mijn hoofd rolt in de hoek van de kamer. Met mijn sjaal bind ik het bij de rest van mijn lichaam, sluit zorgvuldig mijn jas; langzaam, precies, bang om stukken achter te laten. Ik verlies toch wat.

Maar dat merk ik later pas.

‘Wodka. Wil je een fles wodka?’ vraagt het idool en probeert de fles te signeren. Dan stuurt hij zijn vriendin op zoek naar een plastic zak én gaat mee zoeken. Met twee lopen ze, plots gehaast, over en weer en vinden een papieren tasje van een Spaanse kledingzaak; hij signeert de fles en zij stopt de fles erin. De fan heeft alle moeite zich bij elkaar te houden, zoent drie maal, zoent drie maal en legt haar hand daarbij in zijn smalle zij en denkt: ‘Hij heeft een smalle zij’, loopt naar de deur, strompelt zo een beetje naar de lift omdat ze onderweg steeds stukjes van zichzelf moet oprapen. Beneden vraagt ze aan de receptionist om de deur te openen.

Blind geworden en ook bijna stom. ■

Kris Maldoy

Het negerkindje

Weet je,
ik leek wel een neger, toen ik verdronken was.
Door het zwarte slijk.
Het blijkt dat ik bloemen stond te plukken. Mijn zus ook. Zij was al groot,
al bijna vijf. Ik twee jaar jonger.
Het was warm. Geuren waren overvloedig aanwezig.
De bloemen vond ik het lekkerst ruiken. De sloot verspreidde een vreemde
geur. En de koeien, achter de struiken, roken gewoon naar koeien.
Weet je, ze was even weg gegaan, mijn zus. De bloemen gaan wegbrengen.
Konden die al in een vaas. Mama zou wel blij zijn met die bloemen.

Als ik bloemen vasthoud, knijp ik ze soms dood.

Mijn zus is al een hele tijd weg. Wachten, had ze gezegd. Maar ik wil verder plukken.
Het donkere water van de sloot heeft vreemde kleuren. Er drijven gevallen bloemknopjes op. Ze drijven zo door de wolken heen.

Soms laat ik bloemen wel eens vallen. Uit mijn hand.
Net alsof mijn hand opengaat zonder dat ik dat weet. Het doet soms maar wat.
Mensen kijken raar als je zegt bloemen voor hen te hebben geplukt en niets bij je hebt.
Daarom probeer ik hard te knijpen. Zo hard mogelijk. Zodat ik hen niet verlies.
Maar dan gaan ze dood.

Enkel een korte beweging van het wateroppervlak is getuige van mijn val. Ik drijf eronder nu. Onder het zwarte spiegervlak met de vreemde kleuren en de bloemknopjes die dansen tussen de lichtflitsjes.
Mijn papa is aan het kloppen. Dat heb ik gehoord.
Hij staat op het dak van de garage. Hij maakt het dak. Vlakbij de sloot. Ik

kon de garage zien daarnet. En ik heb papa gehoord maar niet gezien. Ik had wel willen wuiven.

Mijn papa heeft niet gezien dat ik gevallen ben. Hij klopt en ik drijf weg. Het water is dik en donker.

Daar is Ilse terug. Ze kijkt rond en spreekt zacht mijn naam.

Dan terug, maar harder nu.

Ik kijk naar het water maar kan me niet zien.

Ilse komt bij me staan aan de kant van de gracht. We kijken samen naar het hoedje. Het stom matrozenhoedje. Het drijft op het water. Langzaam wordt het wit verteerd door het opstijgend slijk.

Mijn zus kijkt naar het hoedje en dan dwars door me heen.

‘Papa!’ roept ze.

Ze kan hard roepen, mijn zus.

Mijn papa springt van de garage. Recht de gracht in.

Hij is erg sterk. Het is machtig. Het donkere slijk springt alle kanten op. Ook op hem. Met zware trage passen komt hij onze kant op. Gebogen. In het stinkende slijk graaiend met zijn grote handen.

Hij trekt een onbekend gezicht. Alsof hij pijn lijdt. Ik zie hem roepen. Maar ik hoor geen woorden. Hij lijkt op een dier nu, mijn papa.

Voor papa pluk ik geen bloemen. Voor papa trek ik regenwormen uit de grond.

Hij richt zich op nu. Zijn armen lijken iets de lucht in te gooien. Hij schudt ermee. Mijn papa schudt ermee en houdt het tegen zich aan. Een donker druipend hoopje. Dan wrijft hij erop en houdt het heel dicht bij zijn gezicht. Hij heeft mij gevonden.

Maar ik lijk niet op mij. Ik ben heel erg donker geworden en ik beweeg niet. Ik beweeg niets.

Zo’n regenwormen zitten vaak erg goed vast in de grond. Als ik dan hard trek, breken ze wel eens in twee. Maar ze bloeden niet. De eerste keer heb ik erg gehuild, maar mijn papa zei dat het niet erg was. Dat vissen een halve regenworm net zo lekker vinden.

Papa springt uit de gracht en loopt ons bijna omver. Alsof hij ons niet ziet. Hij loopt naar de bungalow toe. Hij wil laten zien hoe gek ik er uitzie. Ondertussen blijft hij wrijven en schudden met die vreemde ik.

Dan staat iedereen rond mij. Het negerkindje.

Mijn tantes, mijn grootmoeder, mijn mama en papa. Iedereen raakt me aan, duwt en trekt. Papa moet me goed vasthouden.

Een tante met roze haar wil aan mijn neus zuigen. Ellebogen houden haar van haar plan.

‘Water, water,’ roept bomma, ‘water hebben we nodig!’

Ze blijft het herhalen maar niemand die het hoort in het tumult. Want iedereen roept wel iets. Ze gaat zelf naar de waterpomp.

Het is een zwaar onding. ‘Daar moet je minstens twintig keer aan pompen voor er een druppel uitkomt, en het eerste water dat er uitkomt is altijd smerig bruin.’ Dat zei mama tegen papa, thuis.

‘Miel,’ roept bomma al pompend, ‘Miel, help me dan toch!’

Miel, zo noemt bomma bompa soms. Maar bompa doet niets. Hij houdt zich vast aan een muur. Hij ziet er anders uit. Kleiner. Niet meer zo bruin. Mama wil ook graag bruin zijn. Maar nu is hij niet meer bruin.

Ik ben nog steeds zwart.

Daar waar men tracht het vuil weg te vegen met een beetje theewater, is het bruinig en in strepen opgedroogd.

Als papa vist, heeft hij regenwormen nodig. Ze kriebelen in je handen. Bompa vist ook. Maar niet met regenwormen. Met brood. Hij wil vissen vangen die boterhammen lusten. Als ik mijn boterham niet op krijg, rol ik er soms kleine bolletjes van. ‘Om te vissen,’ leg ik hem uit. Dan kan bompa erg boos worden. Maar soms moet hij er ook gewoon mee lachen.

Bomma gooit water tegen me aan. Papa wordt er ook nat van, en een beetje properder. Hij schudt me nog steeds doorheen. Hij zal wel moe zijn. Ik kan het zien, aan zijn gezicht.

Hij klopt me op de rug. Er beweegt iets.

Het is moeilijk een hele tijd stil te zitten naast bompa als we samen over het water turen, kijken of de dobber al beweegt. Als een vis komt proeven, beweegt de dobber. Dan moet je nog wachten. Dat is moeilijk als je opgewonden bent.

Slierten natte aarde kronkelen uit mijn mond. Oude lucht ontsnapt en nieuw zoekt plaats tussen braaksel en gehuil. Het doet vreselijk pijn.

Ik kan niets meer zien. Maar ik hoor alles.

Ik hoor lachen. Ik wil huilen maar al wat was, komt uit mij. Belet mij geluid te maken.

Mijn ogen worden proper gemaakt. Mijn mond, mijn oren, mijn neus. Alles wordt gereinigd nu. Bomma heeft goed gepompt.

Ze ontkleden me.

Buiten zie ik het groen. Maar het is niet het groen dat ik voordien zag. De mensen rondom me zijn niet langer de familie die ik ken. Alles is anders nu.

Ik ben veranderd. Niet langer hetzelfde kind.

Het kind van gisteren is dood. Verdween daarnet met de donkere aarde, het braaksel en de slijmen. Weggegoten met het vuil.

Ik huil, huil om het kind.

Maar rond mij wordt er gelachen. Vreemden lachen me toe. Kussen me. Omdat ik even weg was. Enkel nog een zanderige vlek op de vloer.

De laatste getuige verdwijnt zo dadelijk ook.

Ik ken geen woorden om het te zeggen. Het verlies te beschrijven.

Waar ben jij nu?

waar blijft je spiegelbeeld
wanneer je de spiegel binnengaat ■

Greet Lostric

In rust

Ze draagt luiers nu. Het kan niet anders..
Niemand die het haar kwalijk neemt.
De eerste maal heeft ze gehuild. Daarna beet ze schaamte en verdriet stuk op haar lippen.
Ze wil niet klagen, heeft dat nooit gedaan.
Jonge handen en een zachte stem brengen haar naar de zetel bij het raam naast zijn rolstoel. Hij staart voor zich uit. Zij wrijft over zijn wang en slikt.

Voorheen, zeven letters.
Dat is niet moeilijk.
Ze vult de vakjes in: *v r o e g e r*.
Straks is het zanguurtje en gaan ze met de anderen naar de cafetaria. Harmonica en orgelklanken. Ze houdt ervan, probeert vanaf de eerste tonen het lied te herkennen.
Zingen is haar leven; vroeger zong ze de hele dag.
Liedjes van toen.
'Weet je nog lieverd, vroeger?'
Hij staart, weet van niets.

Middenstuk van een wiel, vier letters.
Ze kan het even niet vinden.
Hij weet alles over wielen, fietswielen. Hij was bij de wielertoeristen.
Zij kan niet fietsen. Toen ze net getrouwd waren, heeft hij één keer een poging gedaan om het haar te leren. Ze eindigden beiden lachend op de kasseien. Hij vouwde zijn zakdoek in een driehoek, rolde hem een stukje op en bond hem rond haar geschaafde knie. Achterop de fiets, met haar armen om hem heen, wang tegen zijn rug, bracht hij haar naar huis.
Nu weet ze het weer: *n a a f*.
Kort daarna werd ze zwanger. Ze hebben nooit meer samen gefietst.
'Weet je nog jongen, uw fietstochten?'
Hij staart, weet van niets.

Opgeruimd, met de punt van het potlood telt ze de vakjes, zeven.

Netjes? Dat zijn er maar zes.

Natuurlijk: *v r o l i j k*, dat is wat ze zoekt.

Ze glimlacht, kijkt hoe de dreiging van sneeuwwolken de wereld versnelt. Het liefst zou ze nu pannenkoeken willen bakken voor de kinderen. Veilig binnen, de kachel roodgloeiend. 'Wie wil de eerste?' Vijf vingers de lucht in. De eerste mislukt iedere keer, maar is juist daarom de lekkerste. De kleinsten zitten met de knieën op de stoel en spelen 'mens erger je niet'.

'Weet je nog man, onze vrolijke bende?'

Hij kijkt haar vragend aan.

Hindernis, vijf letters. *Vader*, drie letters. *Voor altijd*, zes letters.

Ze legt het tijdschrift en het potlood op de vensterbank.

Het sneeuwt. Mannen en vrouwen kruipen weg in hoge kragen, openen regenschermen. Kinderen spreiden hun armen, vangen met open mond sneeuwvlokken op hun tong.

Zij proeft de herinnering.

Een verpleegster helpt haar recht. Ze is moe, wil even rusten op bed.

Ze buigt zich naar hem, neemt zijn hoofd in haar handen.

Hij zoekt haar ogen en tuit de lippen. ■

De verre verte waar alleen grijs

De kerktoeren in de verte leek een hoedje op te hebben. Het hoedje ver-
vaagde tot een stipje, en niet lang daarna de kerktoeren ook. De haven ver-
vaagde. Het landschap verdween in sfumato, het verloor zijn kleur en werd
één met de grauwe massa van de horizon, opgeslokt door de dichte atmos-
feer, het grijze front dat ik achter ons wilde laten.

Nu waren er jouw stevige, donkergroene bergschoenen die je nonchalant op
de railing liet rusten. De punt van je zelfgedraaide sigaret lichtte roodoran-
je op. Je inhaleerde diep, kneepten je ogen samen. Je hoofd was bijna kaal; dat
vond je stoer voor een vrouw. Maar hoe jij je best ook deed, je bleef een
teer wezen met een smal wit gezicht, lange slanke vingers en een hese stem
die soms brak.

We hadden ons goed ingepakt om de kust kleiner te zien worden, de zee
groter en onze lippen schraler. Je legde je hoofd op mijn schouder en veer-
de weer terug. 'Als we in Engeland zijn, gaan we *fish & chips* eten en *kid-
ney pies*. En we gaan naar *The King's Crown!*'

'*The King's Crown?*'

'Ja, of *The Lion's Head*, zo heten die pubs toch allemaal.'

Je sprong op en leunde diep over de railing, je ogen gericht op de golven
die gelijkmatig maar hoog de zee deden rimpelen.

"Pas op..." Ik wilde niet dat mijn stem oversloeg. Je wimpelde mijn overbe-
zorgdheid gewoonlijk af. Een niemendalletje. Je ogen glinsterden. Te vra-
gen wat je denkt, had ik lang geleden afgeleerd.

'Wat zie je?'

'O, niks.' En toen: 'De zee.'

'De zee,' herhaalde ik. En ik staarde in de verte, de verre verte waar alleen
grijs was en verder niets. De verre verte van de lucht.

En toen terug naar jou. Ik wilde dat je weer naast me kwam zitten.

'Kijk!' En je wees. Een stroom zonlicht brak door het wolkenpak en lichtte
de zeemeeuwen op die zich lieten leiden door een stevige wind, soms bij-
sturend met hun vleugels.

Jouw blik ving alles.

‘Als we in Engeland zijn, gaan we lange wandelingen maken langs de kust, en als we dan terugkomen in het pension kunnen we ons warmen aan chocolademelk. Warme chocolademelk smaakt het best na een flinke wandeling in de kou.’

Ik glimlachte. Je stond daar, achterop dat voortstuwende schip dat dwars tegen windvlagen en zeestromen in ging, en ik herinnerde me wat je ooit gezegd had: ‘Als er midden in een stad één prachtig oud herenhuis staat en jij mag kiezen waar je wil wonen, daarin of in het lelijke huis aan de overkant, met uitzicht op dat prachtige huis, wat zou jij dan willen kiezen?’

Ik keek naar mijn handen die blauw begonnen te worden. ‘Ga je mee naar binnen?’ vroeg ik.

‘Nee, ga jij maar als je wilt.’

‘We kunnen bij het raam gaan zitten.’

Je draaide je voor het eerst weer om. ‘Nee, ik blijf nog even hier.’

‘Oke.’ Ik probeerde je blik te vangen. Je richtte je opnieuw op dat snijden-de uitzicht en ik bleef zitten, aarzelde. Moest ik niet even wachten. Ik was moe. Ik stond op.

‘Wacht!’ hoorde ik je roepen.

Ik draaide me om. Je glimlachte. Je kapotte lippen, je tanden bloot. Je ogen glinsterden nu naar mij. Achter je de grijze horizon. ■

Jasmin Hasdo

zuigkracht

hij glijdt weg in de zwarte koude, hij voelt hoe zijn eigen lichaam hem als een lafaard in de steek laat, hij opent zijn ogen, ziet haar, reikt haar een hand, voelt hoe ze rilt, en nu pas weet hij zeker hoe hij heeft gehouden van haar bruine krullen, in haar linkeroog het vlekje, het lispelen van de 's' en de mollige vingers die de zijne stevig lijken te omklemmen, en hij weet dat hij de kracht niet heeft om gedane zaken ongedaan te maken

Hoe lang ze hier al werkte, had de man gevraagd nadat hij een fooi in haar handen had gestopt. Daar had ze even over moeten nadenken en toen ze de rekensom had gemaakt, zei ze dat ze geen idee had. Maar lang nadat de man in een taxi was gestapt en was verdwenen, achtervolgde het haar: zes jaar was het sinds ze de eerste keer het hotel was binnengestapt om tijdelijk kamermeid te spelen. Om zich 'bescheiden, onberispelijk en efficiënt' door de eindeloze gangen van het kille gebouw te slepen. Om te doen alsof bedden opmaken en handdoeken vervangen haar een zinvolle manier leek om de dagen door te brengen. Het was een paar weken voor ze Robert had ontmoet in de club om de hoek. Nu waren zij en Robert sinds een maand niet langer samen en leek doen alsof zinlozer dan ooit. Misschien had haar zuster gelijk als ze zei dat dit het moment was om haar leven om te gooien. En dat als ze het nu niet deed, ze het nooit zou doen.

Vorige week had ze vanuit de hotellobby een oude krant meegenomen. De advertentie op de laatste pagina had ze meteen herkend. Het was dezelfde als diegene die ze enkele jaren eerder had uitgescheurd, toen het 'doen alsof' zwaar was beginnen wegen. 'Secretaressenopleiding in drie maanden', stond er. Ze had op school ooit leren typen. Ze hoopte dat typen, net als fietsen, een van die dingen was die je nooit verleert. 's Avonds had ze Robert verteld over de opleiding maar hij had haar gezegd dat dat verloren tijd en geld was. De dag dat hij op een goudmijn zou stoten, zou ze meteen kunnen stoppen met werken om fulltime moeder te worden van de kinderen die er dan snel zouden komen. Ze had hem eraan herinnerd dat zijn

vage zaakjes hem tot dan enkel schulden hadden opgeleverd. Schulden die zij afbetaalde door te kruipen voor de gasten van dat verdomde hotel. En dat als ze niet snel een diploma haalde, ze er haar hele verdere leven moest slijten. Maar Robert liet zich niet ontmoedigen, hij bleef geloven dat voor hem iets uitzonderlijks was weggelegd en dat dat lot zich op een dag aan hem zou openbaren. Zij moest uiteindelijk toegeven dat hij een doorzetter was, en had haar vader niet altijd gezegd dat het leven aan de doorzetters was? Ze had de advertentie weggegooid en was zich net als Robert gaan vastklampen aan de belofte van een goudmijn. Stom.

Drie dagen geleden had ze Robert voor het eerst teruggezien sinds die avond in de bowlingzaal. Die avond dat ze wist dat het niet meer goed zou komen tussen hen. In een dronken bui had hij de halve zaal een rondje gegeven en toen hij ontdekte dat hij geen duit op zak had, had hij zomaar een paar briefjes uit haar handtas gegraaid. De fooi die ze eerder die dag had gekregen omdat ze de hond van een gast een uitgebreide wasbeurt had gegeven, ze had een hekel aan honden. Ze had Robert gevraagd mee naar huis te gaan om zijn roes uit te slapen maar hij had dat verzoek luid weggelachen. Zulke scènes kwamen wel vaker voor, maar nu had haar zuster alles van op de eerste rij meegemaakt. Het was ook haar zuster geweest die haar aan haar arm mee naar buiten had getrokken en haar had overtuigd die kerel aan de deur te zetten en nog wel diezelfde avond. Hun vader zou zich omkeren in zijn graf als hij zou weten hoe zijn jongste dochter in het openbaar werd behandeld, door een dronkaard dan nog. Robert had vroeg in de ochtend zijn koffers in de traphal van het appartementsgebouw teruggevonden en had zich op straat luid afgevraagd wat die verdomde zuster van haar het recht gaf zich te bemoeien met hun relatie. Zij had door het raam even luid teruggeroepen dat als haar zuster er niet was geweest, ze er zelf wel een punt achter had gezet. Het zat er toch al een hele tijd aan te komen. Had hij dat dan nooit gezien?

Die middag dat ze hem terugzag, stonden zij en haar collega Marie stiekem een sigaret te roken in een steegje achter het hotel. Ze zag Robert in de verte lopen met een breedgeschouderde kerel naast hem. Ze leken gehaast. Toen hij haar zag, liep hij op haar toe, gaf haar een kus en vroeg haar elkaar de volgende avond om tien uur te ontmoeten in de club. Hij wou haar graag terugzien voor hij naar het buitenland vertrok waar hij een goeie job had aangeboden gekregen. 'Het buitenland?', had ze gevraagd en waar dat dan precies was. Maar hij had enkel geantwoord dat hij een jaar

aan de slag kon en dat hem dat in korte tijd veel geld zou opbrengen. Hij zou dan eindelijk een huisje kunnen kopen voor hen samen en zo'n grote televisie zoals die bij haar zuster thuis. Toen Robert weg was, had Marie afkeurend met haar te grote hoofd geschud en gezegd dat die kerel voor geen haar te vertrouwen was, dat hij nooit zou veranderen. Zij had Marie geantwoord dat ze in geen honderd jaar nog met Robert zou afspreken en dat daarmee alles gezegd was. En later, op weg naar huis, was ze kwaad dat Robert kon denken dat alles zomaar weer goed kon komen. Dat het zo eenvoudig kon zijn. En ze dacht aan het huisje en aan de televisie, zo een als bij haar zuster thuis, net of je in de bioscoop zit. Maar hoe kon hij nu denken dat dat alles weer goed zou maken?

Om negen uur kruist ze de straat van de club waar Robert vanavond op haar zal wachten. Ze is moe. Ze komt van bij haar zuster waar ze de hele namiddag op de kinderen heeft gepast. Ze vraagt zich af wat Robert zal doen als hij haar niet vindt. Zal hij haar thuis komen zoeken of zal hij vertrekken en zien ze elkaar nooit weer? Misschien moet ze toch maar blijven. Ze heeft hem een aantal dingen te zeggen. Ze wil hem ook duidelijk maken dat ze nooit nog een stel zullen zijn. Ze gaat het café tegenover de club binnen. Ze bestelt een thee. Ze zal hier wachten tot ze Robert de club ziet binnengaan.

De club is rokerig, ze voelt de bassen kloppen in haar slapen. Van het personeel achter de bar herkent ze niemand meer. Misschien gaat ze toch liever naar huis. Ze ziet Robert praten met een van de barmeisjes. Als hij haar ziet, wenkt hij haar. Hij fluistert iets in het meisje haar oor waar ze om moet lachen.

'Ik vertelde haar net dat jij mijn vrouw wordt. Ik ga zo goed voor je zorgen, geen geldproblemen meer.'

Robert, wil ze zeggen, het komt nooit meer goed tussen ons, maar hij neemt haar bij de arm en leidt haar naar buiten langs de tafeltjes.

'Kom, we zijn weg, te veel drukte hier. We moeten eens rustig praten over onze toekomst. Ik neem je mee naar dat restaurant aan het water, daar kwam je vroeger graag.'

Ze zegt dat ze moe is, dat ze al gegeten heeft, dat het tien uur voorbij is.

'Neem dan een dessert. Komaan, stap in.' Hij grijnst.

Ze wil het niet, ze doet het niet, ze kan het niet laten. Ze stapt in.

Binnenin ruikt de auto naar rubber. Robert zegt dat hij hem in de weekends gebruikt voor 'goederentransport'. Hij zegt het alsof hij dat woord zonet zelf

heeft bedacht. “Goederentransport is de toekomst”. De zetel aan haar kant valt door naar achteren. Ze probeert niet teveel door te leunen. Robert geeft er een flinke duw aan zodat hij weer iets rechter komt. Hij vertelt over zijn chef. Die heeft altijd veel in hem gezien. Het was ook hij die hem heeft aangeraden een eigen zaak te beginnen. Alleen zo kan hij het grote geld binnenhalen. En zijn chef kan het weten: die heeft drie winkels in de stad. Robert weet dat hij dat ook kan bereiken. Maar de banken nemen hem niet serieus en dus moet hij zijn startkapitaal in het buitenland gaan halen. Als hij daar een jaar aan de slag kan blijven, zal hij genoeg hebben. Ze wil hem vragen waar dat dan is, het buitenland, maar ze worstelt opnieuw met haar zetel. Ze zakt erin weg. Ze laat het zo. Ze rijden langs het water. Zou hij nog weten hoeveel ze ervan houdt om langs het water te rijden?

Ze dommelt in, ze voelt de zachtheid van een eerste lenteavond. Ze hoort Robert vragen of ze geen spijt heeft dat ze hem toen die nacht aan de deur heeft gezet. En of ze wel beseft dat ze voor elkaar gemaakt zijn. Ze voelt zijn hand op haar knie. Ze zakt verder weg. Ze droomt van een eigen huisje met een grote televisie in de woonkamer, alsof je in een bioscoopzaal zit. Zou het ooit kunnen lukken? Als ze alles zouden vergeten en opnieuw zouden beginnen? Zoals ze toen nog onbeschreven en vol verwachting tegenover elkaar hadden gezeten, die eerste ochtend aan het ontbijt. Spek en eieren voor hem; een krentenbol voor haar. Die grijns van hem en dat warme gevoel tot diep in haar tenen. Het moest er nog steeds zijn, dat gevoel, ergens. Ze zou het kunnen terugvinden. Ze ruikt de vertrouwde geur van Robert, vermengd met de geur van rubber. Ze voelt de vermoeidheid van een week hard werken. Ze voelt een smak, een dreun en een koud onbehagelijk gevoel. Ze wordt naar beneden gezogen door een onnoemelijke kracht. Ze rilt. Ze voelt water in haar lichaam stromen. De aanrakingen van een hand kalmeren haar. Roberts hand. Ze omklemt zijn vingers. Ze weet dat ze bij hem veilig is. ■

In gedachten

Miriam nestelt zich in de autozetel. Ze kijkt uit naar de lange rit. Guido rijdt, dus ze kan kijken en dromen. Hij heeft er zelfs aan gedacht de auto voor te verwarmen.

Ze vraagt zich af of ze niet méér tegen Guido zou moeten praten; ze is een saaie reisgenoot. Ze kijkt en dagdroomt. Soms inspireert een huis langs de baan haar tot een heel verhaal over een fictieve familie. Soms zijn er ook grappige dingen, of rare dingen, of gewoon dingen. Veel mooie, veel lelijke. Op zo'n lange autorit kan ze haar gedachten de vrije loop laten en eindigt ze dikwijls met haar dagdroom van de lottowinst. Wat zij en Guido zouden doen als ze de lotto wonnen. Dan zouden ze niet meer gaan werken. Zij zeker niet, van Guido weet ze het niet helemaal. Hij houdt wel van zijn job. Hij werkt lange uren. Misschien zou hij rustiger aan kunnen doen. Dan zouden ze samen wat meer tijd hebben.

Ze zijn bijna aan de snelweg. Nu slingeren ze nog door de straatjes op weg naar de oprit. Bochten en lichten, daar heeft Guido een hekel aan. Ze houdt van zondagen, als ze samen uitstapjes maken. Ze gaan naar een tentoonstelling over zilverwerk. Guido zit in de graveerbranche.

Zou ze een cd opzetten? Zij is stil, maar dan kan hij toch naar muziek luisteren. Ze opent het handschoenkastje en zet zich schrap voor de lawine van papieren en rommel die er uit zal komen vallen. Er valt niks. Het handschoenkastje is bijna leeg, alleen de autopapieren en enkele cd's. Die liggen netjes op een stapeltje te blinken. Ze roept net niet, ze wil Guido tijdens het rijden niet doen schrikken. Ze kijkt met grote ogen opzij, naar haar man. Iedereen weet dat hij een rommelaar eerste klas is. Vosje, noemde ze hem vroeger. Van sloddervos. Ze weet niet meer wanneer ze gestopt is met die koosnaam. Irriteerde die hem?

Op de snelweg is het redelijk druk. Ze weet dat dat Guido niet deert. Hij is een goeie chauffeur. Straks zullen ze stoppen voor een koffietje halfweg. Bij een *Carrestel*. Of heet die keten nu anders? Ze onthoudt het nooit. Ze wil

het niet aan Guido vragen, ze wil hem vragen waarom hij zijn handschoenkastje heeft opgeruimd. Of wie het heeft opgeruimd. Maar dat kan niet. Ze draait haar hoofd traag naar de achterbank. Gewoonlijk liggen daar papieren van de zaak: zijn achterbank is zijn archiefkast. De boekhouder beweert dat hij er grijze haren van krijgt. Guido zegt dat zijn facturen prompt betaald worden, hij moet niet klagen. Ze had het nog niet gezien, zo ingeduffeld in haar mantel en sjaal, maar tegen alle verwachtingen in: de achterbank is leeg.

‘Guido, waar zijn je papieren?’

Geen antwoord.

‘Heb je ze in de koffer gelegd? Of naar de boekhouder gebracht?’

Hij antwoordt nog altijd niet.

Ze aarzelt, maar dringt dan toch aan.

‘Guido?’

‘Hélène heeft ze geordend, ze staan nu in mijn bureau.’

‘Hélène?’

‘Mijn secretaresse.’

‘Is mevrouw Van Straelen weg?’

‘Al vier maanden, Hélène is nu mijn secretaresse.’ Hij kijkt haar niet aan. Zijn mondhoek trekt in een groef.

Ze zwijgt, maar hij zegt niks méér. Ze vraagt niks. Het handschoenkastje ook! Niet alleen de zakelijke papieren op de achterbank, maar het handschoenkastje ook. Ze weet niet wat ze er van moet denken. Ze kijkt naar buiten, maar het landschap kan haar nu niet boeien.

Hij rijdt links omdat je voorouders Engels zijn? Stom bord.

Hélène. De manier waarop hij haar naam zei. Neen, dat kan toch niet. Dat zou al te cliché zijn, met zijn secretaresse. Ze weet dat ze er niet over moet beginnen malen, want dan is ze in gedachten al aan het scheiden wanneer er misschien helemaal niks aan de hand is. Er staat een boerderij aan de rand van de snelweg. Kettingen hangen rond het hek van de koeienwei. De koeien draven enthousiast naar de hoek waar de boer hen opwacht. Eten krijgen of gemolken worden? Ze zijn blij dat ze hem zien.

Het handschoenkastje staat nog open. Ze klapt het dicht en kijkt terug naar buiten. Ze telt de huizen, de verkeersborden, de rode auto’s. Ze telt en stelt geen vragen. Niet aan zichzelf, niet aan Guido.

Er staat een oude Ford met een ‘te koop’ bordje. Een Ford Mustang - een ‘Dukes of Hazzard’ auto. Hij heeft zo te zien veel meegemaakt, en nu wordt hij verkocht voor oud schroot.

Misschien moet ze met Guido nog eens praten over stoppen met werken.

Misschien zou ze toch beter stoppen. Ze kijkt naar buiten en telt de huizen, de verkeersborden, de rode auto's. ■

Vlaanderen en Nederland: één taalgebied, twee verschillende culturen. Wat betekent dit voor de culturele samenwerking tussen beide landen? In het zomernummer van *Boekman* aandacht voor die culturele samenwerking, maar ook voor de verschillen, en met speciale aandacht voor de toekomst.

- Zijn de Vlaamse en Nederlandse kunstwereld goede burens of verre vrienden?
- Wie blaast de oude liefde nieuw leven in?
- Waarom flopt de typisch Nederlandse film in Vlaanderen?
- Is de Vlaamse Golf in het theater ècht verleden tijd?
- en: blijft één gezamenlijk letterenbeleid een utopie?

Bestel snel en makkelijk via www.boekman.nl of ga naar de betere boekhandel. Telefonisch bestellen kan ook: +31 (0)20-624 37 36 (tijdens kantooruren).

Boekman is een uitgave van de Boekmanstichting, studiecentrum voor kunst, cultuur en beleid.

Informatie: [t.] +31 (0)20-624 37 36, [e.] secretariaat@boekman.nl en www.boekman.nl

Ilse Arnouts

Bloemlezing

MUURBLOEMEN – FASE 1

Het zijn de muurbloemen
Niet groter dan mijzelf
Het zijn de muurbloemen
die je vertellen dat het koud
en hard is 'on the wall'
maar dat het een kwestie is
van tijd, van groei
van open, van bloei

Het zijn de muurbloemen
Niet groter dan mijzelf
Het zijn de muurbloemen
die woekeren - in en uit -
en - om en om - en zacht
en warm de opgetrokken
muren kleuren van grijs
tot muurbloemblauw

En muurbloem, muurbloemrood

MUURBLOEMEN – FASE 2

Je moet wel verder
Wat had je gedacht
Je moet wel verder
want je zet geen punt achter
muurbloemrood
dat zou je niet kunnen
je zou erover struikelen, en rillen
muurbloemblauw van de kou

Je moet wel verder
Wat had je gedacht
Je moet wel verder
en werken - en sluipen - en
opgetrokken muren zal je
moeten slopen, ja,
ondanks de kleuren
ondanks de bloemen

Ja, dat is nu juist het zwarte punt

WEERZIEN

Eén hand draagt alle bloemen.
De andere draagt ook...
de uitgerukte stampers,

van paarse Irissen. Acht.

En tekeningen, geschreven
in het natte zand.

Wrijf. Met vrije handen.
De tekeningen vaag...

en dan, de Irissen. Zacht.

AFSCHEID

Zie ik daar de kleur van dood
in jouw ogen blikken
puur de angst, van paars en blauw
van lelietjes -
- van dalen

Hoor ik daar de spirit van
jouw doodskleurenlied
troost van blauw en mauve, vragen
van vergeet -
- mij niet

Vergeet het maar. Vergeet het maar.
De kleuren zijn het leven.
Hortensia. Hortensia.
Ecuadoriaanse -
- roos

Tris Gilis

Festival

Deuren open: DE KONING

Laat het giftig geven van liefde een aanvang nemen

Zalven en kwetsen dubbeldienen als tover en tol

De behaagzuchtbedrading gekozen en gelegd

De weerloze is ZonderZelf, die tere elf

Ingebakerd in de eigen, dunnige huid

Huilschilfers vreten de buitenlucht

Langzaam zinkend in dikke pap

Het einde laat zich beraden.

Enter: WANHOOP

Wanhoop, gevoed door doem en laatste verzuchten

Wanhoop, verkleed als moed en dwaze geruchten

Wanhoop bestrijdt de Verenigde Negaties

Wanhoop levert het gevecht met de spinsels

verzinsels die pijn schenken als ze scheuren

En zie, ook hier weer grimmig gelijk gehaald

DE HELD WINT!

aarzelend proberen

nog neigend naar verlies

nahijgend van de ongelijke strijd

bubbelbellen blazend van opluchting

glazen brekebenen verdragen het gewicht

en de wanhoop wordt plechtstatig afgebedankt

Jasmin Hasdo

Ama

windstil spoelde je aan
in een rimpelloos strakke
ochtend verzonken

de parels nog in je mond
gewikkeld in zijde en japan
je haar dubbel onhandig gebonden

likte ik de zoute wonden
van je rijstpapieren huid
vaagde ik je weg

in verdwaalde gedachten
in de baai van nagasaki
verdween je

Marjolein Kats

Perpetuum Mobile

Haar voeten raken de daken
niet, ze bevindt zich in tijdloos
ziekenhuiswit, vliegt stil
boven de stad.

Tijdloos wit langs tinnen pannen.
De wind neemt haar lange haar
gevangen in een schreeuwend
langen door de straten
van de stad, schurend
in een dichtgestikte mond.

De duivel is een circusdirecteur.
Hij entertaint en steelt de woorden,
beent door de oranjevuren nacht,
schurkt op zijn bokkenpotentenen
langs de muren van de stad.
Vanaf de daken overziet hij,
bespiedt wie hij vermaken mag.

Zij is een nachtfantoom,
een zweem vergeten
danspassen, beweegt
alleen nog in haar dromen.

Greet Lostrie

De potloodkauwers

KLARA

Water en zeem dirigeren
achter het raam
het wolkenorkest

Mozart of Bach?

op de ladder
vallen noten
en ik
vrolijk uit de toon.

DINSDAGAVONDKWARTET

Wasmand vol met
te weinig tijd
verloren uren wachten

wat eerst?

op het podium
drie violen, één cello
vier Tsjechen
strijken alle plooiën glad.

Vera Marynissen

Twee gedichten

VLINDERS

Roerloos
In de nauwte
Jaren

De kop naar beneden
De kale vlieghuid gevouwen
Om harige lijfjes
De tandjes
De klauwtjes

Ze spreiden hun vleugels
Ze duiken. Ze vliegen.

Mijn schoot
Die ze vullen

Woorden
Tot zinnen tot verzen
Minuten
Tot uren tot dagen
Stenen
Tot muren tot huizen

Stapelen

Woorden, minuten
En stenen en wij.
En gestapeld

Kris Maldoy

Nieuwe maan

Verslingerd de wol, zo verve van goed, achter glazen oog
met grauwe gruweltonen, die vuil daar zo verspoelt.

En de sluizen openden zich
en het heldere water
stroomde als stroperig bloed
doorheen de vlaktes.
(en gedempte beken)

Schuim een weg drijvend
op plastic wallen
licht de schaduw
hol achterna, in een strijd.

En de wind hij waaide daar
van schril contrast verstoken
gebood de dood
zich aan te bieden,
de water weg
te stromen.

Ze droeg de brandende toorts van de gouden overwinning
in een roes, veel verder dan welke hemel.

En de ziel, hij blaasde daar
door gekloofde kieren, vermetel
proevend, het zoete goedje
verbaasd om dwaze hoop
verijdt hij de dromen
laat zich drijven met de stroom.

En wanneer de zeven Hemels
openbreken boven kaalgeschoren
hoofd, verschiet het licht
en de armen uitnodigend
uitgestoken, gretig naar het wit
gerimpeld dode lijf.

Agnes Van Look

De wentelaar van het woordendepot

SPIEGELTJE, SPIEGELTJE

verloren in grijs en ceintuurgaten
geboterde billen en een glas wijn
bouwwakkers vergeten te fluiten
een décolleté zakt weg in zee

de pirouette weerspiegeld doet het tij keren
een tango met streepjes eindigt, ook met een punt
grijs geveegd met lipstick vurig
de dansvloer lonkt

verrukkelijk lijf in wiegende heupen
verboden vruchten en bessensap
flamboyante verschijning
een dikke derrière, het kan haar wat!

TWEESPRONG

is het pool of evenaar
beiden verleidelijk: kies maar
hoofd breekt hart, ontspoot in twee
moeten dringend een dag naar zee

dan weer wel, alweer niet
het laatste blaadje beslist niet
wedden op twee paarden tegelijk
haalt de koetsier door het slijk

het is wit of is het zwart
een regenboog die de einder tart
een toverbal met felle kleuren
gaat verlangen maar ook treuren

wordt het kop of valt let
na de worp is de koning aan zet
is winnen verliezen in gelijk welke taal
elke kroon krijgt zijn verhaal

Christine Waerenburgh

Ochtendparel

ONTPOPPEN

gesloten letters
openen woorden

spelen naakt

silhouetten
gedachten

spelen geel en rood.

MORGEN

je houdt me vast
stil in huis

dagen worden zee
duizend waterdruppels

mooi
verpakt.

SPRANKEL

zwarte rozen bloeien in een
vaas zonder water

aangespannen korset
warmt

adem
glinstert in donkere ogen

parelen broos
nocturnen.

Veerle Verbruggen

In V-vorm

Woorden worden geschud
averechts gesproken
dringen ze schuchter binnen

oog na oog
kijkt ze zijn oren weg
valt haar blik hem voor de voeten

vingers klauwen
naar de tijd die
zonder rust overvliegt

onbedaarlijk twist
haar hoofd, zinderen
verborgen valleien.

Daar heb je Faulkner weer Studenten over hun schrijfopleiding

‘Wie kan mij het beste leren schrijven?’ vroeg iemand eens aan de Amerikaanse schrijfster Annie Dillard (Pulitzer Prize 1975). Haar antwoord: ‘De pagina. De pagina.’ Kan je leren schrijven? In elk debat over schrijfscholen duikt de vraag wel op.

Schrijfscholen. John Gardner is een *believer*. In zijn *The art of fiction* uit 1984 weerlegt hij het argument dat een schrijver vooral ervaring moet opdoen in de wereld en niet zozeer geschoold moet worden in de literatuur. Hij meent dat een rijke ervaring – ‘van Zanzibar tot aan de Yukon’ – eerder resulteert in een rommelige structuur dan in een diepzinnig en ontroerend verhaal, en hecht meer waarde aan twintig goede informanten dan kennis uit de eerste hand van twaalf beroepen. Hij citeert daarbij de auteur Nicholas Delbanco die stelde dat een kind van vier bijna alles heeft ervaren wat een schrijver nodig heeft: liefde, pijn, verlies, verveling, woede, schuld en angst voor de dood.

Iemand als Stephen King is niet overtuigd. Volgens hem ‘ontstaan parels doordat er gruis in de schaal van de oester komt, niet doordat die oester naar parelseminaries met andere oesters gaat.’ Jeroen Vullings waarschuwt in *Meegelokt naar een drassig veldje* voor workshopproza; proza dat geliefd is bij een groot publiek volgens door anderen opgestelde regeltjes. Het zou volgens hem leiden tot gemaksliteratuur: schrijven volgens een routine die haar succes bewezen heeft.

Daarbij gaat hij er overigens gemakshalve van uit dat de schrijfschoolstudent (en lezer van schrijfleerboeken) én de schrijver van populaire fictie een en dezelfde persoon zijn. De consument van vandaag wil verhalen waar hij *iets aan heeft*, prefereert geruststellend boven verontrustend proza, en workshopproza zou daaraan tegemoetkomen. Auteurs verkennen de grenzen van hun publiek in plaats van de grenzen van het schrijven.

Andere tegenstanders vereenzelvigen de opleidingen met therapeutische sessies, of hebben het over een lawine van academische en *coming-of-age* romans omdat mensen niet meer deelnemen aan het echte leven. Hun lichtend voorbeeld: William Faulkner, die zijn klassiekers op het postkantoor

van Oxford, Mississippi neerpende en niks geen opleiding van doen had. Een partij die zelden aan bod komt in het debat is de student zelf. In dit stuk brengen we de derdejaars proza van de SchrijversAcademie samen voor een vragenronde.

Een vat vol twijfels

In het schrijfscholennummer van *Deus Ex Machina* uit 2003 schreef recensent en docent John Vervoort dat cursisten op zoek zijn naar drie dingen: onderricht in de mogelijkheden van de literatuur, de uitdaging om regelmatig achter de schrijftafel plaats te nemen en vooral: feedback. We beginnen met de vraag waarom ze zich destijds hebben ingeschreven voor een vierjarige opleiding. Hun antwoorden lijken Vervoorts woorden te bevestigen.

De Nederlandse Marjolein Kats ging Journalistiek studeren 'om toch maar iets met schrijven te kunnen doen.' Het volstond niet. Ze bleef zich afvragen of er een soort van kunstacademie zou bestaan speciaal voor het schrijven. Die vond ze tenslotte in Antwerpen.

Tin Vankerkom had een excuus nodig om te schrijven. 'De Übermensch die mijn moeder is, hangt boven mijn hoofd van zodra ik een pen vastheb. Ze zegt me dat ik moet gaan poetsen, koken, strijken. Mijn tuin is een broussse. De ramen behoeven vernis. Maar als je op de SchrijversAcademie zit, is schrijven een plicht. Je moet schrijven want je hebt een opdracht gekregen; je moet schrijven, want ze willen je eindwerk. In die zin is de schrijfschool een zegen.'

Ook Tris Gillis zocht naar een stimulans: 'Momenteel schrijf ik eerder impressies. Ik wil teruggroeien naar verhalen. Ik wil regelmatig schrijven.' Kris Maldoy wenste dan weer vertrouwd te raken met schrijven in al zijn vormen: proza, poëzie, column, scenario. Op dat vlak werden haar verwachtingen ingelost.

Een van de kritieken op schrijfonderricht is dat men zich vooral toelegt op het kortverhaal; een genre waarin weinig auteurs willen blijven hangen en waar ze ook hun brood niet mee kunnen verdienen – vooral niet in ons taalgebied, waar geen enkele uitgever zich nog aan de publicatie van een verhalenbundel waagt.

Veerle Verbruggen schreef met redelijk gemak korte teksten, maar had moeite met het opbouwen van een lang verhaal – haar beweegreden om zich in te schrijven aan de SchrijversAcademie. Ze heeft er gemengde gevoelens over. De derdejaarsstudente geeft toe dat er wel over gepraat werd in de lessen proza, maar heeft toch het idee er nog steeds mee te wor-

stelen. Ze denkt niet klaar te zijn voor iets als een eindwerk. Dat vindt ze jammer.

Tris Gillis vraagt zich hardop af of de mensen die niet naar een schrijfschool gaan en meteen iets op papier krijgen, gedrevener zijn, meer getalenteerd, of gewoon zelfzeker?

Feedback. Renate Dorrestein is er beducht voor. 'Verwacht nooit en te nimmer in andermans oordeel algemene geldige aanwijzingen te vinden voor het belang van het eigen werk,' waarschuwt ze in haar *Het geheim van de schrijver* (2000). 'Een schrijver staat er alleen voor. De behoefte aan houvast – en aan goedkeuring – maakt hem kwetsbaar.'

De gemiddelde schrijver is een vat vol twijfels. Voor schrijfstudenten is dat niet anders. Schrijven is in de eerste plaats lezen, en een beetje gretig lezer reikt naar de klassiekers. Het is evident dat je eigen schrijfsels mager uitvallen als je ze naast die van de Groten der Aarde legt. Natuurlijk gaat dan de twijfel knagen. 'Als je het oeuvre van Achterberg kent, en dat van Kouwenaar en Claus en Nolens, en dan ook nog Auden of Eliot, waarom zou je dan zelf nog ooit een gedicht schrijven?' dixit Bernard Dewulf in *De Morgen* van 26 april.

De noodkreet om feedback weerklinkt dan ook in koor bij de studenten.

Kris Maldoy zocht een meer onderlegde commentaar op eigen werk, zowel van docenten als van medestudenten. Daarin werd ze evenwel teleurgesteld. Vooral van medestudenten ontving ze weinig feedback, en als die kwam, vond ze die kwalitatief tegenvallen.

J.K Rowling of de kast

Zijn schrijfschoolstudenten ambitieus? Willen ze kost wat kost gepubliceerd worden? Snuffelen ze in graalboeken, Victoriaanse novelles of artikels over insomnie om het succes van Dan Brown, Michel Faber, of Annelies Verbeke te evenaren? Verlangen ze van hun schrijfschool dat deze gaat bemiddelen naar de uitgevers toe?

De derdejaars blijven er nuchter onder. Let wel, aan ambitie ontbreekt het hen niet.

Marjolein Kats wil eruit halen wat er uit te halen valt. Ze bedoelt: uit het schrijven. Het lijkt haar fantastisch om te publiceren, maar het is het schrijven zelf wat haar drijft.

Tin Vankerkom noemt zichzelf een *closetschrijver*. Haar ambitie: een eindwerk. Het zou leuk zijn mochten anderen het willen lezen, zegt ze, maar het is geen noodzaak. 'Ik kom niet uit de kast. Niet dat de schrijfschool hiertoe

geen mogelijkheden biedt. Gewoon door de lessen te volgen, raak je op de hoogte van het bestaan van schrijfwedstrijden, literaire bladen, literaire weekends voor zondagsschrijvers (...) Mogelijkheden zat om heel Vlaanderen af te dweilen.'

Veerle Verbruggen ontving binnen de SchrijversAcademie de niet mis te verstane boodschap voldoende realisme aan de dag te leggen wanneer het gaat over de kans op publicatie. Anderzijds werd ze toch aangespoord met haar teksten naar buiten te komen.

Tris Gillis bevestigt dat onrealistische verwachtingen worden bijgesteld. Zij heeft niet de ambitie om aan marketing en netwerking te doen in de hoop de interesse van een uitgever te wekken. Stiekem hoopt ze op publicatie – laten we eerlijk zijn: dat hopen ze allemaal – maar realistisch is dat niet, besluit ze.

'Er zijn drie regels voor het schrijven van een roman. Helaas kent niemand ze.'

Het citaat komt van William Somerset Maugham. Andere schrijvers komen met vergelijkbare aforismen. De hamvraag houden we voor het laatst: kan je schrijven leren?

Marjolein Kats ziet een ontwikkeling in haar schrijven sedert ze aan de opleiding begon. Ze is zich veel bewuster van haar eigen en van andermans teksten. Geen eenheidsworst voor haar: de opleiding schept net ruimte om een eigen stijl te ontwikkelen. De diversiteit van de docenten ervaart ze als zeer prettig.

Ook Kris Maldoy spreekt van een rijk palet aan docenten.

Tin Vankerom sprokkelt er ideeën. Van docent Gie Bogaert leerde ze hoe iedere alinea in het kortverhaal haar één stap dichterbij het einde. Uit probeersels leert ze wat werkt, wat niet, hoe ze valkuilen kan vermijden, hoe ze fouten kan gebruiken om een bepaald effect te genereren ('hoe maak ik van een erotisch stuk een zoölogie? Haal er zuignappen en tentakels bij.') Terwijl de markt dicteerde dat ze thrillerschrijfster moest worden (te weinig vrouwelijke thrillerauteurs in de Lage Landen!) – zei docent Alstein net: 'Schrijf zoals je wil. Maar als je het doet, moet je de gevolgen ervan dragen.' Het klonk haar als muziek in de oren.

Veerle Verbruggen vindt de vraag overbodig. Ook zij verzucht of die vraag ook gesteld wordt aan degenen die leren tekenen, schilderen, of viltten hoe-den maken. Ze is van mening dat deze vraag vooral wil peilen of mensen zodanig kunnen leren schrijven dat het de moeite loont gelezen te worden; m.a.w. of er een publiek voor bestaat.

Vera Marynissen reageert bondig: 'enkele docenten hebben de schrijver in mij gewekt en voilà, ik werk aan een roman.' Ze meent dat een schrijversopleiding geen zoden aan de dijk zet als je talentloos bent.

Talent. Het woord is gevallen.

'Talent is een combinatie van aandacht, integriteit en morele moed,' zegt een vaak geciteerde Hugo Claus, 'de moed om iets op te schrijven, en, nog meer, de moed om iets niet op te schrijven.'

Jacques Brel in alle eenvoud: 'Talent is zin hebben iets te doen.'

Voor student Kris Maldoy is talent onontbeerlijk bij een schrijfopleiding.

'Het is als het zaad dat al geplant is, maar door verbeterde condities een sterkere plant wordt, een grotere oogst oplevert, mooiere bloemen schenkt.' Hoeveel omschrijvingen er voor talent ook bestaan, en hoe breed de kloof ook gaapt tussen voor- en tegenstanders van schrijfopleidingen: alle partijen zijn het erover eens dat het zonder talent niet zal lukken. Olifanten en leren vliegen en zo.

En dat ze zich geamuseerd heeft, op al die avonden en met al die opdrachten, wil Tris Gillis nog kwijt. ■

De regels van de kunst?

één Kun je leren schrijven?

Het is een valse vraag, vermits niemand verwacht van Hugo Claus dat hij uit het niets komt en *Het Verdriet Van België* schrijft, niemand van Updike dat hij *Rabbit Redux* neerzet en niemand van Nabokov dat hij *Lolita* in één beweging klaarstaan heeft. Deze schrijvers hebben er vaak een omvangrijk parcours opzitten, waarin thema's die in dié werken volwassen zijn aange troffen in stadia van groei terug te vinden zijn. De verkleining van de mens in het zicht van de oorlog is in Claus' eerste roman zichtbaar, de Rabbit-figuur van John Updike stond er eerder en het complete oeuvre van Nabokov is doordrongen van een onmeetbaar lange stylistische evolutie. Aanleren is dus onafwendbaar.

Kan *iemand anders* je leren schrijven? Ook dat is onafwendbaar: we starten allen ergens mee en in het slechtste geval blijven we vastzitten aan één invloed. Een hele generatie Amerikanen heeft geschreven *als* Hemingway; heel wat schrijvers ontgroeien nooit die eerste invloed. Marcel Janssens brengt in *De L van Lezen*ⁱ een half dozijn artikelen samen waarin hij wijst op de vingerdikke invloed van William Faulkner op Claus' eerste werk, *De Metsiers*. Hierover geïnterpelleerd schijnt Claus te hebben gezegd: 'En wat dan nog? Ik moest toch ergens beginnen?'. Het raakte hem niet erg, vermits hij zich inderdaad van die invloed wég heeft ontwikkeld en in de eerste plaats niet veel moeite heeft gedaan om het te maskerenⁱⁱ. Zo moeilijk is het om noemenswaardig origineel te zijn dat het 'rationaliseren' van je invloed onbedekt geprezen kan worden: 'Als je wilt schrijven, lees dan alles wat je te pakken kunt krijgen. En wanneer je een boek hebt gevonden dat je heel goed vindt, kies daar dan gewoon eens een hoofdstuk uit en typ dat helemaal over. Dat heb ik zelf ook eens gedaan. dan raak je vertrouwd met hoe het is om te schrijven en met woorden die je kunt gebruiken. Iets opschrijven is iets heel anders dan iets lezen.'ⁱⁱⁱ

Dat zo bloot zeggen zou een generatie geleden nog beneden de waardigheid van vele schrijvers zijn geweest. James M. Cain, de schrijver van *The*

Postman Always Rings Twice en degene die de verzekeringsagent in misdaadromans introduceerde, leidde zijn latere boeken altijd in met een stuurs en moeilijk in het pak zittend stukje waarin hij de invloed van 'Mister Hemingway' op zijn schrijverij besprak; Cain zat er duidelijk verveeld mee en toonde zich verbaasd over de 'vanzelfsprekendheid' van die invloed. Niemand kan het dus alleen.

Wat is er dan mis met leren schrijven uit een boek? Of van een leraar? Op het eerste zicht is het enige verschil tussen beïnvloeding en les *de richting van het initiatief*. Hemingway schreef niet met Cain in gedachten en Faulkner niet met Claus. De eer is aan degene die beïnvloed *wordt*. Bij het werkelijke leerproces ligt die keus *de leraar* voor. Hoe deze zich ook weg-cijfert, sturen zal hij altijd, anders kan de leerling het even goed alleen klaren. Veel duidelijker is het verschil als we het euvel identificeren aan de hand van het symptoom: de *regel*. Leraars werken met regels (en dus met overtredingen, en dus met straffen bij overtreding) en dat is een veel herkenbaarder vloek, in een personage dat juist beroepshalve de regels moet breken in zijn streven naar vernieuwen.

Ik leg even de posities vast aan de hand van citaten, beide van succesrijke schrijvers die in hun taalgebied met hun debuut doorbraken. Eerst de 'soe-vereine' auteur: 'Zelfs met de beste wil van de wereld kan ik niets zinnigs zeggen over het proces van inspiratie en hoe zo'n boek groeit. Ik wantrouw auteurs die zeggen daar totale controle over te kunnen uitoefenen. Als ik schrijf is dat voor mij weer elke keer een ontmoeting, om niet te zeggen een 'confrontatie met de schrijver in mezelf'; een wezen dat een deel van mijn neurologie voor zich opeist en daar een grotendeels gesloten circuit van maakt. Ik zie mezelf veel meer als een instrument van dat parasitaire wezen, in zekere zin als de bemiddelaar tussen geest en inkt.'^{iv}

Meer expliciet dan de regels, hier even onder het mom van 'Schema's, plannen, schetsen zijn voor mij vooral omhulsels die je onderweg moet afstoten. Ik mag dan honderden ideeën hebben over de afloop van een verhaal, hoe een personage zal evolueren, en ook de prachtigste voornemens koesteren over mijn nog te scheppen oeuvre, uiteindelijk beslist de tekst. Ik eis wat dat betreft een totale inconsequentie op en een volstreckte onverantwoordelijkheid. Talent is het vermogen je aan de eisen van de tekst te onderwerpen op een lucide manier, zonder daarbij je beoordelingsvermogen kwijt te raken, maar wel onvoorwaardelijk.'

Anderzijds heb je de ‘werktuiglijke’ verlustiging in hulpmiddelen: ‘Ik maak een enorme kaart – bijna militair opgezet; ik kijk naar het “optrekken” van mijn karakters. Dan moet ik bepalen (en dat is het belangrijkste) op welk moment ik een bepaalde figuur voor het eerst in de roman zal opmerken, neer zal zetten – dat is de opening. Op welk moment in zijn leven zal ik Whalen opmerken en hem invoeren? Dan maak ik kaarten van de gebeurtenissen die hem zullen overkomen; ik maak de prognose voor de gebeurtenissen die het meest bij hem passen. En hierbij speelt het autobiografische element een grote rol – daarom ook kan ik essays over mijn eigen werk schrijven. In dat stadium (wanneer ik die kaart teken) ben ik ervan overtuigd dat wat ik mijn persoon meegeef ook met hem zal gebeuren, gebeurd zal zijn wanneer het boek geëindigd is, voltooid. Wanneer ik mij dan op die persoon richt, begin ik dingen te verzamelen die maatschappelijk bij hem horen; ik verzamel statistieken, kijk hoeveel mensen van zo oud zoveel verdienen – ik doe ontzettend veel research. Dat procédé heb ik bij al mijn boeken gevolgd, behalve bij *De Geverfde Vogel*, toen heb ik de resarch achteraf gedaan. Ik wist tijdens het schrijven namelijk niet hoeveel critici dat boek zouden aanvallen – het was m’n eerste roman.’^v

twee Eigenlijk is het essay hiermee geschreven. De lezer kon het op zijn sokken voelen aankomen: de vogeltjes zingen zoals ze gebekt zijn, geen twee kleermakers leveren dezelfde jas, u bent zelf misschien meer mechanisch en schematisch dan uw vrouw, uw broer of uw concurrent, en de schrijvers zijn dus áls Erwin Mortier of áls Jerzy Kosinski, met een schakering aan mengsoorten tussenin en, eerlijk gezegd, nog aan de verste zijden van beiden ook.

Dit zegt alleen iets statistisch en onbehulpzaams over het schrijven en bijvoorbeeld niets over het lezen. Het is *niet* dat, omdat u zelf als regel systematisch aan het werk gaat, dat u liever werktuiglijk geschreven boeken preferiert. Het betekent zelfs niet dat u systematisch zult schrijven indien u eerder systematisch uw dagelijkse dingen doet. Zelfs indien u een boek werktuiglijk voorbereidt, zullen de sporen van die rationele vooropbouw bij het lezen te zien zijn. De keuze tussen de methodes van werken, soeverein of werktuiglijk, zijn in het eindresultaat alleen op te sporen als de schrijver dat *wenst* te laten zien – de prachtige visgraatstructuren in Zola. Mits enige bedrevenheid kunnen ze worden verborgen. Ziehier Abdelkader Benali, zichzelf blijkbaar halverwege tussen Mortier en Kosinski situerend: ‘Een schema, daar werk ik zeker mee, maar ik vind het ook prettig als het sche-

ma op een gegeven moment losgelaten kan worden om echte literatuur te schrijven die hoofd en hart op niet-schematische wijze, maar op intuïtieve, synthetische wijze beroert. Maar een beetje schema is nodig, al is het maar om de lezer houvast te bieden. Weer die vraag: discipline, berekendheid of spontaniteit, koorts, hallucinaties – als je het werk van Bellow leest, zie je het schema, de weg die hij bewandelt, maar je ziet ook luchtkastelen van woorden, theoriën, gedachtenspinsels die onmogelijk uit een koelbloedig vaatje kunnen getapt worden.’^{vi}

Saul Bellow plaatst hij dus ergens naast zich. Het is vast mogelijk hierop kwantificatie te plakken aan de hand van empirisch onderzoek – welke schrijver zich wáár bevindt, maar het is niet mogelijk dat te doen zonder het kind met het academische badwater te verliezen. Nee, de discussie over hoé een schrijver werkt, zou dorre materie zijn als een randvoorwaarde niet wat kleur in deze oppositie had geschoten.

heteronomie ‘Allerlei praktijken van kunstenaars en schrijvers zijn alleen verklaarbaar onder verwijzing naar het veld van de macht waarbinnen het literaire veld zelf een overheerste positie inneemt. Het veld van de macht is de ruimte van krachtsverhoudingen tussen actoren en instituties die gemeen hebben dat ze het vereiste kapitaal bezitten om in de verschillende velden dominante posities in te nemen’. Zo opent Pierre Bourdieu het moeilijkste deel van zijn groundbrekende werk *Les Règles de l’Art. Genèse et Structure du Champ Littéraire*^{vii} en dat deel (vertaald door Rokus Hofstede) heet *Het Gezichtspunt van de Auteur*. Om wat te schematiseren, voert Bourdieu daar de notie van ‘het veld’ in, een definitie die men intuïtief kan vertalen door ‘het landschap’, ‘de infrastructuur’, ‘wat erom draait’: dit begrip is nadien door Bourdieu exact en diepgaand omljnd, maar die definitie belangt ons hier niet aan.

Dat het schrijven een infrastructuur bezit en dat die infrastructuur in andere velden ‘aardt’, is geen geheim. Een schrijver geeft uit en zijn oogmerk hoort de kwaliteit van zijn schrijven te zijn. Een uitgever geeft uit en zijn oogmerk is het bewerkstelligen van een structurele stabiliteit in de verkoop van zijn fonds. Het een is een *litterair* gegeven en het ander, heel duidelijk, een *economisch*. Het zal misschien als naïef worden ontvangen om evidenties als deze nog te boek te stellen in een literair tijdschrift, maar ik geef het in een paar zinnen weer omdat het Bourdieus betrachting was degene die hierover nadenkt te doordrenken van de noodzaak ten allen tijde voor

ogen te houden wat de *aard* van het veld is, waarop hij zich bevindt. Indien we iets willen te weten komen op een algemene schaal – dus over dé literatuur, hét lezen, de tendens – moeten we beseffen wanneer we een veldgrens overschrijden en dit omdat het van belang is van beide velden de wetmatigheden te begrijpen. Wat niet mag, is de regulering van het ene veld naar de andere kant van de grens over te hevelen. We ervaren iemand die zijn schrijven ten dienste stelt van het verkoops cijfer als cynisch. Maar pijnlijker, minder flexibel en veel moeilijker te veranderen, is het omgekeerde: de schrijver die de criteria van zijn veld aan de economische omgeving poogt op te leggen. Het is *niet meer* de waarheid dat een goed boek uitsluitend omdat het goed is, gepubliceerd wordt, ook al hoort op dit vlak het veld van de macht dat van de cultuur te volgen. U kunt het zielig vinden, *ik* vind het zielig, maar het stemt eenvoudigweg niet meer met de werkelijkheid overeen – al een hele tijd niet meer.

Een emotionele beaming (heel licht maar, bij anderen veel meer uitgesproken) heeft in een essay geen plaats. Het is daarom stuitend te moeten vaststellen dat niet alleen de macht van het economisch veld hand over hand toeneemt, maar ook dat precies dat veld de flexibiliteit, openheid en doeltreffendheid vertoont waarop vanouds het literaire veld boogt. Veel hedendaagse schrijvers, waarvan het werk niet uitblinkt door coherentie, worden gepubliceerd, zelfs bij gerenommeerde huizen, omdat die huizen hebben ingezien dat zij behoefte hebben aan ‘moeilijker’ werk. Dit verschaft hun namelijk literair aanzien, *waarachtigheid*, als je wil; Bourdieu noemt het ‘symbolisch kapitaal’. Dus hebben die uitgevers uitgedokterd hoe ze die waarachtigheid kunnen verwerven en onderwijl toch leven met de lage verkoops cijfers ervan^{viii}. En dat konden ze – *De Bezige Bij*^{ix} sinds de jaren vijftig – via de *kruissubsidie*: het in een korf stoppen van moeilijkere én verkopende auteurs (in de jaren vijftig was die laatste *Willy Corsari*) en dan de hele korf laten beschouwen voor de verkoop. En door kruissubsidie komt er veel meer ‘kwaliteitsmanna’ aan de bak dan via ‘literaire tactieken’ zou zijn gelukt als hetzelfde manuscript koppig blijven doordrukken bij die ene artisanale uitgever met het juiste profiel. Ik herhaal, en het is zonder speciaal genoeg dat ik dat vaststel, dat het veld van de macht hier wendbaar en doeltreffend is. Het houdt succesvol rekening met een oneconomisch gegeven als ‘literaire geloofbaarheid’ en dient tegelijk de belangen van de andere zijde. Dit in tegenstelling tot veel schrijvers, wier hoofd nog vol zit met reflexen uit vroegere tijden. Beoordeel bijvoorbeeld deze gelijkmoedige vaststelling van Joost Zwagerman, nu bezig aan zijn twintigste boek:

‘Mannelijke schrijvers zijn zo’n beetje de minst geëmancipeerde bevolkingsgroep die ik ken. De schrijvende man beroept zich heel vaak op de goddelijke missie. De partner van de schrijver kan daar, als ik zo om me heen zie, in regel maar moeilijk tegen opboksen.’^X

Hoe dan ook, de uitgeverij is een van de meest voor de hand liggende voorbeelden van een grensgebied tussen de literaire en economische velden. Het is voor commentatoren als ik gevonden vreten en ooit zet ik er mijn tanden in. Maar niet hier en nu.

Heteronomie is de neiging van deelnemers aan een veld om veldvijandige handelingen uit te voeren. Dat zijn dus bijvoorbeeld serieschrijvers die ‘hun ziel verkopen’ vanuit het standpunt van het literaire veld. En vanuit het standpunt van het economische veld is onoordeelkundig kruissubsidiëren veldvijandig, want het rendeert niet. Heteronome handelingen kunnen vrijwillig of onvrijwillig worden uitgevoerd. Desertie is een *vrijwillig* heteronome handeling. Slecht investeren is een vergissing en dus onvrijwillig heteronoom, vermits het de eigen positie verzwakt.

Het is eigenaardig dat over *verantwoordelijkheid* voor heteronome praktijken in Bourdieu nooit wordt gerept. Een mogelijk motief hiervoor zou kunnen zijn omdat het bij handelingen – vooral bij handelingen waarvan het afwikkelen flink wat tijd opslokt – pas *post-factum* duidelijk is of ze heteronoom zijn geweest of niet. In de journalistiek bijvoorbeeld is jarenlang voor een statuut gepleit – ik herinner me nog levendig de debatten van wijlen Maurice De Wilde. Dit lijkt natuurlijk niet heteronoom voor het veld van de journalistiek: de krant wordt nu door helder schrijvende, gedisciplineerde, wereldwijze ‘journaille’ bevolkt, voor wie niets menselijks vreemd is. Maar aan de andere kant weert het uiteraard een gezonde dosis spontaniteit en waarachtige nieuwsgierigheid uit de verslaggeving en helpt een ‘statutaire zuivering’ mee aan de stroomlijning van de tijdschriften, die alom excessief wordt genoemd. Het veld van de verslaggeving hoort zijn begrenzingen op en een intelligente en gedreven journalist die de vier jaar *Pol & Soc* niet kan betalen, wacht aldus een trage carrière. En dat is bepaald wel heteronoom, want een gezond veld wordt natuurlijk geregeerd door competentie.

Hieruit schemert het beeld van in regels verdrinkende, genuilkorfde creativiteit. Laat mij toe dit te illustreren met een hopelijk vergezochte vergelijking. In de eerste hoofdstukken van LaMure’s klassieke biografie van

Toulouse-Lautrec^{xi} wordt, behalve de liefde van de mismaakte schilder voor zijn fysiek perfecte moeder Adèle, van niets zoveel werk gemaakt als van een uittekening van de loopbaan van een schilder in het derde kwart van de negentiende eeuw. Een eindeloze opeenvolging van scholen, stages, goedkeuringen, proeven, examens, toelatingen tot tentoonstelling, die een vroegtijdige ontplooiing in de diepte voor een plasticus geheel onmogelijk maakten. Maar als het ergste ervoer Toulouse Lautrec de insnoering van de thematiek en de censurerende werking van de selectieheren; een even eindeloze opeenvolging van wat en hoé moest worden afgebeeld, welke symboliek werd toegelaten en welke afgekeurd en wat de sancties waren bij overtreding, zowel bij parcoursenderbreking als inhoudelijk.

Vast en zeker is de gestrengheid van opleiding een veldlievende maatregel. Ze leidde tot een maatstaf van technische bedrevenheid waar we alleen over kunnen mijmeren. De censuur op de thematiek en de uitwerking ging terug tot een systeem van regels waarin het terugverwijzen naar bevestigde thema's werd gemandateerd, wat een misleide, maar oprechte bezorgdheid om de gezondheid van het veld weergaf. Ook die trek stoelde dus in het belang van het veld. Maar het opgelegde parcours zorgde heel de latere 19de eeuw voor wrijving bij de schilders; elk jaar werd een tentoonstelling van dat jaar geleverd werk gehouden en dogmatici kozen dan de werken uit, die het gezicht van de schilderkunst zouden bepalen. Die kregen dan een plaats in het Louvre; de geweigerden stelden tentoon in het *Salon des Refusés*. Toch heeft van het pantheon der academische schilders niemand het overleefd^{xii}, terwijl de *Salons des Refusés* – niet zonder de hoon van de pers bovendien – zich vulden met Manet, Degas en Monet, ten prooi aan dezelfde verstikking, als die welke LaMure bij Toulouse-Lautrec beschrijft.

Je kunt je vele vragen stellen bij het procédé en dit gegeven vergelijken met de hedendaagse wildgroei van schrijfopleidingen. Hoewel Bourdieu het zélf de hele tijd doet (*Les Règles de l'Art* vertrekt van een vergelijking met Flauberts tijd), is het de vraag of een fenomeen in de ene discipline in een andere gelijkaardig verloopt. Het is ook vraag of een waarneming op tijdstip A dezelfde ontwikkeling zal krijgen op tijdstip B, hier dus bijna anderhalve eeuw later; in de psychologie wordt energiek voor zo'n veralgemeening verwittigd. Maar het materieel dialectisme is meedogenloos: indien inspiratie wordt ingesnoerd, reageert zij door te vluchten. Vernieuwing is altijd gekomen als reactie tegen conformering en die conformering gebeurt via dogma's, manifesto's, stellingnames en uiteindelijk ook regels; dit is tal-

loze malen bevestigd. Een beregeling – zoals een opleiding – leidt naar uniformiteit in een veld dat de *uniciteit* van het resultaat vooropstelt.

Dat is niet zonder *uitbreiding* gesteld: het is een gevaar waaraan je bij Bourdieuu blootstaat. Maar het is wel zo dat te velde de stemmen tegen die uniformiteit opklinken^{xiii} en de volgende stap – dat deze signalering leidt tot een actieve afkeer van de recensenten voor de zo ontstane werken – is al een eind weegs. Jeroen Vullings (*chef cultuur* bij *Vrij Nederland*): ‘De dialogen zijn vaak volgens hetzelfde stramien geschreven, het is allemaal realistisch en gelikt, de motiefjes zitten netjes over het boek verspreid en het thema is zeer behapbaar. En je kunt er je ook nog ‘een doelgroep’ bij voorstellen. Daarom noem ik het ‘workshopproza’. Het is voorspelbaarheid troef; het is maakwerk, dat nergens uit de band springt; het is schrijven volgens door anderen opgestelde regels’. En dit stamt uit 2003, dus bijna drie jaar geleden; het aantal opleidingen, hun diversiteit en hun uiteenlopende duur zijn sindsdien alleen nog breder^{xiv} geworden.

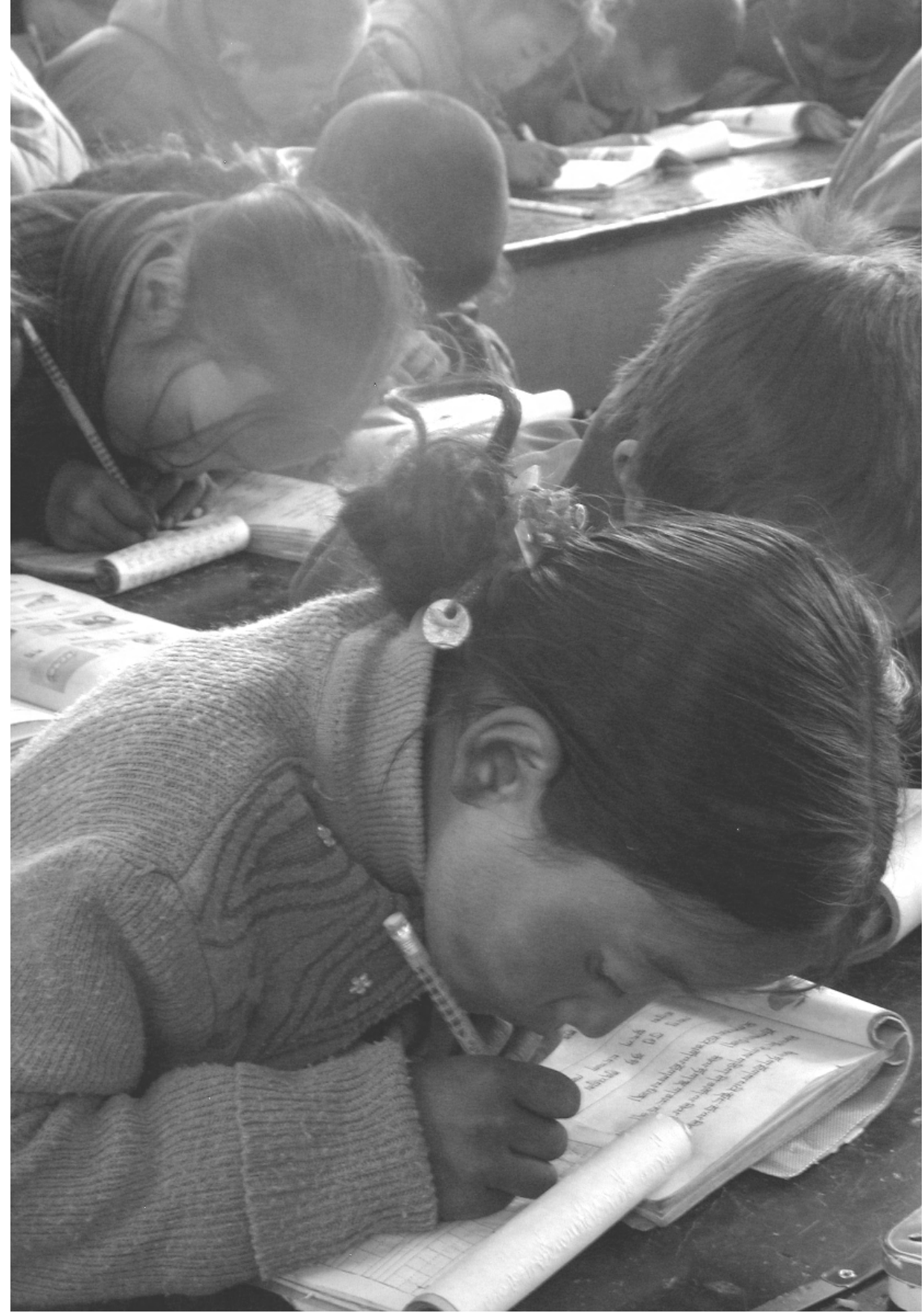
verder Uiteraard hangt veel af van hoe een en ander wordt aangepakt. Zich blijkbaar toch bewust van het nadelig effect dat beregeling in dit veld heeft^{xv}, ‘stel ik vast dat schrijfscholen heel verschillende doelstellingen en uitgangspunten hanteren. Sommige zweren bij het geven van voldoende voorbeelden, andere leggen de klemtoon op het ontwikkelen van creativiteit. Je kunt ze moeilijk onder één noemer vangen.’

Over de SchrijversAcademie zei Carlo Van Baelen, in hetzelfde nummer van *Deus Ex Machina*: ‘Er bestaat een haast symbolische subsidie voor de Antwerpse SchrijversAcademie. Zij zijn wellicht het ‘meest professioneel’ of het ‘minst amateuristisch’ bezig. Zij hebben nagedacht over hun aanpak en trajectbegeleiding. Je kunt je wel afvragen of zij steeds de juiste mensen ter beschikking hebben en of ze voldoende middelen, tijd en kritische zin hebben om hun voornemens ook echt in de praktijk om te zetten.’

Het antwoord ligt zoals altijd de lezer voor: hij krijgt een brede proeve van het werk van leerlingen van een van deze scholen. ■

Aangave van bronnen:

- i Janssens, 44
- ii Een van de hoofdpersonen in *The Sound And The Fury* is de zwakbegaafde Benjy; een van de hoofdpersonen in *De Metsiers* is de zwakbegaafde Benny.
- iii Vos, 43. Aan het woord is Niels Carels, in Nederland erg succesvol gedebuteerd met *Neon*.
- iv Vos, 12. Erwin Mortier, beide citaten.
- v Meijer, 107. Jerzy Kosinski. Jonathan Whalen, waarvan even sprake in de directe rede, is het hoofdpersonage van Kosinski's latere boek *Duivelsboom*.
- vi Vos, 128
- vii Bourdieu, 1992.
- viii En dat ze laag zijn, kunt u nagaan in Pol Hostes hilarisch stuk in *Yang* (winter 2005), waarin de schrijver er niet voor terugschrikt zijn belastingsaangiftes af te drukken om zijn 'armoede' te staven. 'Je kunt ervan sterven,' antwoordt Pol steevast als hem gevraagd wordt of je van schrijven kan leven; dat is natuurlijk in meer dan een betekenis waar. Wat je van een post-modernist mag verwachten.
- ix Kregting, 92.
- x Vos, 146.
- xi LaMure, 1982; 42 e v. De verwijzingen zitten verspreid over heel hoofdstuk IV 'Het Hongerig Hart'.
- xii LaMure, 1982; 75 en 80. Bij de 'academische verplichtingen' scheen ook het betrekken van bewoning in een omschreven buurt (Rue de Caulaincourt en omgeving) te horen, evenals het bezoeken van bepaalde drankgelegenheden ('l'Ely', 'Cirque Fernando').
- xiii Vullings, 14: 'Workshopproza concentreert zich juist op het gewone en het vertrouwde, laat het particuliere prevaleren boven het universele, het conventionele boven het subversieve, en is drempelloos in plaats van weerbarstig'. Dit is ook Riet Bots & Dirk Leyman opgevallen, want zij hebben het naar Jeroen Vullings toegespeeld in het laatste dossier dat over schrijfscholing is verschenen, namelijk in *Deus Ex Machina*, 2004.
- xiv Luyten, 2004. De inleidster meldt dat een yahoo-opzoeking die 'creatief' en 'schrijven' kruist met mekaar 15000 hits oplevert.
- xv Carlo Van Baelen, directeur van het Vlaams Fonds voor de Letteren, 2004.

Heidi Lagast

Sneeuwvlokkenblues

De vijftigjarige Raymond had al bij het uitpakken van zijn dozen tweedehandsboeken op de kerstmarkt zijn oog op de knappe buurvrouw laten vallen. Ze was snuisterijen op een tapijt aan het uitstallen. Haar blonde wollen mantel viel open; ze droeg een dikke witte pull met rolkraag. Ze zag er warm en lief uit. Zijn wereld was klein. Haar had hij nooit eerder gezien. Niet hier, maar ook niet op andere markten. Ze was nieuw.

Veel werk om zijn artikelen te etaleren had Raymond niet. Hij plaatste de dozen op vier schragen met houten planken en hing er een briefje met de prijs aan. Hij had drie categorieën: prullen van vijf stuks voor vijf euro (waar hij niet snel genoeg vanaf kon zijn), boeken van twee tot tien euro, en dan nog een doos met specialiteiten. Die varieerden van tien tot vijftien, soms ook twintig euro, wat hij zelf al veel vond, maar af en toe liep er toevallig een geletterde liefhebber op markten rond.

Hij bekeek zijn buurvrouw. Ze schikte haar tapijt vol met gietijzeren vazen, Madonna-met-kind-beeldjes, een oude kinderkoets, poppen, spiegels, horloges, vizels, een bonbonnière, kanten slabbetjes, Chinese vazen, een uniform van het Belgische leger van de jaren vijftig en dies meer. Uit haar witte Fiat Ducato jtd 2000 cc diesel haalde ze een plastic klapstoel, een grote thermoskan en een beker. Ze drapeerde een wollen deken over de stoel, pompte zichzelf een koffie en hield de beker tussen beide handen, wat Raymond een ontroerend tafereeltje vond. De klokken van de kathedraal sloegen vijf uur boven de hem vertrouwde geluiden van bedrijvigheid van dichtklappende deuren van bestelwagens en buizen van kraampjes die in elkaar werden geklopt.

Toen ze in zijn richting keek, stapte Raymond naar haar toe. Hij wreef zijn sikje proper tussen duim en wijsvinger, streek daarna door zijn schaarse haar en stak de linkerhand nonchalant in zijn broekzak. Uiteraard was hij louter zakelijk in haar geïnteresseerd.

‘Ik geloof niet dat we elkaar kennen, mevrouw?’ Hij stak zijn hand uit.

‘Nee, het is mijn eerste markt.’

‘Voor alles is er een eerste keer, niet?’ lachte Raymond. ‘Als ik u kan hel-

pen om de tijd wat te doden, met een boek of zo?’

‘Goed, ik heb hier toch nog niks te doen.’

Ze zette haar beker neer en stapte naar de tafels van Raymond. Het viel hem op dat ze bijzonder lekker rook; een mengeling van rozen en vanille – zijn lievelingsgeuren.

‘Wat heb je zo allemaal?’

‘Oh,’ zei hij, ‘een beetje van alles wat, mevrouw...’

‘Rita,’ lachte ze, ‘ik ben gewoon Rita.’

‘Ik Raymond,’ knikte Raymond, die zijn sikje weer proper wreef. ‘Wat lees je zoal?’

‘Weinig,’ zei Rita, ‘lezen kost tijd en die heb ik niet.’

Raymond vroeg niet verder. Bij vrouwen die meteen over hun ellende beginnen, maak je geen schijn van kans. Ze willen zich niet misbruikt voelen. En ze voelen zich zo gauw misbruikt.

Ze koos *De Metsiers* van Hugo Claus uit de middelste doos, omdat ‘die naam haar iets zei’. Raymond knikte: ‘Claus is heel bekend. Hij woonde in Parijs met Sylvia Kristel, van de films Emanuelle.’ Hij wou niet dat Rita betaalde. ‘Straks nog een koffietje,’ zei hij en ze lachte zo mooi, vond hij. Het volk stroomde toe, de verkoop was goed.

Af en toe riep ze: ‘Nog wat koffie, Raymond?’ en dan liep hij naar haar pompje.

Toen de klokken tien uur luidden en de standhouders opkraamden, vroeg hij haar: ‘Zal ik ons een frietje halen?’

‘Oh ja,’ zei ze, ‘dat is lang geleden.’ Een kwartiertje later zat ze op haar klapstoel, de deken om de schouders, frietjes uit een puntzak te eten. Elk frietje dipte ze een drietal keer in een kwakje mayonaise, Raymond installeerde zich in kleermakerszit op haar tapijt.

‘Verkoop je al lang boeken?’ vroeg Rita.

‘Al heel mijn leven. Voor mij is dat het mooiste artikel dat er bestaat. Heb jij geen boeken waarvan je zegt: die vergeet ik nooit?’

Rita knikte: ‘Als kind las ik graag *Alleen op de wereld*. Wat is dat lang geleden...’ Ze schudde haar hoofd en nam nog een frietje.

‘Zie je wel?’ zei Raymond enthousiast. ‘Sommige boeken vergeet je nooit. Ik heb al zoveel verhalen van klanten gehoord, waarin boeken een rol speelden. Ik zal je er eentje vertellen.’

‘Op een dag stond ik aan de kust. Snikheet. Dat zijn goeie dagen voor mij. De mensen zijn met vakantie, hebben tijd om op het strand te lezen en kopen gemakkelijk. Op een bepaald moment vraagt een man met halflang

haar van rond de dertig of hij een boek uit de plastic zak mag halen. Ik had het in een diepvrieszakje gestoken, omdat het zo oud was. Het was wat gelig, stonk en viel bijna uit elkaar, maar ik vond het op een inboedelverdeling en je weet nooit of daar iemand interesse voor heeft. *Dictionnaire de l'Amour* was de titel. Het was uitgegeven in Parijs in 1927. Zo dik als mijn vuist was het; een woordenboek met woorden als *concubine*, *courtisane*, *dame*, maar ook *lesbianisme*, *lettres* of *tristesse*. Allemaal nogal erg serieus opgevat, met bij sommige woorden ook oude liefdesgedichten. 'Doe maar,' zei ik. Hij begon te bladeren, wreef over zijn kin en af en toe moest hij lachen. 'Verkocht,' dacht ik. Ik had er nog geen prijs voor, omdat je met zo'n rariteiten nooit vooraf weet wat ze ervoor willen geven. Maar hij gaf het terug en liep weg. Ik stak het boek weer in zijn zakje en babbelde met klanten. Tot een prachtige jonge vrouw naar hetzelfde boek vroeg. Ze had wild blond haar tot onder de oren en droeg van die speciale halskettingen. Goed gevormd, in een wit rokje en een topje waar een bikini doorheen scheen. Ze bladerde er een paar minuutjes in. Toen ze naar de prijs vroeg, stond die man met zijn halflang haar daar weer.

'Sorry, maar ik wou dat kopen.' Hij keek naar mij met een blik van 'je herkent me toch wel zeker?'

'Dat moeten jullie maar onder elkaar regelen,' wimpelde ik zijn vraag af. 'Ik vraag er minimum vijfenvijftig euro voor. Een antiquiteit. Vind je nergens anders.' Ik herschikte wat boeken, maar hield ze vanuit de verte in de gaten. Ze had het boek in haar handen en had dus een voorsprong. Ze schudde het hoofd, lachte, draaide haar haren achter de oren, aaide het boek, keek naar hem op en weer naar beneden. Hij leunde op een been, een hand in de broekzak en praatte op haar in. Uiteindelijk wandelde hij weg en kwam ze naar me toe om het boekje te kopen. Ze gaf er zestig euro voor, aanvaardde geen wisselgeld. 'Ik zal het voor hem kopiëren,' zei ze nog en haar rokje zwaaide zwierig rond haar slanke benen toen ze zich omdraaide.

Raymond keek naar Rita. De marktkramers die al hadden ingepakt, zwaaiden hen een goedenavond toe en vertrokken met hun onverkochte spullen naar huis. Rita likte de mayonaise van haar vingers en zei: 'Leuk. Hoe zou dat afgelopen zijn?' Raymond trok een blikje bier en een Cola open.

'Hij heette Samuel. Haar naam was Isabelle. Hij was schilder, woonde aan de kust in een klein boerderijtje van zijn grootvader. Van de koterijen had hij zijn atelier gemaakt. Als hij honger had, ging hij bij zijn moeder eten. Veel geld had hij niet nodig. Enkel tekenen en schilderen interesseerden hem. Af en toe verkocht hij iets. Zijn moeder had vijf zusters, die allemaal

een beetje medelijden hadden. Isabelle kwam uit het binnenland. Ze was handelsingenieur en werkte voor haar vader, een belangrijke zuivelhandelaar. De familie had een groot appartement met zicht op zee. Maar Isabelle is die dag niet met de *Dictionnaire de l'Amour* naar een kopiewinkel getrokken, zoals ze Samuel had beloofd.

Rita prutste met haar vingers in de punt van de frietzak en zei: 'Ocharme, die jongen.' Ze zaten nu tussen het afval alleen op het marktplaatsje in de schaduw van de reusachtige kathedraal; Rita nog altijd met de deken om haar heen en het blikje Cola tussen haar benen op de stoel. Raymond op het tapijt. Rita's frietzak was bijna leeg, Raymond moest nog beginnen. Het begon te sneeuwen. Ze keken allebei omhoog en glimlachten verrast.

'Tenminste, toch niet direct,' ging Raymond verder. 'Isabelle is Samuel vele maanden later, op kerstavond, klokslag elf uur, gaan opzoeken.'

'Serieus???' vroeg Rita. 'En was hij thuis?'

'Hij was thuis. Alleen.'

'Had ze zijn adres nog?'

't Was een slimme. Ze was handelsingenieur,' herhaalde Raymond gewichtig.

'Vertel!' Rita ging met haar deken naast Raymond zitten, terwijl witte vlokken naar beneden bleven dwarrelen. De klokken sloegen elf.

'Samuel woonde middenin de velden, maar Isabelle had met haar GPS-systeem niet lang moeten zoeken. Er brandde licht en er klonk muziek, maar ze vond nergens een bel aan het huisje, dus klopte ze een paar keer heel hard op de deur en de ramen. Geen reactie. Ze keerde terug naar haar auto en claxonneerde enkele keren nadrukkelijk. En toen ging de deur open en stond hij daar in een bevleete jeansbroek, een rood T-shirtje met korte mouwen, waarop in koeien van witte letters Coca Cola stond gedrukt en op blote voeten. Isabelle nam de kopie van *Dictionnaire de l'Amour*, sloot de auto af en liep naar hem toe.'

Raymond zweeg en stak een paar frietjes in zijn mond.

'Zeg, het is nu niet het moment om te beginnen eten,' zei Rita. 'Ga alsjeblief verder.'

Raymond nam een frietje, dipte het voorzichtig in de mayonaise en bracht het traag naar zijn mond.

'Wel,' zei Raymond en hij liet een stilte vallen tussen de sneeuwvlokjes op het tapijt. De arbeiders begonnen op de hoek van het marktplaatsje het vuil op te ruimen. 'Isabelle, warm gekleed in een *mouton retourné*, wandelde dus naar hem toe'. 'Eindelijk!', zei Samuel, met open armen.

'In het kamertje met ouderwetse tegelvloer brandde een houtkachel. De muziek stond op, nogal hard. *Hold on to my heart*, een traag nummer van

Genesis. 'Het spijt me dat ik zo lang...' zei Isabelle, maar Samuel legde zijn vinger op haar mond, zei: 'Ssssstt – gewoon luisteren, Isa,' liet de mantel van haar schouders glijden, nam de *Dictionnaire de l'Amour* uit haar handen en leidde haar zachtjes naar een stoel. Zelf ging hij voor haar zitten, legde het boek op zijn schoot en zong stil mee met het lied, terwijl hij die mooie vrouw bekeek, die op kerstavond naar zijn huisje was gekomen en waar hij zijn ontroerde ogen niet van kon afhouden.'

Raymond legde de frietzak neer, nam Rita's gezicht tussen zijn handen en zong:

'Hold on to my heart. Just hold on to that feeling. We both know we've been here before; we both know what can happen. Hold on my heart.. ..throw me a lifeline ... whenever you want me to, whenever you call, I will be there.'

De kachel knetterde, een oude klok tikte. Isabelle voelde zich thuis komen en weende. Samuel stond op en drukte op de repeattoets van zijn stereo. Zij kwam achter hem staan. Toen Samuel zich omdraaide, viel het boek uit zijn handen. Tussen de honderden bladzijden die als bloemblaadjes over de tegelvloer lagen verspreid, wreven Samuel en Isabel zacht hun wangen tegen elkaar, gaven elkaar kleine kusjes en beetjes over de lengte van hun lippen, het topje van de neus, langs de haarlijn, achter de oortjes, nog een beetje verder en dieper dan achter de lelletjes en de hele tijd zong Samuel zachtjes dat liedje, tot ook zij meezong. Ze zeiden niets, keken en kusten alleen maar. Isabelle trok haar truitje uit en fluisterde *we both know we've been here before*, Samuel kroop uit zijn T-shirt *we both know what can happen*. Isabelle opende knoopje per knoopje haar bloes *so hold on my heart*, Samuel opende zijn broeksriem *throw me a lifeline*, Isabelle ritste haar rokje open *I'll keep a place for you*, Samuel ritste zijn jeans los *somewhere deep inside*. Isabelle schoof haar laarsjes en panty uit *we both know what can happen*. Samuel stapte uit zijn jeans *whenever you want me to*. Isabelle antwoordde met stijve tepeltjes *I will be there*. Samuel opende haar kanten bh'tje, liet zijn vingers in haar broekje glijden, voelde haar zachte warmte en steeg van verlangen. Ze dansten heupwiegend, kijkend naakt op dat ene liedje *Hold on my heart*. Ze streelden elkaar en zongen. Zongen en streelden elkaar. Kwamen in elkaar. Ze zongen en kwamen klaar in elkaar op de tafel. *Never wanted something more*. Isabelle en Samuel hadden zich nog nooit zo volledig gevoeld. Zo volledig als in *Hold on my heart*.

Rita traande van verlangen in de verse sneeuw, de frieten van Raymond nog in haar handen. Hij gaf zijn zakdoek, pakte haar stevig vast en wreef haar rug warm. De vuilnismannen kwamen dichterbij. Raymond hielp Rita haar tapijt, stoel en thermos in de Fiat ruimen en ze reden samen naar haar huis.

's Morgens werd Rita wakker met een verliefd gemoed en een warme gloed in haar buik. Raymond was al weg. Ze keek uit naar de tweede dag van de kerstmarkt, dan zou ze hem terugzien. Ze paste al haar kleren en waste en kamde haar haren. Ze maakte een thermos vol hete koffie, bakte gemberkoekjes en lakte haar nagels. De rit door de besneeuwde velden met de Ducato duurde oneindig lang.

Zijn lege plaats op de markt maakte haar bang. Ook de volgende dag bleef de plek leeg. En de dag erna.

Op een kille avond na nieuwjaar belde Rita naar het nummer dat ze achteraan in het boek van Claus had zien staan. Een vrouw nam op. Rita vroeg of ze Raymond kon spreken. De vrouw zei: 'Mijn man heeft gisteren door de sneeuw zijn vlucht naar Bejing gemist, hij is nog steeds op de luchthaven. Heeft hij niet met de uitgeverij gebeld?'

Rita stamelde: 'Ik heb een boek op de kerstmarkt gekocht.'

De vrouw reageerde: 'Een boek op de kerstmarkt? Oh, dat is Raymonds hobby, daar kan ik u niet bij helpen. Over veertien dagen is hij terug uit China. Gelukkig nieuwjaar. Dag.'

'Hobby?' vroeg Rita veel later. Niemand antwoordde. ■

Dansen

Elke woensdagavond maken ze hun keuze. Een systeem is er niet. Enkel de nabijheid van een bushalte bepaalt of een dansgelegenheid in aanmerking komt, en ze gaan nooit tweemaal naar eenzelfde plaats. Veel hebben ze niet nodig: een stratenplan, het boekje van de Buurtspoorwegen en die paar rubrieken uit de Gouden Gids. Ze heeft de bladzijden eruit gescheurd; dat werkt makkelijker. Met een rode bic heeft ze eerder bezochte discotheken en cafés doorgestreept. Er is nog keuze genoeg, al heeft ze de indruk dat kroegen waar je ook mag dansen, stilaan verdwijnen. Voor Diego duurt het kiezen te lang. Er is altijd wel iets dat hij liever doet, maar ze staat erop dat haar zoon zijn mening geeft. In het leven moet je mondig zijn, zegt ze. Voor je het weet, walsen ze over je heen.

Zij weet dat.

Op zaterdagavond gaan ze uit.

Diego danst en zij zoekt een man. Of hoopt dat een man haar vindt, haar aardig vindt. Aardig genoeg om een tijdje bij haar te blijven. Een avond, een week of langer nog. Dat mag. Om op alles voorbereid te zijn, neemt ze Diego mee. Dan kunnen eventuele kandidaten zien dat zij niet alleen is, dat zij een zoon heeft en hoe die eruit ziet. Eerlijk duurt het langst, zegt ze altijd. Op de bus wil Diego nooit naast haar zitten. Ze denkt dat hij zich schaamt voor haar. Hij zegt dat hij niet tegen de reuk kan van de bruine crème, die ze op haar gezicht smeert. Dat pakt op zijn adem; daar wordt hij mottig van. Hij zegt ook nooit dat ze mooi is, al vraagt ze het hem telkens als ze de deur uitgaan. Hij kijkt dan wel naar haar, maar antwoordt niet. Seffens missen we de bus, zegt hij.

Zij ziet Diego graag. Heel graag. In zijn witte pak met das, zijn witte schoenen die zo klakken als ze over straat lopen. Haar Fred Astaire, haar jongen. Soms maakt ze zich zorgen om hem. Er zijn van die dagen dat hij de kolder in zijn kop heeft. Als zij dan vraagt hoe het geweest is op school, snauwt hij haar af. Hij zegt dat zij daar geen zaken mee heeft.

Dat ze moet zwijgen, zegt hij.

Of hij soms ruzie heeft gemaakt, of straf heeft gekregen? Is er iets?

Dat zij moet zwijgen ja, dat is er.

Wanneer ze te dicht bij hem komt, trekt hij het raam van hun appartement open en springt hij op de vensterbank. Het is niet de eerste keer dat hij zo reageert. Zij denkt wel dat hij niet zal springen, maar zeker is ze niet. Ze laat hem dan maar met rust. Na een tijd gaat hij zitten op de vensterbank - bungelende benen.

Het zijn de zenuwen, zegt de dokter. Het is niet goed dat jullie altijd samen zijn. Een man in huis zou de jongen goed doen.

Ze vraagt de dokter of hij haar een man wil voorschrijven.

Het is druk in de spiegeltent.

Zoiets heeft Diego nog nooit gezien. Ze zoeken een tafel dicht bij het orkest. Wanneer de mensen naar de muzikanten kijken, kijken ze ook naar haar. Ze bestelt een elixir en Diego neemt een cola, en dan gaat hij dansen. Hij ziet zichzelf weerspiegeld. Wel twintig Diego's draaien daar in de ronde. Zij ziet hoe content hij is; ze volgt hem met haar ogen, maar niet alleen hem. Een uur heeft Diego gedanst. Zo lang houdt hij het anders nooit vol. Bezweet ploft hij naast zijn moeder op een stoel.

Neen, zij heeft nog niet gedanst, zegt ze, niemand heeft haar gevraagd. Straks misschien. Even later ziet ze hem staan met een glas bier in zijn handen. Hij weet dat zij dat niet graag heeft. Hij weet dat zij niet wil dat hij bier drinkt. Bier heeft haar genoeg miserie bezorgd. Maar wat kan ze doen? Naar hem toelopen en het glas afpakken? Dan maakt hij gegarandeerd een scène.

Zo gaat het vaak op zaterdagavond. Een tijd lang amuseert Diego zich en dan begint hij de ezel uit te hangen. Hij bedelt bij iemand om een sigaret en vraagt de mensen aan de naburige tafel om een vuurtje. Of hij klampt iemand aan, vertelt de vreemde een heel verhaal en wijst ondertussen naar haar.

Wat heeft hij toch allemaal te vertellen, vraagt ze.

Ik vraag of iemand mijn vader wil zijn, zegt hij.

En als de mensen dan naar haar kijken, knikt ze en lacht vriendelijk naar hen. Ze schaamt zich. En wanneer Diego zeurt om naar huis te gaan, dan stappen ze op. Ook nu weer.

Vanuit het bushokje mikt Diego vijftigcentstukjes naar het rioolputje.

Waar heeft hij die vandaan?

Zij kijkt naar hem, denkt aan volgende week en maakt plannen. Misschien kunnen ze volgende week een keertje thuisblijven en niet gaan dansen. Of net wel gaan dansen in een hele chique tent. Volgende week verjaart Diego. Hij wordt dan acht. ■

Ernst Erenboerg of een denkbeeldig leven

I

Ernst Erenboerg had geen flauw benul van wat hij met zijn leven moest aanvangen. Hij was pas zeven.

II

Ma en pa hadden boven het café een speelruimte gemaakt.

- Nu heb je een eigen plek, hadden ze gezegd met hun hoofden nog tussen de kier. Hij bleef die avond nog een hele tijd naar de Sesamstraatposter op de deur kijken.

III

Vooraf in het weekend duwden ze hem met zachte, maar kordate hand de trap op.

Wisten zij veel dat hij in plaats van te spelen gewoon wat door het raam zat te staren en iedere bezoeker die dronken het café buitenkwam met naam en toenaam in zijn kleine schriftje opnam.

Hij kon nog maar net schrijven en zijn eerste regels waren: 'Alfons Baekeler, 48 jaar, stomdronken op 2 maart 1984.'

En dit alles netjes tussen de lijntjes.

IV

Communiceren was nooit zijn sterkste kant geweest.

Als hij dan eens een brief verstuurde, dan was het naar de Sint, maar die schreef nooit terug, dus daar had hij niks aan. En wanneer zijn moeder riep dat hij een telefoontje had, dan was het stevast zijn debiele nichtje tegen wie hij niks wist te zeggen.

De wijde wereld ligt daar, wist hij. Hij wees uit het raam over de huizen aan de overkant.

Hij moest zich toch op een of andere manier leren wapenen. Ooit zouden ma en pa hem niet meer naar boven sturen.

V

Hij had haar niet zien binnenkomen: Saar, het buurmeisje.
Ze had haar kleren in een hoek gesmeten en zich in zijn bed verscholen.
Toen ze uiteindelijk zijn aandacht kreeg en hij haar onder de lakens vond, zag hij haar naakte lichaam. Hij was pas twaalf.
Het moest er eens van komen, dacht hij.
- Flauw, zei hij nochtans. Wat hoop je hiermee te bereiken?
Ze schrok. Had ze die reactie dan niet verwacht?
Hij begon te roepen en Saar moest zich vlug terug in haar kleren begeven vooraleer iedereen op de deur zou staan bonken.
Zijn eerste vuurdoop in de liefde; hij had het zich anders voorgesteld.
Paniek doet vreemde dingen met een mens, schreef hij achteraf tussen de namen van zijn werkelijke personages.

VI

‘Geachte heer,’ begon hij zijn brief aan haar vader.
‘Geachte heer,
Ik zou het op prijs stellen indien u uw dochter wat meer zou intomen.
Ik kan u wel wat vnzige woorden aan de hand doen die ze mij vertelde, maar misschien kan ik u die wel besparen.’
Hij loog. Saar wist al evenmin iets van de liefde als hij.

VII

Hij dacht eraan, nu hij binnenkort achttien werd, om wat aan zijn sociale vaardigheden te werken.
Misschien kon hij wel wat komische oneliners van buiten leren en die dan gebruiken in de gepaste situaties. Dat kon lukken.
Want zoals hij had voorspeld, waren ma en pa een tijdje geleden gestopt met hem naar boven te sturen. Op zulke momenten maakte hij zichzelf wijs dat er nog een hoge stapel huiswerk lag. Of anders vertelde hij dat hij zich moest bezinnen over de toekomst. Wat hij zoal zou kunnen betekenen in het leven.
Imker worden misschien? Hij was tenslotte dol op honing.

Maar had hij geen twee linkerhanden? En was hij niet doodsbang voor alles wat zich sierlijk door de buitenlucht bewoog?

Alleszins moest hij iets doen.

Hij had bekwaamheden; hij kon goed studeren. Alleen het leven speelde hem parten. Hij had niet het gevoel dat hij zich zou kunnen handhaven.

Ook niet met al die diploma's die op hem lagen te wachten.

Misschien kan ik het leven spelen, hoopte hij.

VIII

Jij houdt alleen maar van jezelf, zei Saar. Ze werd die dag twintig.

Het voorval dat acht jaar geleden plaatsvond, had zij reeds lang in haar onderbewustzijn begraven. En als zij dan bij haar ouders op bezoek waren, dan hoopte hij dat ook haar vader zich niks meer zou kunnen herinneren.

IX

Het leven zou de speelruimte worden waarheen nu niet zijn ouders, maar Saar hem met zachte en kordate hand naartoe zou begeleiden.

- Laat je toch eens gaan, gebod ze hem. Tracht je gewoon wat te ontspannen.

Me laten gaan, dacht hij.

Hij schreef nog steeds talloze namen in gekleurde schriftjes, alsof hij een leven voor zichzelf trachtte te verzinnen. Een zinvoller leven voor de anderen.

X

Maatschappelijk had hij zijn schaapjes op het droge: een kind van zeven. Hij werd er zowaar melancholisch van. Of dat goed was, kon hij niet zeggen.

Ze hadden een eigen huis; een in de rij en als hij dan alleen wilde zijn, alleen met zijn schriftjes, dan stuurde hij zijn zoontje met zachte, maar kordate hand de woonkamer uit, de trap op. Hij had er alle schriftjes, pen- en kleurpotloden uit de speelruimte van zijn zoon zorgvuldig achter slot en grendel gestopt. De speelruimte zelf had hij volgestapeld met speelgoedpistooltjes, computergadgets, videodingetjes.

Het was hem allemaal eender. Zolang zijn zoon maar van die schriften

bleef. Want, en daar was hij bijna zeker van: de wereld hield niet van pennen en schriftjes.

XI

Maar er was geen vuiltje aan de lucht. Zijn zoon ging liever lekker uit de bol.

Het was alsof ze een generatie oversloegen. Alsof hij zijn ingetogen genen in zijn schriftjes had weggeschreven.

Zijn speurtocht naar het ware leven ging dan ook gewoon verder zonder het leven van zijn zoon drastisch te verstoren. Die stuurde hem met zachte, maar kordate hand terug naar beneden als hij met zijn vriendinnetje op het bed zat.

XII

De ratio won het steeds van zijn hart.

Schreef hij verhalen of gedichten, dan was het alsof hij de liefde met de wiskunde in plaats van met het woord bedreef.

- Hebt u dan wiskunde gestudeerd, vroegen zijn docenten telkenmale hij een of andere creatieve hobby beoefende.
- Ja, loog hij, een verantwoording schuldig.

XIII

Maar was het dat wat hij zocht? De wiskunde?

Of kon hij misschien toch nog schrijver worden? Had hij daar nog de tijd voor?

En vooral: lag het in zijn aard om schrijver te zijn?

Hij had tenslotte alle tijd van de wereld nu hij met pensioen was. Saar was er niet meer. Niet dat ze dood was; ze was er gewoon niet meer. Zijn zoon het huis uit; zijn schriftjes vlugger uit de kast.

XIV

‘U hebt ons verbaasd,’ schreef de redactie van een gerenommeerd literair tijdschrift. ‘Nog nooit, maar dan ook nog nooit, hebben we zoiets slechts gelezen. U bent zeker heel uw leven boekhouder geweest.’

Hij las de zin opnieuw. En nog eens en las toen verder.

‘U denkt in cijfers, beste man,’ schreven ze hem. ‘Niet in woorden. Zelfs niet in beelden, maar in cijfers.’

Hij legde de brief op zijn bureau en keek naar buiten over de daken aan de overkant.

Daar lag de toekomst, had hij toch altijd geweten. ■

Triomf

Een balans van mijn Zuid-Afrikaanse ervaringen

In Pretoria

In *Die Goue Seun* van J.C. Kannemeyer las ik dat de Zuid-Afrikaanse dichter Uys Krige al in 1935 een bezoek aan Antwerpen bracht. De uitgever A.A.M. Stols regelde een ontmoeting met Gerard Walschap, van wie hij *De Dood in het Dorp* kende. Hij bezocht er ook de voordrachtskunstenaar Modest Lauwerijs.

Dit leidde tot andere contacten, want in 1952 verscheen *Die Wit Muur*, een van zijn stukken, op het speelplan van de K.N.S., in een regie van Fred Engelen. Het was dan ook geen verrassing de schrijver in het theater *De Koperen Haan* van Frans Buyens aan te treffen, waar hij met Tine Balder fragmenten uit zijn stukken voorlas.

Bij die gelegenheid werd het idee voor een reis naar Zuid-Afrika geboren. Motieven? De innemende persoonlijkheid, het humanisme en de kosmopolitische inzichten van de auteur. We bezochten het hoofdkwartier van de *Nasionale Toneel Organisatie*, het N.T.O., gevestigd in de Parkstraat in Pretoria. De ontvangst was hartelijk, de stemming gemakzuchtig en aan de luie kant. Geruisloos schonken zwarte boys hete thee. Ik waande me in een Engelse kolonie.

Ze hadden een toneelregisseur nodig. Directeur Breytenbach nam me terzijde: 'Ik weet hoe sommige buitenlanders op ons politiek beleid reageren. Maar dit is een land met onbegrensde mogelijkheden. Geloof me, op een dag zal die apartheid als sneeuw voor de zon smelten.' Dergelijke uitspraken konden hem zijn job kosten. De drang om zijn diepste gedachten aan iemand toe te vertrouwen moet groot zijn geweest. Pas veel later zou ik dit aan Michael Grobbelaar vertellen, maar die kon het amper geloven.

Een jaar later opende ik de nieuwe aula van de Universiteit van Pretoria met *Germanicus*, een verzendrama van Van Wijck-Louw, waarin het hoofdpersonage een pleidooi houdt voor de onderdrukte volkeren. Het stuk begint met de dood van Augustus; het nieuws verspreidt zich snel door de huidige Nederlanden. De negenentwintigjarige veldheer Germanicus, een

rol gespeeld door François Swart, wordt gevraagd naar Rome op te rukken en het bestuur van het keizerrijk op zich te nemen. Hij weigert.

‘Ek sien alleen verwarring, eindeloos
Onmenslikheid en haat en geweld

Ek gru ..., Caesar ek smeeek u ...
Gaan naar jou grense waar jou volk self sterf,
Waar alles sterf, waar al wat vry is sterf

Gryp enmaal toe, breek hierdie vorm en aard
Knee, knee die magtyge ryk met al sy volke
En maak daar mense van, laat hierdie vrees
Waarmee elkeen geknelter loop verdwyn ...’

Het stuk was zeer geliefd bij ‘ware afrikaanders’, die zichzelf als het onderdrukte volk zagen. De zwarte man viel helemaal buiten beschouwing.

De voordrachtskunstenares Anna Needling Poole, die het stuk eerder registreerde, kwam mij welwillend begroeten, maar het ontging me niet dat zij reeds wist dat ik de fakkel van het gescheiden theater niet verder zou dragen. Gelukkig stond de producer Michael Grobbelaar, wiens voorouders uit Gent stamden, voor mij borg.

In *De Vlaamse Gids* van 11 november 1958 schreef ik: ‘... als iemand mij moest zeggen dat dit stuk geen wortels heeft in het Zuid-Afrika van deze tijd dan zou ik hem moeten antwoorden dat – als dat zo is – Van Wijk-Louw een volkomen zinloos stuk heeft geschreven.’

De wereld van het theater hing vast aan complexe politieke verhoudingen. En de politiek van de gescheiden ontwikkeling laveerde in het dagelijkse leven van stomme brutaliteit tot virtuose, psychologische soepelheid. Een van de bestuursleden van het N.T.O. had me bij hem thuis uitgenodigd. Hij vertelde me dat hij de stoel waarop een kaffer had gezeten onmiddellijk zou verbranden. Duidelijke taal.

In Parijs

Tijdens die eerste reis bezocht ik de schrijver Jan Rabie en zijn Schotse vrouw, de schilderes Marjorie Wallace. We werden vrienden. Ik keerde naar Europa terug met de sleutel van hun appartement op zak: Rue de la Tombe Issoire 33, Paris.

Over de Parijse episode van de nieuwe Zuid-Afrikaanse generatie berichtte

Kannemeyer het volgende: 'Na die tweede wereldoorlog was Parijs nog meer as te vore die intellektuele Mekka waar intelligentsia wat hulle druk gemaak het oor die mees uiteenlopende politieke en filosofiese kwesies ... Dit was die hoogbloeit van die eksistensialisme ...' Hij citeerde ook Van Wijk-Louw: 'In die studentekafees was daar naast die Franse ook Vietnamese, Senegalese, Algerynse mense van baaie ander nasies almal besig om met die hartstog van die jeug oor lewensbelangrike vraagstukke helderheid te verkry ...' De voorzichtige, niet-geëngageerde toon maakte van de dichter een ontwijkend evenwichtskunstenaar.

' ... Skrywers en kunstenaars wat hulle in Parijs vestig was Simon Vinkenoog, Rudy Kousbroek, Hans Andreus, Gerrit Kouwenaar, Hugo Claus, Karel Appel en Corneille ... Dit was die tyd waarin die Nederlandse poësie en kuns hulle wou ontwortel aan die provinsialisme.' Kannemeyer: 'Rabie het al in 1947 in Parijs aangekom. In januari voltooi hy sy eerste kort stukke *Drie kaalkoppe eet tesame* en *Die man met die swaar been*.'

In 1951 volgde *Droogte*. Rabie bracht Michaux in de herinnering. Hij vertaalde *Bruid in de Morgen* van Claus. En ik regisseerde voor de B.R.T. zijn luisterspel *Terug van het Land*.

Toen Jan en Marjorie nog in de Franse hoofdstad woonden, gingen ze Uys Krige aan de Gare du Nord ophalen. In het dagboek van Jan leest men: 'Uys oorwinter oorvloediglik als causeur.' Maar na een paar weken werkte de babbelzuchtige Uys hen op de zenuwen en wilden ze hem aan de deur zetten.

Er bevonden zich op dat moment nog Zuid-Afrikanen in Parijs. Er was Breyten Breytenbach – geen familie van Oom Breytie, de directeur van het N.T.O. Er was de mime Richard Daneel, die een van de clowns in Achards *Voulez-vous jouer avec moi* (*Sal ons saamspeel*) zou vertolken. Richard, zo werd mij verteld, werd later door de schroef van een vliegtuig onthoofd. De toneelschrijver Bartho Smit is ook reeds geruime tijd dood. Zijn vrouw, de actrice Kita Redelinghuys – in een Engelstalige N.T.O.-productie van Shaw was zij Jeanne d'Arc en ik haar tegenspeler, de Dauphin – vulde haar weduwejaren naar verluidt met alcohol. Maar toen waren ze allen nog vol verwachting.

Een Zoeloe Macbeth

Op Groenpunt, bij Kaapstad, logeerde ik ook bij Marjorie en Jan. Samen met de schrijver Jack Cope betrok Uys Krige het oude strandhuis van Campbell, de katholieke dichter met fascistische sympathieën, die in Clifton Beach door beiden geëerd werd als een halve godheid.

Voor zover ze niet in badpak en met omgeslagen handdoek naar zee renden, sletten Krige en Cope hun dagen in de bibliotheek. Plat op hun buik

kletsten ze zonder ophouden. Het strand van Clifton raakte gewend aan hun aanwezigheid. Zo nu en dan werd de routine onderbroken, wanneer Uys en Campbell naar Spanje trokken bijvoorbeeld; de een om de Roden te steunen, de ander om zich aan de zijde van Opus Dei te scharen.

Voortdurend boden nieuwe gasten zich aan in Clifton. Ze strekten zich naast hen uit op de vloer, dronken thee of ... sprongen in zee. Soms streek er een rare vogel in een al even raar pluimage neer, zoals André Brink. Een andere keer kwam Cope met een jonge dichteres opdagen; haar naam: Ingrid Jonkers.

Met haar maakte ik een lange wandeling door het aanspoelende schuim van de oceaan. Ze bestookte me met vragen: 'Zo, eindelijk dan toch een Vlaming die niet uitdrukkelijk voor eigen volk vecht?' En ze riep een of andere provocatie naar de verre, donkere zee. Ik vertelde haar dat Oom Breytie me een samenwerking met Zoeloes beloofd had. Ze trok dit in twijfel.

Eerlijk gezegd, ik ook op de duur. Shakespeare in Zuid-Afrika? Een Zoeloe Macbeth? Alsof ik elk theater in westerse termen kon zien. De scheve oplossing van de imperialist die niet beseft hoe hij in gedachten automatisch alles annexeert.

Het was stil op het strand. De kinderen waren weg. De dagjesmensen hielden het voor bekeken. En Ingrid wandelde niet meer zo dicht naast me. Ze was afgedwaald, had haar belangstelling in mij volledig verloren. Ik moest haar zoeken in de duisternis en probeerde met haar de woorden en zinnen te ontcijferen die overstemd werden door de monotone golfslagen en gesteld werden in een almaar moeilijker code. Soms moest ik roepen. De boodschappen van de indringende oceaan en de ontwijkende dichteres versmolten. Ze had het over haar vader, ook een schrijver, en een belangrijk iemand in de regering.

En dan was ze weer opeens verdwenen, opgelost in zee.

Ingrid is vertrokken, verklaarde Uys. Dat zal dan wel. Er was nooit een verklaring voor haar plotse verschijnen en verdwijnen. En op een dag vernam ik dat haar lijk was aangespoeld, niet ver van waar ik het laatst haar gemurmel had aanhoord. De vader waarover ze het had, zou dan gezegd hebben: 'Zo, hebben jullie haar in zee gevonden? Wel, gooi haar er dan maar weer in.' Maar ik zag hem op een film op haar begrafenis en hij was diep onder de indruk.

Een zwarte president

Tijdens de pauze van *Bruid in die More* praatte ik met Vorster. Dit nieuwe Kamertoncel, gefatsoeneerd naar Antwerps voorbeeld, trok nogal wat amb-

tenaren van de regering. Vorster was toen minister van Bantoezaken en een maatje van die brutale oude Jonker. Hij scheen de incest van Claus in *Bruid in de Morgen* te verteren. Of keek hij erover zoals al die andere krokodillen van zijn clan? Was de moraal op de planken anders dan die van de werkelijkheid buiten het theater?

Bij de opvoering van *Waiting for Godot* verliet een gedeelte van het publiek de zaal. Er werd immers aan het bestaan van God geraakt.

Na de vrijlating van Mandela trokken de rabiate Afrikaanders – zij die de stoelen verbrandden waarop kaffers hadden gezeten – zich na wat mislukt gerommel terug rond het stoere beeld van Verwoerd. Bij de opening van het parlement las de nieuwe zwarte president *Die kint* voor, een gedicht van Ingrid. Ik was toen al lang weer thuis, en zag hoe onbehaaglijk de Hollandse ministers zich voelden toen Mandela hen tijdens een staatsbezoek in het Afrikaans toesprak. En hoe hij weigerde kunstjes op de Vlaamse tv te vertonen om ‘voor onze kijkers eens iets in het Afrikaans te zeggen’. Wat had hij negentien jaar lang met zijn bewakers op Robbeneiland gesproken?

Ja, ik was weer thuis. Na een jaar was ik teruggekeerd. Van werken met Zoeloes was niets terechtgekomen.

Township Sofiatown

Oom Breytie had me *No – Good Friday* van Athol Fugard aanbevolen. Fugard was een aankomend toneelschrijver die zelf acteerde. Hij en ik konden goed met elkaar opschieten. In een serie die Stephen Gray over Zuid-Afrikaanse literatuur maakte, schreef ik: ‘Athol and Sheilla virtually lived for a great deal of the time in an old Landrover. They were bohemians, types not common then in white South Africa society, and I never came across other people who lived like them. They worked with blacks and crossed into prohibited territory to visit their black friends and to work with them clandestinely, most of the time without permits.’

Benjamin Pogrand, een vriend en getuige van die tijd, ging nog verder: ‘... Athol and I had gone to Sofiatown, then still a lusty, slummy township. It was one room, dingy and it served as bedroom-lounge-dining room; kitchen, dominated by a large fridge ... The door and windows were shut tight, so no cigarette smoke could escape. I can recall the aimless debate. About the merits of the African National Congress.’

Zo bevond ik mij tijdens een receptie met hem op het dakterras bij zijn producer Cecil Williams. Na de val van het regime zag ik een B.B.C.-documentaire over deze organisator van ontsnappingsroutes naar het buitenland. Men vertelde me dat Mandela in zijn auto werd gearresteerd.

Ik heb de heldhaftige, maar reeds van tevoren verloren strijd van het township mee en van dichtbij beleefd. Het was aan de zijde van Bloke Modesani, Zakes en Moses en andere journalisten, schrijvers, zangers en dansers, die toen in de belangstelling kwamen met *King Kong*, de musical die Miriam Makeba lanceerde.

Sofiatown bruiste van energie. Voor sommigen was het township een misdadig nest, voor anderen een bron van vrijheidszin. In zijn film *Freedom Africa* gaf de Amerikaanse cineast Rogesin beide partijen gelijk.

In Johannesburg deelde ik een flat met Athol en Sheila. In de befaamde Anglicaanse kerk vonden de voorbereidingen plaats van *Nongogo*, het nieuwe stuk van Fugard voor *the Union of South African Artists*. Het zou de laatste toneelproductie zijn die, mits een speciale vergunning, voor een gemengd publiek werd toegestaan.

De regisseur van *King Kong* was Leon Glückmann, van de *National Theatre Organisation*. Hij organiseerde feestjes voor beide casts waarbij de politie in de straat de wacht liep, hopen op een overtreding om in actie te kunnen schieten. Ik was eerder geconfronteerd geweest met hun dadendrang: toen ik enkele straatmuzikanten bij me thuis had uitgenodigd, kwamen ze controleren of ik hen geen alcohol te drinken gaf.

Op een keer kwam een ongepolijste Antwerpenaar me begroeten. Zonder iets concreets over zichzelf te lossen, vroeg hij me uit over mijn visie op Zuid-Afrika. Ik was voorzichtig. Hij is vertrokken en heeft niets meer van zich laten horen. Piet Bezuidenhout, mijn inspecient en ex-politieman, identificeerde de Antwerpenaar als een lid van de geheime dienst. Piet introduceerde me ook in de verboden *Shebeens* of drankhuizen waar hij me enkele blanke biljarters aanwees; oud-collega's van bij de politie. Piet heeft me verscheidene keren verder geholpen.

Er mocht dan wel overmoedig *We won't move!* op de muren staan, het einde van de geschiedenis werd door bulldozers geschreven. Sofiatown zou blank worden. Als vee werden de bewoners kilometers ver gereden.

Het Sofiatown van de maffiabendes en zijn *King Kong*-helden leefde verder in de internationale showbiz van Londen, maar stierf ter plekke een gewisse dood. Het maakte plaats voor een gezonde blanke wijk, die ik jaren later met een terecht beschaamde Grobbelaar zou bezoeken. Ik had hem de namen van verdwenen kruispunten en steegjes kunnen opnoemen. Maar tegen een nieuw naambord als *Triomf* kon ik niet op.

Kamertoneel

Over *No – Good Friday*, het eerste stuk van Athol Fugard, schreef Bernard

Sachs in de *Jewish Times*: 'When I left the theatre after seeing *No – Good Friday*, I felt that there was a new direction in South African artistic creativity. Athol's feel for the throbbing living African scene manifests itself in many ways. Athol has more than artistic ability. He also possesses courage and daring. Think of the heart-rendering difficulties one encounters in promoting a play by an African cast. Proper theatres are not available and there are all kind of restrictions on their movements. He is full of spiritual fire. The concepts of material wealth and bourgeois comfort are entirely foreign to him. He is a pioneer. There isn't anyone in South Africa who has more theatre in him ...'

Leontine Sagan, die na het succes van haar Duitse film *Mädchen in Uniform* toch weer naar Afrika was teruggekeerd als regisseuse van het N.T.O., schreef dat het werk van Fugard grote indruk op haar maakte. Nadine Gordimer zei hetzelfde in een brief aan *The Star*.

Ik zocht Athol en Sheila aan om de publiciteit te verzorgen voor *Bruid in die More* van het nieuwe Kamertoneel, gevestigd in een naaiatelier dat tijdens de Boerenoorlog als lazaret had gefungeerd. Ooit waren op verschillende punten in de stad wegwijzers aangebracht, maar die waren na de vrijlating van Mandela allang verdwenen. Ook binnenskamers werd er van dit Kamertoneel geen gewag meer gemaakt. Het heette nu Breytenbach Centrum.

Een aantal toneelspelers kwam net terug van Londen waar ze voor de *Old Vic* hadden gewerkt: Pedro Nolte en Pieter Geldenhuys kon ik in *Germanicus* gebruiken. Siegfried Meinhardt speelde in *Voorlopig Vonnis* van Jozef Van Hoeck. Ik opende het nieuwe Stadstheater van Bloemfontein en herhaalde het repertoire van Die Kamertoneel in Kaapstad.

Op het einde van het seizoen verlengde *Het Nederlands Kamertoneel* uit Antwerpen zijn Kongo-tournee en deed Zuid-Afrika aan. Zij werden de gasten van Die Kamertoneel-The Chamber Theatre in Pretoria. De cirkel was rond. Het moment om te vertrekken was aangebroken. Werken met Zoeloes zat er niet meer in.

In Ghana huwde ik met de dochter van het stamhoofd Nii Quansah IV en verschenen er smalende berichten in Zuid-Afrikaanse kranten over de onbetrouwbaarheid van sommige Europese gasten.

Dit werd nogmaals bewezen toen het Nederlandse tijdschrift *Podium* het toneelstuk *De Honden* publiceerde. Het stuk werd later opgevoerd door het Nederlandse gezelschap *Puck* in het Hyper-criteron in Amsterdam en door de K.N.S. van Antwerpen. De 'leugens' die er over het regime van de apartheid in verwerkt waren, werden voordien reeds vertoond in het Théâtre du

Parc in Brussel, het Théâtre de la Communauté d'Aubervilliers en het Théâtre National d'Algérie. De tekst werd ook gebruikt als leerboek voor Franstalige en Nederlandstalige scholen in België.

In Antwerpen moesten de sympathisanten van de gescheiden ontwikkeling zonodig manifesteren voor de Bourla.

Voor de Vlaamse televisie zou ik nog *De Sluipschutter* van Uys Krige filmen. Er was ook de bijzondere voorstelling van Fugards *The Blod Knot* (*Mijn broeder Zacharias*), met Ludo Beyers en Otto Sterman in de hoofdrollen, waarvan de betekenis klaarblijkelijk door niemand werd begrepen, vermits een verklarende inleiding over het feit dat twee broers zo verschillend van uiterlijk kunnen zijn dat de ene zwart is terwijl de andere als blanke kan doorgaan, door de directie niet nodig werd geacht. Dit was de eerste opvoering van het stuk buiten Zuid-Afrika. Of hebben deze kiezelstenen in het raderwerk van de apartheid weinig belang gehad voor de bestrijding van het regime?

Geen triomf

Het heeft dertig jaar geduurd voor ik terug naar Zuid-Afrika kon met het gezelschap van de K.N.S. van Antwerpen. We speelden twee voorstellingen van *Abjater wat so lag* van de dichteres Wilma Stockenström op het National Arts Festival in Grahamstown. De Vlaamse ministers – cultuurminister Weckx was één van hen – die op de Belgische Ambassade de prijzen van verdiensten aan Zuid-Afrikaanse cultuurdragers zouden uitreiken, bleken niet zo gelukkig met onze onaangekondigde aanwezigheid. Het exemplaar van *Abjater* dat de minister van Wilma in ontvangst nam, verdween haastig en zonder commentaar in zijn binnenzak. Hij wilde heel duidelijk niet weten dat wij er ook waren. Even goed was de samenwerking tussen de twee landen ook zonder hem een voldongen feit.

Adrien Sichel van *The Star* schreef over deze productie: 'A woman, Peggy De Lantsheer, plays mindgames with death. In fact she's been married to death all her life and has cared for the sick and the dying. The twist in this tale of a Calvinist woman dogged by class distinction and unrequited love is that death is a beautiful African dreadlocked man, played by actor and musician Junior Mthombeni. In her dying state her true suppressed identity as an African is vividly expressed. Today is your last chance to see this landmark work since it is not touring the country. That's a crime.'

Men kan dit zien als een bekroning. Dat was het niet. In Amsterdam ontmoette ik Bogani, de leider van een Zoeloegeselschap. Zou het me dan toch nog lukken? Bogani ontmoette me toen hij ons in Soweto ontving: 'Hier is

nog nooit een blanke geweest en ik kijk erg uit naar een goede samenwerking.' Hij vertrouwde me bewerking en regie toe van *Shaka Zoeloe*, de Napoleon van de Zoeloes. Wat een dwaasheid! Zodra ik het geheel van de Shaka-opstand door het oog van een straatbende wilde bekijken en aldus de geschiedenis wilde relativiseren, kwam de censuur. Bogani steunde mijn versie niet. Misschien omdat hij zelf ooit tot een straatbende had behoord en nu naar de respectabele cultuur was overgelopen? Na een aantal weken zwaar oefenen en uitproberen in een cultureel centrum verzaakte ik aan mijn zo begeerde project. Het enige dat ik uit de brand wist te slepen, was de medewerking van twee leden van het gezelschap aan *Rif Raf* van Wole Soyanka in Antwerpen. Aldus sloot de balans van mijn Zuid-Afrikaanse ervaringen zich met een onverbiddelijk negatief af. Geen triomf. ■

(Tone Brulin ontving dit jaar de Vlaamse cultuurprijs voor podiumkunsten)

Sven Peeters

Servië: van Schurkenstaat tot Sin City

‘Er zijn veel Servische kafana’s die Het Einde van de Wereld heten. Hier bij de trage Donau, met vis en wijn op tafel, horen we voor enkele uren het kabaal van de wereld niet. Maar de Bosnische liederen, die we tegenkomen op de reis van deze muzikanten langs alle delen van Joegoslavië, klinken droef en melancholisch. De Serviërs hebben er een gebaar voor, als een lied hen in het hart raakt: ze snijden hun polsen over.’

(uit: *Balkanmeisje*, work-in-progress)

De voordracht hieronder werd gehouden op 14 februari jl. op de maandelijkse Lagelandenavond te Belgrado. Deze avonden vinden plaats onder de hoede van Jelica Novakovic en zijn een initiatief van de faculteit Nederlands van de universiteit van Belgrado. Alle Nederlandstaligen op het Servische grondgebied (ambassadepersoneel, journalisten, zakenlui en andere avonturiers) worden uitgenodigd om de studenten en elkaar te ontmoeten bij een borrel. Andere voordrachten waren getiteld: Een Friese kijk op het nationalisme en Van Franz Joseph tot Paddy Ashdown: het Westen in de Bosnische literatuur.

De lezing Van Schurkenstaat tot Sin City handelt over de beeldvorming van Servië van de jaren negentig tot nu, aan de hand van recente Nederlandstalige literatuur en media. De onderstaande tekst vormt een eerste aanzet tot een verdere en meer uitgebreide studie waaraan de auteur werkt.

Geachte aanwezigen,

Ik moet u niet vertellen dat Belgrado, Beograd, de Witte Stad, een stormachtige geschiedenis heeft gehad. De reusachtige, onvermijdelijke burcht van Kalemegdan, een conglomeraat van Habsburgse, Ottomaanse, Servische, Hongaarse, Bulgaarse en Byzantijnse aanpassingen en toevoegingen bovenop Romeinse fundamenten en, wie weet, Keltische botten diep

in de ondergrond, is het symbool bij uitstek van een stad (ik zou zelfs willen zeggen: dé Stad) van strijd, verzet en koppigheid.

Zo wil het Servische karakter zich ook wel eens laten omschrijven. In de loop van de geschiedenis werd Belgrado dan ook bedacht met namen als: The House of Wars, The Hill of Struggle and Glory, The House of Freedom. Tijdens de crisis van de jaren negentig werd Belgrado onlosmakelijk geassocieerd met Milosevic en werd de stad voorgesteld als het hellegat waaruit de stinkende dampen opstegen van nationalistische waanzin en oorlogsgruwel. Sommigen vergaten dat Belgrado tegelijkertijd ook het hart was van het felste en uiteindelijk ook succesvolle protest tegen het regime. Sinds Milosevic een *oneway ticket* naar Den Haag heeft gekregen, is de stad uit de media-aandacht verdwenen. De journalisten begonnen ondertussen ook aan balkanmoetheid te lijden. En de stad likte haar wonden.

Maar stilaan krijgt Belgrado (met Servië) een nieuwe reputatie. Die heeft ze in belangrijke mate te danken aan het immer groeiende zomermuziekfestival *Erit* in Novi Sad, dat de afgelopen jaren heeft kunnen rekenen op flink wat buitenlandse bezoekers. Fuivende globetrotters hebben in Servië een gigantische *partyzone* gevonden. Wat Belgrado betreft, krijgen de kafana's, de *fancy* of etno-restaurants, de retro- of turbofolkclubs, de zigeunertenten en *splavovi* (partyboten) steeds meer buitenlandse klanten op bezoek. Of zoals u nog kon lezen in de *New York Times* van 16 oktober vorig jaar: *'Night falls in the capital of the former Yugoslavia, and music fills the air. Everywhere'*. Dichter bij huis blokletterde het fel gelezen gratis pendelkrantje *Metro* op 24 januari jl.: *Sin City ligt in Servië*. Maar daarover straks meer.

Ik wil vanavond beknopt illustreren hoe de Balkan, Joegoslavië en haar splinterstaten (waaronder Servië en Montenegro) de afgelopen vijftien jaar het schrijffonderwerp zijn geweest van menig auteur uit de Lage Landen. Jelica Novakovic deed eerder al uitgebreid onderzoek naar oude Nederlandse bronnen die berichtten over deze regio in haar dissertatie *Het beeld van Zuidoost-Europa in Nederlandse bronnen van de middeleeuwen tot 1918* (Gent, 1998). Mijn bescheiden studie is daar een vervolg op.

Naast de al dan niet literair bewerkte oorlogsreportages en dagboeken van journalisten die in de eerste helft van de jaren negentig in de Balkan werkten en die als eersten over de regio publiceerden, duikt het thema van de Joegoslavische crisis, zoals u zal merken, ook op in romans, jeugdboeken, thrillers, poëzie en zelfs strips die sinds die periode verschenen.

Laten we beginnen bij de journalisten.

De journalisten

Dirk Draulans, Belgische bioloog, journalist voor onder meer *Knack*, auteur, Bekende Vlaming, publiceerde in 1993 twee oorlogsdagboeken. *Welkom in de hel. Oorlogsverhalen uit Sarajevo en Bosnië*. En vervolgens *Mirjana. Oorlogsverhalen uit ex-Joegoslavië*.

Wat Draulans zo interessant maakt, is zijn visie op burgeroorlogen, die hij bekijkt vanuit zijn standpunt als bioloog. Hij meent dat bepaalde omstandigheden, met name een slechte economische situatie in combinatie met de verkeerde mensen aan de top, overal ter wereld kunnen leiden tot een burgeroorlog. Om dat te illustreren publiceerde hij in 2000 de roman *De charme van chaos. Berichten uit de burgeroorlog in België*. In dit boek is Draulans een journalist die verslag uitbrengt over een burgeroorlog in eigen land. Gefrustreerde Waalse legerofficiërs hebben hun tanks naar Brussel en naar Vlaanderen gestuurd. De Vlaams-nationalisten besluiten terug te vechten.

Het is duidelijk dat deze roman over een fictieve burgeroorlog in België geschreven werd door iemand die de echte burgeroorlogen van eind twintigste eeuw heeft meegemaakt in Afrika en in Joegoslavië. Er duiken dan ook vaak verwijzingen op naar deze conflictgebieden. Ik geef enkele voorbeelden:

p.47: *'Zelfs de (Vlaamse) vluchtelingen verloren aan populariteit toen bleek dat ze weinig te vertellen hadden (...) Ze ratelden verhalen af gebaseerd op beelden uit die andere recente Europese burgeroorlog, in de Balkan, die ze op hun eigen wijk of dorp projecteerden.'*

p.56: *'Laten we er dan maar van uitgaan dat de Walen zich beter zullen gedragen dan de Serviërs.'*

p.108-9: *'Wallonië kostte Vlaanderen veel geld. Zo was in feite ook de oorlog in ex-Joegoslavië begonnen. De Slovenen in het rijkere noorden wilden hun economie niet langer laten draaien om de levensstandaard van de sukkelars in het arme zuiden op te krikken (...) Ik was er altijd van uitgegaan dat een crisis zoals die in ex-Joegoslavië overal mogelijk was waar de verkeerde mensen op een slecht moment de macht krijgen.'*

p.293: *'Een deel van de twaalfhonderd Vlaamse para's die in Kosovo de vrede handhaafden, was tegen de orders van de NAVO in – en dus illegaal – vertrokken om mee te doen in de eigen oorlog, in plaats van hun tijd te zitten verbijten in die van iemand anders.'*

Het is alleen jammer, en misschien ook veelzeggend, dat er vooralsnog geen Waalse editie van het boek is verschenen.

In 1994 publiceert de Nederlandse journalist en auteur Frank Westerman, die van '92 tot '94 correspondent voor *De Volkskrant* in Belgrado was, *De brug over de Tara*. In deze zogenaamde 'filmische reisverhalen' bezoekt Westerman Vukovar, Srebrenica en in het hoofdstuk *De kinderen van Tito* interviewt hij Mira Markovic. Maar dit boek is vooral interessant omdat hij in het laatste hoofdstuk als een van de allerlaatste journalisten een middag doorbrengt bij die andere, grote en oude Balkanreiziger uit de Lage Landen: A. den Doolaard, die in datzelfde jaar overleed. Westerman beschrijft hoe hij met Doolaards boeken in de hand Macedonië bezoekt (zie daarvoor *Oriënt-Express*), Kosovo, Albanië (cf. *De herberg met het hoefijzer*) en Montenegro (cf. *Het land achter Gods rug*). Op 28 mei krijgt Den Doolaard trouwens in het Macedonische Ohrid een standbeeld en een plein naar hem vernoemd.

Ik geef een citaat uit een passage waarin Westerman zich de vraag stelt of de inwoners van Crna Gora (Montenegro) nu super-Serviërs of echte Montenegrijnen zijn:

'De avond in Cetinje geurt mediterraan (naar pijnbomen en cipressen). Niet ver van hier klotst de Adriatische zee tegen de kalkrotsen. De caféhouder schenkt grappa terwijl zijn gasten naar een groot videoscherm kijken waarop Eros Ramazzotti een ballade zingt. Ik leun tegen de hoek van de bar en zeg: 'Jullie lijken wel Italianen.'

'Wij staan dichterbij Italië dan bij Servië', zegt de jongen achter de flipperkast zonder op te kijken. 'Gierige sloebers zijn het, die Serviërs.' Zijn lichaam schokt. 'Zigeuners!' Met een rukje van zijn hoofd schudt hij een lok uit zijn gezicht. 'Erger dan zigeuners. Ze komen hier op vakantie maar geven geen dinar uit. Zitten ze op het strand aan kippenbouten te kluiven die ze uit Belgrado hebben meegebracht...'

Wanneer u dit leest, weten we of de Montenegrijnen zich in hun mei-referendum hebben uitgesproken voor de afscheiding van Servië of niet. Het proces van balkanisering is nog niet afgelopen in deze regio.

Verder vermeld ik nog een andere, Belgische journalist, Stefan Blommaert, vooral bekend als buitenlandcorrespondent voor de VRT. Hij publiceerde in '98 een reeks reportages over de ineengestorte Sovjet-Unie en het uiteenvallende Joegoslavië in *Warme oorlog, koude vrede*. In 2003 verscheen zijn boek *De ondergang van Slobodan Milosevic*, waarin Blommaert als bevoorrecht ooggetuige vertelt over de laatste dagen van het Milosevic-regime.

Een andere, zeer boeiende en goed gedocumenteerde schrijver is de Nederlander Serge van Duijnhoven. Van Duijnhoven is journalist (voor *De*

Volkskrant en *De Groene Amsterdammer*), auteur, dichter en winnaar van de Nova Makedonia Award te Struga in 1995. Als dichter heeft hij trouwens meerdere malen het internationale zomerpoëziefestival van Struga bijgewoond. In 1999 publiceerde hij zijn prachtige, literaire reisreportages in *Balkan. Wij noemen het rozen*. Daarin schrijft hij over zijn reizen in Macedonië, in Kroatië, Bosnië en Servië, in de periode van '95 tot '98.

Het tweede hoofdstuk 'Ergens ver weg in Europa' begint als volgt, en ik denk dat de meeste Balkanreizigers zijn woorden zullen beamen: *'De weg naar de Balkan leidt via Zagreb. Maar wie in Zagreb arriveert, heeft niet het idee dat hij op de Balkan is beland. Dit is nog niet, zoals een Serviër zei over Belgrado: 'het westen van het Oosten en het oosten van het Westen'.* Ik geef nog enkele voorbeelden van omschrijvingen van het huidige Servië, in de woorden van Van Duijnhoven. En ik vrees daarbij dat ze in het Westen nog steeds de vooroordelen en clichés vormen die er over Servië bestaan.

'Servië, de verkreupelde ruggengraat van de Balkan, heeft zich met haar onuitputtelijke reeks van wreedheden, slachtingen, belegeringen en zuiveringen die tijdens het regime Milosevic in naam van het Servische volk zijn geschied, verder dan ooit van de rest van Europa verwijderd. Volgens mij was dit wat Emir Kusturica probeerde uit te beelden toen hij aan het eind van zijn allegorische film Underground (1995) het stuk land liet losbreken waarop het zigeunerorkest stond te tetteren tijdens een Servische bruiloft. De schol dreef weg, het ruime water op, en werd van een stukje oever een eiland op drift. Het feest ging ondertussen onverschrokken voort.'

Een laatste citaat: *'Brussel mag grootmoedig beweren dat het huis van Europa vele kamers telt, de Balkan moet voorlopig genoeg nemen met het schijthuis.'*

Van Duijnhoven heeft ook balkanpoëzie geschreven: in '96 verscheen de bundel *Copycat*, met daarin een cyclus over de stad als kadaver, over het vlees van de balkan, het vlees van haar keuken, maar ook het vlees van haar lijken, het vlees van de stad, waarin gehakt moest worden, waarvan gevreten moest worden.

Andere, minder felle dichters zijn onder meer Benno Barnard en Stefan Hertmans, die sporadisch gedichten hebben geschreven waarin de Balkan en in casu het stervende Sarajevo opduiken.

Naast de bovengenoemde zijn er nog een aantal noemenswaardige journalisten die ik uit plaatsgebrek slechts vermeld. In 2002 publiceerde Marleen Teugels *Met stille trom. De naweeën van de nieuwe oorlog*, een aangrijpend

verslag van haar onderzoek naar de gevolgen van het gebruik van verarmd uranium bij de Navo-oorlogsvoering in Joegoslavië. Ze stootte daarbij op een muur van stilzwijgen. Geert Mak brengt in zijn boek *In Europa* (2004) een bezoek aan de Servische steden Novi Sad en Belgrado. Recent nog schreef de uiterst geëngageerde Jennie Vanlerberghe, onder andere oprichtster van het Vrouwenhuis in Afghanistan, *Kroniek van onmacht. Sarajevo, Srebrenica... tien jaar later* (2005). Een decennium na het einde van de oorlogsgruwel in Bosnië keert Vanlerberghe terug om de weduwen op te zoeken. Ze vindt 'ontgoocheling, wanhoop, bitterheid, veel haat en heel weinig liefde'.

De romanciers

Ik wil hier een aantal bekende auteurs noemen, maar de lijst moet zeker verder worden aangevuld.

In 1995 (en opnieuw uitgegeven in 2003) publiceert Leon de Winter als Boekenweekgeschenk de novelle *Serenade*, waarin hij parallellen trekt tussen de gruwel van de Tweede Wereldoorlog en die in Bosnië. Reminiscenties aan beide wereldbranden zijn er ook in *Het verschil. Een geschiedenis*, een reisverhaal van Monika van Paemel uit 2000. Van Paemel, de toenmalige meter van de Belgische vzw Balkanactie, reist met twee hulpverleners naar Sarajevo. De reis vormt voor barones Van Paemel een aanleiding om te mijmeren over het verleden, hoe de eerste wereldbrand ontstond in Sarajevo, hoe haar grootouders die periode beleefden.

Een andere categorie romanciers betreft de misdaadschrijvers. In Nederland schreef Tomas Ross de thriller *Koerier voor Sarajevo* terwijl Piet Teigeler *Dodenakker* publiceerde in 2002, waarin er in het Antwerpse misdaadmilieu een lokaal Balkanoorlogje wordt uitgevochten. Bij wijze van deus-ex-machina blijkt op het einde van het boek Milosevic Junior *himself* zaken te doen in de Scheldestad.

Tot de thrillers, maar dan eerder de literaire variant, wordt ook het meest recente boek van de hierboven genoemde Stefan Hertmans gerekend. *Harder dan sneeuw* uit 2004 gaat over een mondiale Khazaarse samenzwering, waarin paranoia en terrorisme de belangrijkste ingrediënten zijn. Hertmans gebruikte onder meer *Het Khazaarse woordenboek* van de wellicht bekendste Belgradose schrijver Milorad Pavic? als inspiratiebron voor zijn roman.

Niet alleen in de Nederlandse politiek eertijds maar ook in de huidige Nederlandse literatuur is er sprake van een Srebrenica-syndroom. Tomas Ross incorporeert de val van Srebrenica in zijn *Koerier voor Sarajevo* en in 2003 publiceerde historicus en psycholoog Eelco Runia de roman *Inkomend vuur*. In dit verhaal is de protagonist een legerofficier die aanwezig was bij de gebeurtenissen in Srebrenica in 1995. Het wordt gauw duidelijk dat de man allesbehalve normaal weet te functioneren in zijn dagdagelijkse omgeving. Runia publiceert verder in mei 2006 een studie die het lijvige NIOD-rapport van de toenmalige Nederlandse Srebrenica-onderzoekscommissie analyseert, onder de titel: *Afschrikken door aanwezigheid. Hoe het NIOD in dezelfde valkuilen viel als Dutchbat*. Volgens de promotiefolder van uitgeverij Athenaeum-Pollak&Van Genneep legt het boek uit hoe het is kunnen gebeuren dat het Nederlandse publiek zo opvallend onverschillig reageerde op het lot van de Srebrenica-enclave.

Ook heel recent, eind 2005, schreef debutant Heere Heeresma Jr. de roman *De held van Srebrenica*. Dit boek heeft het merkwaardige onderwerp van wat er gebeurd zou zijn als de soldaten van Dutchbat hadden besloten om wél weerstand te bieden tegen de Serviërs. Ik laat een van de zeldzame recensenten van het boek aan het woord:

‘Deze opmerkelijke roman is vier maanden na zijn verschijning door de kritiek volstrekt genegeerd. In ‘De held van Srebrenica’ zijn de helden onvindbaar en de fundamentalisten grotesk. De overvloed aan deprimerende seks is bijna ondraaglijk. Maar de humor van sommige surrealistische scènes maakt veel goed. Dat ik veel plezier aan het inktzwarte werk van Heere Heeresma jr. heb beleefd, zou overdreven zijn. Er was meer sprake van een verslavende malaise (dezelfde malaise voelde ik ook bij het zien van de film Sin City). Toen ik het boek uit had, wist ik het zeker: dit wil de doorsnee Nederlander niet lezen.’

De Joegoslavische crisis heeft ook zijn sporen achtergelaten in de jeugdliteratuur. Oostendenaar Jan Simoen heeft net zijn *Michaël*-trilogie afgerond, die hij begonnen was in 1996. Het eerste deel van deze briefromans vertelt over de jongen Michaël die vanuit Italië naar zijn stiefbroer Jonas in New York schrijft. Michaël ontdekt op een dag zijn Joegoslavische roots; Jonas ontdekt dat hij seropositief is. *‘Er is oorlog in mijn land,’ schrijft Michaël. –‘Ik heb een oorlog in mezelf,’ schrijft Jonas terug.* En dan verdwijnen beide broers.

Ed Franck schreef in 2001 de jeugdroman *Tinka*, over de belegering van Sarajevo gezien door de ogen van een jong meisje. De Nederlandse Els de

Groen heeft een aantal Balkanjeugdboeken geschreven over Kosovo, Bosnië en Macedonië.

De stripauteurs

De Amerikaanse 'strip-journalist' Joe Sacco vertelt in zijn graphic novels over de Palestijnse kwestie en de gebeurtenissen in de Balkan op een originele en beklijvende manier. Maar ook de stripauteurs van bij ons hebben zich niet onbetuigd gelaten en nu eens realistische dan weer karikaturale of eerder kunstzinnige beeldverhalen gecreëerd. De Belgische stripauteur Hermann Huppen alias Hermann, bekend van onder meer de *Jeremiah*-reeks, heeft in 1995 *Sarajevo Tango* gepubliceerd. Het is een aanklacht tegen de onverschilligheid van de internationale gemeenschap voor de oorlog in Bosnië. Geen wonder dat de Blauwhelmen die in het verhaal optreden nogal karikaturaal worden voorgesteld als een soort Smurfen. Van Hermann is overigens net een nieuwe strip uit, die het echte, gruwelijke verhaal vertelt van graaf Dracula.

Marc Legendre, bedenker van het u wellicht bekende, grappige kereltje Biebel, heeft recent ook het merkwaardige beeldverhaal *Finis Terre* uitgegeven. Finis Terre, het einde van de aarde, is de naam van een hotel waar een jonge Bosnische vrouw zich met haar tegenstrijdige gedachten heeft teruggetrokken, nadat ze ontdekte dat haar man zich schuldig maakte aan oorlogsmisdaden. De strip is een klein experimenteel kunstwerk, omdat Legendre gebruik maakt van grafische collages, beeldmateriaal bestaande uit gebroken glas en oude foto's, en dit met verwijzingen naar teksten van Jacques Brel en Charles Bukowski. Een recensent vergeleek de strip met een videoclip, maar dan een van de psychedelische soort.

Keren we ten slotte terug naar de journalisten. Vijftien jaar geleden waren zij de eerste auteurs van een eindeloze reeks mediaberichten over de verschrikkelijke burentwist die losbarstte in de zogenaamde achtertuin van Europa (*what's in a name?*). Nog jaren na de al dan niet geslaagde vredesbestanden zouden de steeds schaarser wordende krantenartikelen of tv-reportages het voormalige Joegoslavië, het romps-Joegoslavië, de Unie van Servië en Montenegro enkel blijven associëren met werkeloosheid, armoede, economische crisis, *brain drain*, corruptie, maffia, Slobodan Milosevic zaliger, Den Haag, Carla del Ponte, Ratko Mladic, Radovan Karadzic. Vraagt u het een doorsnee-Lagelander en zijn associaties met Servië zullen niet verder reiken dan deze.

Maar het zijn diezelfde journalisten die de afgelopen maanden voor een trendbreuk hebben gezorgd, zij het vooralsnog voorzichtig en bescheiden. U zal het zelf al gemerkt hebben dat er elke zomer meer en meer toeristen de weg vinden naar Belgrado. Sommigen zijn zo betoverd geraakt door de authentieke charme van de stad dat ze de pen ter hand hebben genomen om aan de wereld deze onverwachte blijde boodschap te verkondigen. Ik wil u twee opvallende voorbeelden niet onthouden.

New York Times-correspondent Seth Isherwood publiceerde op 16 oktober vorig jaar een uitgebreid artikel over het uitgaansleven van Belgrado. Hij praatte hier te velde met verscheidene enthousiaste internationale dj's, van wie er Belgrado zelfs in zijn top drie van coolste plekken om te spelen plaatst. Het is een beetje zielig dat de journalist in kwestie voor een goede Engelstalige gids doorheen de turbulente geschiedenis van de stad moet teruggrijpen naar het fameuze boek van Rebecca West, *Black Lamb and Grey Falcon*, wat aantoonst dat er op dat gebied dringend leemtes moeten worden opgevuld. Maar hij slaagt er wel in citaten uit dit boek te voorschijn te halen die nog steeds erg actueel klinken.

Isherwood formuleert het zo: *'The White City (...) reaches the zenith of its energy at night. Propelled by some of Europe's cheapest cocktails and taxi rides, the after-dark adventurer discovers that the surprisingly friendly and safe terra incognita of Belgrade holds a bounty of hidden hipster speakeasies, raucous rock 'n' roll dives and nightclubs boasting global talent.'*

Daar voegt hij verder in het artikel aan toe, en dat smaakt volgens mij naar meer: *'The secret bar phenomenon is very much a trend in Belgrade'*. Isherwood is dan ook eerlijk genoeg om in zijn artikel niet te veel van de sluier op te lichten en aldus de lezers nieuwsgierig genoeg te maken om het zelf eens hier en nu allemaal te komen ontdekken. Want daar zijn wij het hier allemaal toch over eens: Belgrado is een goed bewaard geheim. Of zoals een bezoeker aan de nieuwe fancy Zemunkeet *Eklektika* wordt geciteerd: *'Our future is bright, but it's going to take time.'*

In de Lage Landen is het ondertussen ook al beginnen dagen. Daar verscheen in het onder treinreizigers populaire en graag gelezen dagbladje *Metro* op 24 januari jl. een artikel onder de titel *Sin City ligt in Servië*. Blijkt dus, en dat is mooi nieuws voor de nabije toekomst van deze regio, dat veel jongeren uit Kroatië en Slovenië in het weekend graag gaan feesten in de Servische hoofdstad. Ze komen zaterdag aan, nemen een goedkoop hotel, gaan een middag shoppen op de Knez Mihailova, de Meir van

Belgrado, en zetten 's avonds de bloemetjes buiten in het spetterende nachtleven van Belgrado, voor de gelegenheid omgedoopt tot Sin City.

Misschien begint het doorprikken van hardnekkige vooroordelen, voornamelijk gevoed door geruchten en misleidende media, wel met de nieuwsgierigheid naar het uitgaansleven van de ander, vertelt een professor sociologie in dit artikel. Misschien begint de openheid van geest wel met de vraag: naar welke muziek luistert de ander? Wat verstaat de ander onder plezier maken, fuiven en lekker eten? Wat heeft de ander te vertellen?

Jelica en ik zijn ook op die trein naar Sin City gesprongen en werken aan een kroegenboek over Belgrado dat de dorstigen en hongerigen (ook naar kennis) uit de Lage Landen naar hier moet halen. Bij deze een oproep: hebt u tips over het uitgaansleven in de Witte Stad, laat het ons weten.

Misschien kunnen er, de boodschap van Sint-Valentinus indachtig, ook tussen pot en pint bruggen worden gebouwd en versterkt tussen België, Nederland en Servië.

Daar hef ik graag het glas op. Ziveli! ■

[Belgrado, 14/2/2006 (Valentijnsdag)]

*Milosevic-fans werpen een laatste blik op hun overleden leider
(Parlement, Belgrado, 18 maart 2006 / foto: Sven Peeters)*

Wouter Steyaert

Nog niet gezegd

het was zo

hij groef een pad, begroef het
onderweg en ging er slapen
in koelen bloede op de spiegel
van zijn voorganger. hij stond er
op en ging er stromen als ijswater
uit zijn slaap, als verleden
uit het heden, als alle daar
uit het hier.
en elke dag waar hij woonde,
ontwende die diepste vrees,
het soort nabestaan
dat hij in zich had.

raf

op deze plots vervallen muren
hangt zijn huidig portret
nog ruikend naar kinderzweet.

hier hangt het zwarte zaad
van geheelonthouding,
van perversie op elke wijze.

zijn naam verblindt
en graaft een spoor
een voor in de toekomst,
zijn naam scheurt de naad
van het verleden.

ik kom hem nog groeten
aan zijn graf, want ik
heb het hem nog niet gezegd.

Joris Iven

Licht dat me wil

OOIT

Het komt en het blijft, laat me
niet los, het grijpt zowaar naar
achteren en vervolgens vooruit

naar de dood die me ooit wacht.
Ik red me met water en brood.
Graan geeft zich niet over aan

het graf, of wat daar voor stond.
Ik tel de uren echt en anders nu.
Aarde is hard, tomben zijn taboe.

Waar ga ik met dit gezicht naar toe?
Ik keer naar mijn verleden terug,
naar de dreiging die ik niet zag.

foto: Willy Vanheers

NOOIT

Wanneer ik kijk naar het gezicht,
neus gedrukt in de kom, weet ik
dat het er is, het doodshoofd

dat me zoekt, me tomeloos lokt.
Bij God, ik wou dat het bleef
waar het is. De onvindbare

zou liever worden wat hij mist,
maar ik weet, wie me doodt,
die ben ik, als geen ander.

Nooit zal ik worden vermoord
door andermans hand, door licht
dat me wil, me niet verlaat.

foto: Willy Vanheers

Jan De Bruyn

Niets van dit alles kennen wij

COUNTRY & WESTERN

Misschien hebben we ons van dag vergist.
Wind stak op en de hemel kleurde geel als amber.

Tumbleweeds zwierven door de straten
als sheriffs op zoek naar een dief.

Achteraf moesten we glimlachen
om de kreupele zinnen van een Texaanse dichter

die plotseling prachtige hengsten bleken,
dampend in het licht van de koplampen van een Buick,

die mosgroen was en zacht tikte als een bidsprinkhaan.
Een cowgirl bezong de vurigheid

van de appaloosa, de charme van de squaredance,
toen boven de heuvels een schitterend onweer losbrak.

DE HELD

De held is een zeearend die uitmunt
door zijn vernuft en elegantie,
zijn krachtige vleugelslagen en zijn trage vlucht naar de aarde.

De held is een vis. Niet zomaar een vis,
maar een noordkaper die niet geremd door waterslagen
afdaalt naar gonzende pooldiepten
en als afscheid zwaait met zijn staartvin.

Noordkapers zijn helden met zachte speklagen en spuigaten
en een taal die lijkt op eeuwenoud geweeeklaag.
Helden zijn zeearenden met sneeuwbrillen en bontkragen.
Buitenboordmotoren en ijskappen kennen voor hen geen geheimen.

De held is een poolvis met zachte graten
en een onuitputtelijke uithouding om te ademen.
Onbedroefd politoeren de weduwen de tafels waaraan zij aten.

DIT ALLES

Wij kennen de gevlekte pony's niet
die bij maanlicht langs de bermen grazen,
noch de dromen van honden die slapen onder het verlichte raam.
Het gerinkel van hun ketting, hun kwispelstaarten.

Niets van dit alles kennen wij.
Of vissen en eksters de inktkleuren
van wolken herkennen
of herten in de verte blijven staren.

Niets van dit alles kennen wij.
Ook de wetenschap biedt geen verklaring.
Wij horen het geritsel van vleugelpennen
en ruiken de geur van verse koffie bij het wakker worden.

GEVALLEN ENGELN

Gevallen engelen zijn nog het meest gebaat
bij een pot dampende lindethee en
het geritsel van bladeren.
Op zonnige dagen kijken ze triest uit de ooghoeken

naar de vele witjes die langs de terrastafels vlinderen.
Gevallen engelen houden niet van fietsers of brillen uit schildpadbeen.
Ze worden door nachtblindheid gehinderd.
Van nature verkiezen ze langzame dagen,

hanengekraai op zondag, als de herfstzon door de wolken licht,
de zomervogels verdwenen zijn
en er haast geen bijkomende vragen zijn gesteld.
In sneeuwrijke maanden strijken ze neer

op de top van de Mont Blanc en laten hun vleugels trillen
onder het suizend wiekje van de maan.

NOORSE BUREN

Cirrocumulus, altocumulus undulatus, nimbostratus.

Hoge wolkenluiers die verdwijnen in het niets.

's Avonds geweldige matrones met armen
vol lekkers. Die kennen hun pappenheimers.

De laatste tijd komen ze vaker
om de hoek kijken met beulskap en flitsend zwaard.

Maar als het waaien over is
en de maan volop schijnt,

keren de Noorse jongens terug met hun haverblond haar.
Ze zijn best aardig en aanspreekbaar.

Erik Corman

Het laatste woord

De buit van de debutant

Het heeft een wuft aprilhaartje gescheeld of ik had een lezing van Carol Shields kunnen bijwonen in *The better book & Best*, een nieuwe betere boekhandel in Manitoba. Als thema stond op de uitnodiging vermeld “The truth about Swann and other lies”. Ik raakte echter in een verkeersfile verstrikt, een aanrijding tussen een *chemical truck* en een schoolbus. Paniek, afgezette straten, ambulances. Ik had beter de metro genomen. Maar ik wou absoluut eens met de Jeep van mijn neef in een Canadese stad rondtoeren. Bestrafte ijdelheid!

Enkele jaren geleden las ik de roman *Het Swann Symposium* van Shields, dat trouwens voor de Pulitzer Prize 1995 genomineerd werd. Het gaat over de primitieve boerendichteres Mary Swann, die door haar jaloerse en bekrompen boerenpummelechtgenoot in mootjes wordt gehakt en in de graansilo vermengd, omdat zij gedichten schreef. Een literaire academica ontdekt heel toevallig de enige dichtbundel van de verhakkelde boerin. Kortom, er ontstaat een ware gekte omtrent de verzen en er wordt dus zelfs een grootschalig, universitair symposium georganiseerd. Het boek is echter een vlijmscherpe satire op het letterkundige wereldje waarin Carol Shields erg goed thuis is. Niet alle doctorandi konden erom lachen. De verzonnen Mary Swann miste dus haar even verzonnen debuut. Met de dood in het hart ...

Je kunt echter ook écht debuten, maar ik wil geen fles champagne cadeau doen aan alle verzonnen debutanten, aliassen, dubbelgangers en ghost wrieters. Zelfs in het Verdrietige Vlaanderen kunnen we een leuke, zwarte lijst aanleggen. Vorig jaar in december vierde een Dietsch literair tijdschrift zijn 150-jarig bestaan en op radio Klara hoorde ik een interview met de hoofdredacteur, die er prat op ging dat zoveel ‘grote namen’ in zijn tijdschrift hadden gedebuteerd. De pientere journalist vroeg dan naar een zeer recente naam en ik hoorde Bjarne Donderdag vernoemen. Ik verslikte me in mijn verse dadels uit Iran (te koop aangeboden in eenvoudige kartonnen doosjes bij elke Turkse en Marokkaanse marktkramer, dubbel zo lekker als die in de supermarkten en voor de helft van de prijs, en nog niet door Testaankoop ontdekt). Toen ik zeven jaar geleden voor het eerst het tijdschrift *Gierik* kocht, stond

daar al een verhaal in van die Donderdag, een Zuid-Afrikaanse chemicus, die naar West-Vlaanderen uitgeweken was. Wie wat met het 'googlen' overweg kan, vindt binnen de minuut dat Donderdag en Joris Denoo dezelfde zijn. En meer nog ... in een vorig debutantennummer van *Gierik* (het winternummer 85 van 2004) publiceerde een zekere Geraldine Roslare het verhaal *Het peperkoekenhuis*. Deze Roslare, een theehandelaar en instructeur vouwkunst, debuteert binnenkort met het verhaal *Ogen gesperd dicht* in het befaamde, Hollandse blad *Revisor*. Ik geef nu al de nodige ruchtbaarheid aan het feit dat Roslare en Denoo ook hier elkaars hand vasthouden.

Ik vertel nu ook een ander voorval, maar zonder namen te vernoemen. Je hoeft het dus niet eens te geloven. Ik ben sinds geruime tijd erg goed bevriend met een BVS, een Bekende Vlaamse Schrijver. Twee jaar geleden zat hij in de rats, want hij kon geen behoorlijk en aanvaardbaar slot voor zijn jaarlijkse roman bedenken. Wij hadden in de tuin veel glazen Beaujolais gedronken; immer een gevaarlijke situatie wat betreft het afsluiten van knettergekke weddenschappen. Voor duizend euro (=veertien dagen Kreta in een vijfsterrenhotel, all in) wou ik het wel eens wagen. Plan aanvaard. En tien dagen later mailde ik het slot door. BVS was in de zomerwolven. Ik had zelfs zijn schrijfstijl nagebootst; als bijkomend aardigheidje en ook om hem enigszins te epateren. Om de geslaagde onderneming te vieren, dronken we in dezelfde tuin nogmaals een reeks flessen Beaujolais. Het bedrag dat hij me verschuldigd was, kwam amper overeen met een gesubsidieerde maandeenheden en voor het lopende jaar had hij er acht weten te versieren. Hij was ook erg bedreven in het opstellen (hij noemde het 'verzinnen', d.i. in zinnen neerschrijven wat je nog niet goed weet wat te doen) van dossiers. 'Een bureaucratisch cultuurbeleid verkijkt zich op de zelf gegenereerde dossierberg. Het beweegt zich in een papieren wereld, het heeft te weinig andere omgevingscontacten. De informatiestroom wordt nog smaller wanneer het beleid voorgeschreven formats hanteert.' 'Dat heb ik niet uitgevonden,' zei BVS, 'de zeer geleerde Rudi Laermans schreef het jaren geleden al in zijn onvolprezen *Het cultureel regiem*. In *De Grote Geheimen van het Cultuurbedrog* van Steven Debrulle staat dat een geloofwaardig cultuur- en subsidiëringsbeleid zich laat informeren door alle betrokken sectoren, actoren en individuen. Ik citeer: 'Het is geen overbodige gegevensverzameling of nodeloze kwantitatieve monitoring, maar wel een garantie voor meer sociale inbedding en gekwalificeerde beoordeling'. 'Brrrr, stop, mijn vriend. Intertekstueel gedaas. Ik ben altijd van oordeel geweest dat beoordelaars competente cultuurmensen moeten zijn die hun persoonlijke smaken en voorkeuren kunnen relativiseren en net dáárom de

waarden van anderen kunnen respecteren. Deze reflexiviteit, deze openheid, deze inleving ontbreken echter in tal van commissies.'

'Met alle gevolgen vandien voor de naïevelingen, die dat niet aanvoelen,' antwoordde BVS. 'Het komt er dus op aan om een dossier – en wat is dat anders dan een groot bedrog? – zodanig te verpakken dat zij die het moeten beoordelen de indruk krijgen dat ze het zelf hebben opgesteld. Dat veronderstelt dus nog meer inlevingsvermogen dan je nodig hebt om geloofwaardige romanpersonages tot leven te roepen.'

De Beaujolais was op, we kraakten een Chileense cabernet. Ook de zon werd roder en zonk lager.

Op de tuintafel lag een manuscript. BVS bladerde er willekeurig in en las: 'Met niemand avondmalen, / brood voor mezelf breken / en dom dronken worden, / want zijige grappa schenk ik alleen / voor mijn beneveld spiegelbeeld. // Ik ben te dood / gewoon om je op mijn lichaam / uit te nodigen. / Ik heb je broodnodig deze volle middernacht / en wat meer moed. // Meer moet dat niet zijn. / Ik zal de hond uitlaten. / Alleen de hond is uitgelaten in dit huis. / En hij gehoorzaamt.'

'Ik kan Mathilde zo moeilijk vergeten. Al deze gedichten zijn voor haar afscheidsbriefjes', zei mijn vriend. En hij nipte haastig aan zijn glas. 'Het is mijn allereerste poëziebundel. Hij verschijnt tegen de Boekenbeurs. Ik heet dan Francis De Beuckelaere, die debuteert met *Ik drink je water en hoor niets in mijn keel*. Wil jij de eerste recensie schrijven, Erik?'

Ik dacht even na: 'Tedere uitroepwoorden en syntactische afbrekingen die de vertwijfeling vormgeven: het gebeurt niet zo gauw dat een debutant zo geconcentreerd de afwezige rooskleurigheid van bestaan met oude en gewone woorden konterfeit,' fantaseerde ik er op los.

'Dat komt op het achterplat!'

'Met een foto?'

'Ja, van mijn broer, die is loodgieter.'

'En jij bent alchemist, met woorden. De debutant heeft de buit binnen!'

'Nee, nee, de waarheid niet! Laat mij deze huizen, deze mensen;

Zo, zonder meer, slechts deze huizen, deze mensen...

Welk verschrikkelijk en ijzig ademen raakt mijn gesloten ogen?

Ik wil ze niet openen uit leven! O Waarheid, vergeet mij'

'Dat is van Pessoa, nu ja, van Álvaro de Campos. Ik heb alles van Pessoa en zijn aliassen gelezen voor ik aan deze bundel begon,' knikte BVS.

'Ó Verdade, esquece-te de mim!' ■

Woordenkramerijkdome

Elk debuut valt niet uit de toon...!

Het is de bedoeling om in deze korte rubriek een tekst te brengen die om een of andere reden grappig, provocerend, onthullend, beangstigend is.

Jan Broeckx was leraar aan het Koninklijk Vlaams Conservatorium en de Stedelijke Normaalschool voor Onderwijzers te Antwerpen. In 1926 verscheen bij Uitgeverij Phalesius-uitgave (Nottebohmstraat, Antwerpen) zijn opgemerkt debuut, een revolutionair muziekboek: *Handleiding bij het Onderricht in de Theorie der Muziek*. Hij droeg het boek op aan Lodewijk Mortelmans, zijn grote leermeester. We publiceren in oorspronkelijke spelling de opdracht in het boek.

Geachte Meester,

Ik veroorloof mij U het handschrift van mijn “Handleiding bij het Onderricht in de Theorie der Muziek” toe te zenden.

Tijdens mijn loopbaan als leeraar aan het Koninklijk Vlaamsch Conservatorium heb ik meermaals ondervonden, dat bestaande theoretische werken niet overeenstemden in het noemen en uitleggen van theoretische bijzonderheden. Zooiets moest natuurlijk verwarring brengen en deed mij reeds lang de behoefte voelen aan een werk, waar alles op afdoende wijze zou behandeld worden. Waar de groote stichter van ons Vlaamsch Conservatorium de strengste eischen stelde opzichtsens het paedagogisch onderricht, – en waar hij inzonderheid de muzikale terminologie met de meeste nauwgezetheid vastlegde, voelde ik mij gedrongen – steunend op de aanwezige elementen – het verlangde werk samen te stellen. Dit werk moest het programma van het Koninklijk Vlaamsch Conservatorium tot grondslag hebben en elk muziekkundige moest er zijn gading in vinden.

Uwe trouwe gehechtheid kennend aan de principen van Peter Benoit – naar wiens geest gij het werk onverdroten voortzet – deed mij besluiten U mijne “Handleiding” ter welwillende inzage te sturen met het verzoek, haar aan Uw streng oordeel te willen onderwerpen.

Moest dit oordeel gunstig zijn, zoo zou ik mij zeer vereerd gevoelen als mijn

werk als leerboek aan het Koninklijk Conservatorium kon aangenomen worden. Mij vleidend met de hoop, bied ik U, Geachte Meester, de betuiging van mijnen blijvenden eerbied.

Jan Broeckx, Antwerpen 2 juni 1926.

Lodewijk Mortelmans antwoordde als volgt ...

Waarde Heer Broeckx,

Ik heb uwe “Handleiding bij het Onderricht in de Theorie der Muziek” wel ontvangen en haar met de grootste belangstelling ingezien.

Er was waarlijk behoefte in het Vlaamsche land aan zulke Handleiding en U komt veel lof toe voor de samenstelling ervan.

Voor zoo ver ik over tijd beschikte om uw werk in te zien, moet ik bekennen dat zijn inhoud me voorkomt in al zijne gegevens essentieel juist te zijn, zoodat leeraars en leerlingen er in volle vertrouwen zullen kunnen op steunen. Terloops heb ik mij veroorloofd eenige verkortingen in te lasschen, ter vervanging van zekere al te omslachtige inkleedingen, het staat U natuurlijk vrij deze verkortingen de uwe te maken of niet.

Wat er ook van zij: uwe “Handleiding” voorziet in eene wezenlijke behoefte. Het is dus niet voldoende haar te prijzen, maar ze voor ons muziekonderwijs dienstbaar te stellen, daarom heb ik besloten haar als leerboek in het Koninklijk Vlaamsch Conservatorium in te voeren.

Blijde dat een onzer leeraars deze nuttige onderneming volbracht heeft, verzoek ik U, Waarde Heer Broeckx, met mijne gelukwensen, de verzekering mijner trouwe gevoelens te aanvaarden.

L. Mortelmans, Antwerpen 15 juni 1926.

In een nota vooraf verklaart de uitgever dat voorlopig slechts het eerste deel zal verschijnen, want ‘... de finantieele moeilijkheden waaronder dit ogenblik ons land gebukt gaat, drukken niet het minst op de algemeenheid der schoolgaande jeugd.’ Verandert er dan ooit wel iets?

Ja, ook toen vonden bijzondere boeken razendsnel een uitgever. Benieuwd of men er vandaag ook muziek zou in zien...? Iets schrijven dat nog niet bestaat, is natuurlijk geen eenvoudige klus. Wat primeert is originaliteit, maar ook een uitgever met een klare kijk, enkele goede relaties en een grote dosis geluk. Verandert er dan nooit iets? ■

Mededelingen en publicaties van onze abonnees

- Van Rose Vandewalle verscheen in april haar derde dichtbundel *Verwaaid* bij uitg. Bf Ampersand & Tilde in de reeks De Oostakkerse Cahiers. Prijs: 8 euro. Info: info@bertbevers.com. Bestelling: Fr. Vermeulen, rek. nr.: 776-5900956-58.
- Van Ina Stabergh verscheen op 1 maart de dichtbundel *Neuengamme – Ik kwam terug*, bij uitg. EPO, + foto's van Marc Cauwberghs, vertaling in het Duits van Raimund Gaebelin. Prijs: 12,5 euro, 88 blz.. Info: ina.stabergh@skynet.be.
- Eric Vandenwijngaerden won de eerste prijs in de Poëziewedstrijd Lief 2 (2de editie/2006 – stad Hasselt).
- Hendrik Carette publiceerde in april zijn zesde dichtbundel *Gestolen lucht*, met als ondertitel *Dertig gedichten gevolgd door de navolging van Charles Baudelaire*. Uitg. Poëziecentrum, 56 blz., ISBN: 90-5655-263-5.
- Victor Vroomkoning (beschermcomité *Gierik*) viel dubbel in de prijzen: Karel de Grote-prijs van de stad Nijmegen en op de Nationale Gedichtendag won hij De Publieksprijs voor de beste poëziebundel 2005 voor zijn laatste bundel *Stapelen*. Bravo!
- Van Ewald Stals verscheen *Morgen werk, morgen oorlog*, een verhalenbundel, deel 1 in de Ranzige Reeks, Uitgeverij Quist, Leidschendam; ISBN 90-77983-08-2, prijs: 5, 95 euro, inl: www.quist.nl.
- Van Julien Vangansbeke verscheen recent de dichtbundel *Bevindingen*. Bestellen op rek. nr: 979-9535603-23 van Vita, Speelstr. 14, 9750 Zingem of rek. nr.: 149-0563431-30 van de auteur, Groenewandeling 70, 9031 Drongen (10 euro + 1,50 verzend.).
- Bert Bevers coördineert met ingang van nr. 3 van *Poëziekrant* de inforubrieken (Agenda, Dichterdata, Wedstrijden). Lezingen op komst? Prijs gewonnen? Wedstrijd in de steigers? Bundels op komst? Poëzienieuwtjes? Doorseinen naar agendapoeziekrant@poeziecentrum.be.
- Op zondag 4 juni lezen debutanten of cursisten van de Antwerpse SchrijversAcademie voor uit hun werk in het CC Begijnenhof in Diest op uitnodiging van de Literaire Kring Apollo.
- In de reeks VWS-cahiers verscheen van Renaat Ramon *Geschreven tijd*, over literaire en semi-literaire tijdschriften in West-Vlaanderen tussen 1805 en 2005. Bestel: VWS, Betferkerlaan 187, 8200 Brugge.
- Op 28 april werd in New York in het Seaport Museum n.a.v. de tentoonstelling 'Antwerp = America' de nieuwe dichtbundel van Mark Meekers voorgesteld: *Orpheus in de haven*, 36 gedichten over leven en werk van de Antwerpse kunstschilder Eugene Van Mieghem (zie ook *Gierik & NVT* nr. 87, zomer 2005). Erwin Joos, conservator van het Van Mieghem-museum verzorgde de inleiding.

- Van Willem Elias verscheen bij uitg. Snoeck *Aspecten van de Belgische Kunst na '45 – deel 1*. Hedendaagse kunst begrijpen en daarna leren waarderen is de bedoeling van deze uitgave; 320 blz., 200 kleurenillustraties, prijs: 32 euro. Info: info@snoeckpublishers.be.
- Bij uitg. Bf Ampersand & Tilde verscheen onlangs *Dag van de Dichter* van Bjarne Donderdag (alias Joris Denoo). Een recensie is te lezen op <http://users.pandora.be/francois.vermeulen/stroom.htm> van het e-zine *Stroom*.
- Onze abonnee Marcel Van Passel won op 26 maart de Ward Ruyslinckprijs voor het kortverhaal met zijn verhaal *Tijd*.
- Op 20 mei verscheen van Steven Graauwmans voor gelovigen en geliefden, deejays en astronauten de dichtbundel *Uitzicht Lotto*.
- Jan Kees van de Werk publiceerde bij uitg. De Knipscheer zijn vijfde dichtbundel *geveugeld vuur*. In de betere boekhandel of via e-mail: INDEKNIPSCHER@PLA-NET.NL. Prijs: 16,50 euro, 128 blz, ISBN 90-6265-572-8. De dichter ontving in Afrika de APNET Award for Support to African Publishing en de Imbogi Yesizwe Poetry International Award.
- Een laagdrempelig literair programma Antwerpen dat je per e-mail wordt bezorgd? Ja, het bestaat: contacteer Herman J. Claeys (Stichting Pipelines vzw): Herman.J.Claeys@teletekst.be.
- Van Pol Hoste verscheen bij uitg. Prometheus, Amsterdam de nieuwe roman *Een dag in maart*, zo divers als het leven zelf. Prijs: 18,95 euro, 208 blz.

UIT SYMPATHIE

vervliet@work

ONTWERPEN, UITVOEREN EN BEGELEIDING VAN

BERKENVELDPLEIN 16

2610 WILRIJK

TEL/FAX 03 830 15 50

GSM 0476 242 991

E-MAIL vervliet.grco@skynet.be

Bent U geïnteresseerd in de optimalisering van uw grafische communicatie en uitbouw van een sterk imago, contacteer ons dan voor een vrijblijvende bespreking.

advertenties
affiches
agenda's
belettering
beursstanden
boeken
campagnes
direct mail
folders
handelsdocumenten
jaarverslagen
kalenders
kranten
kunstmappen
logo's
tentoonstellingen
tijdschriften
uitnodigingen
verpakkingen
websites

UIT SYMPATHIE

DRUKKERIJ
alinea

Handels-, reclame- & privédrukwerk

Lange Elzenstraat 75

2018 antwerpen

tel 03 238 88 96

fax 03 216 99 78

E-mail alineadruck@belgacom.net

facturen

bestelbons

huisstijlen

folders

omslagen

geboorte- & huwelijkskaarten

uitnodigingen

visitekaartjes

e.a.

UIT SYMPATHIE

Schuttershofstraat 2

2000 Antwerpen

Tel 03 227 02 28

Fax 03 227 02 29

Gierik

& Nieuw Vlaams Tijdschrift

is te verkrijgen in volgende betere boekhandels

Antwerpen: Dierckxsens-Avermaete, Melkmarkt 17

Standaard Boekhandel, Huidevetterstraat 1-3

Blomberg, Home of Obsession, Lange Gasthuisstraat 28

Gent: Boekhandel Limerick, Kon. Elisabethlaan 142, 9000 Gent

Poëziecentrum, Vrijdagsemarkt 36, 9000 Gent

Nieuwscentrum Walry, Zwijnaardsesteenweg 6, 9000 Gent

en in de Co-Libro boekhandels:

Antwerpen: De Groene Waterman, Wolstraat 7 (2 Gieriksterren)

Brugge: Boekhandel De Reyghere, Markt 12 (2 Gieriksterren)

Brugge Sint-Kruis: Boekhandel De Reyghere, Moerkerksesteenweg 186

Gent: Walry, Zwijnaardsesteenweg 6 (1 Gierikster)

Hasselt: Markies van Carrabas, Minderbroederstraat 9-11

Kortrijk: Boekhandel Theoria, O.L.-Vrouwestraat 22 (2 Gieriksterren)

Mechelen: Boekhandel Forum, D. Boucherystraat 10 (1 Gierikster)

Mol: Boekhandel Bredero, Rozenberg 15 (1 Gierikster)

Roeselaere: Boekhandel Hernieuwen, Noordstraat 100

Sint-Niklaas: Boekhandel 't Oneindige Verhaal, Nieuwstraat 17 (2 Gieriksterren)

Tienen: Boekhandel Plato, Peperstraat 22 (1 Gierikster)

Beschermcomité Gierik & NVT

Meerdere mensen spraken en spreken ons nog altijd aan om van het Gierik-beschermcomité deel uit te maken. Niet de minsten die hun morele steun toezegden en hun intellectueel, creatief gewicht in de waardenschaal leggen. Ziehier de lijst van de uitverkorenen die er het vlugst bij waren (in willekeurige volgorde):

Frans Redant, dramaturg – Frans Boenders, auteur, essayist, cultuurminnaar – Ludo Abicht, vrije denker, filosoof, Arkprijs van het Vrije Woord – Gilbert Verstraelen, gemeenteraadslid Stad Antwerpen – Jos Vander Velpen, advocaat, voorzitter Liga Rechten van de Mens – Peter Benoy, theaterdirecteur Zuidpool – Lucienne Stassaert, vertaalster, auteur, Arkprijs van het Vrije Woord – Rik Hancké, toneelregisseur – Bert André, toneelspeler – Monika De Coninck, voorzitter OCMW Antwerpen – Freek Neyrinck, zette het figurentheater op de wereldkaart – Willy Claes, Minister van Staat – Philippe Lemahieu, bedrijfsleider en cultuurminnaar – Stefan Boel, bedrijfsleider en cultuurminnaar – Eric Brogniet, dichter, directeur *Maison de la Poésie* van Namur – Walter Groener (Fakkeltheater) – Victor Vroomkoning (NL), dichter – Chrétien Breukers (NL), dichter, stichter nieuwe poëziewereld *De Windroos* – Bart F.M. Droog (NL), dichter-performer, redacteur bekendste literair inter-nettijdschrift *Rottend Staal* – Wim Meewis, auteur, kunsthistoricus – Thierry Deleu, auteur – Lionel Deflo, auteur, ex-hoofredacteur *Kreatief* – Eric Rosseel, doctor psychologie – Silvain Loccufier, ererector VUB – Rik Torfs, prof. kerkelijk recht KUL.

Enkele milde literatuurmecenassen schonken ons al even milde giften om de eerste nummers in de steigers te zetten. Zij wensen echter anoniem te blijven. Pronkzucht is hen vreemd. Uit sympathie – dhr. G. P. – dhr. G. B. – dhr. Ph. L. – dhr. D. Vd. B. – dhr. St. B.

UIT SYMPATHIE

DE AUTEUR

Het tijdschrift van

DE KOEPEL VAN VLAAMSE AUTEURSVERENIGINGEN

VVL – VVTS – VSVJ

Secretariaat:

Sint-Jacobsmarkt 22

2000 Antwerpen

Tel. 03 2946725

Medewerkers zomernummer 91

Ilse ARNOUTS – (*1964) debuteerde met 'Fanfareparade', eind 2004, in *Gierik & NVT*. Ze was laureaat met *Thee Citroen* in de Louis Paul Boonpoëziewedstrijd 2004. Een monoloog, geselecteerd door het project creatieve duo's van *Creatief Schrijven*, werd opgevoerd op Happening 2006 in Neerpelt door Tibout Van Dyck. Momenteel werkt zij aan haar proza-eindwerk als afronding van haar opleiding aan de SchrijversAcademie.

Tone BRULIN - theaterregisseur, auteur, acteur, reiziger in verbeelding, duivel-doet-al, ontving in 2006 de Vlaamse cultuurprijs voor podiumkunsten.

Dimitri BONTENAKEL - (*1971) schreef *Een zuerver met pleinvrees* (Davidsfonds/Literair, 2004) en legt momenteel de laatste hand aan een tweede roman. Eerder verschenen kortverhalen in o.m. dit tijdschrift, *De Brakke Hond* en de verhalenbundel *Mooie jonge honden* (DBH/Van Halewijk, 2003). Hij is redactielid van *Gierik & NVT*.

Erik CORMAN - (*1975, Nieuwpoort) publiceerde de dichtbundels *Wolken overal* en *Waarom mei en andere maanden minder* (2002), maakt ook illustraties en gelegenheidscartoons, verdiept zich in een studie over het liefdesleven van Herman Gorter, verklaart zichzelf letterenfanaat.

Lieven DAVID - (*1958) werkte lang al journalist, publiceerde in 1986 *New wave* (Kritak), raakte geïnteresseerd in informatica, waarin hij werkte tot 2004. Terugkeer naar eerste liefde (literatuur, met klemtoon op interdisciplinariteit), met in deze periode publicatie in diverse internettijdschriften, *Rekto-Verso* en *Gierik & NVT*.

Jan DE BRUYN - is werkzaam bij de Antwerpse Bibliotheekdienst. In het lentenummer 2006 van *DBH* verschenen zijn eerste gedichten. Nu volgt een tweede reeks in *Gierik & NVT*.

Koenraad DE MEYER - (*1972) publiceerde kortverhalen in *En er is en tekst/Tekst*, schreef een goed ontvangen theaterstuk en werkt momenteel aan een tweede. Hij volgde een 4-jarige posthogeschoolopleiding aan SchrijversAcademie en 2 jaar fotokunst aan een academie voor het beeld. Theater in de galerie is zijn doel. Sfeer is wat telt.

Tris GILIS - (*1963) ze herontdekte het wondere van werelden scheppen drie jaar terug. Ze was het vergeeten. Soms gebeurt het dat je heel belangrijke dingen vergeet omdat vele kleine dingen je aandacht krijgen. Nu wil ze terug naar de essentie. En die ligt ook in woorden, woorden die graven, woorden die toedekken. Geduldig gepolijste spiegels die een caleidoscoop blijken te zijn, een uitnodiging.

Jasmin HASDO - (*1978) inspiratie: de leegte van de steppe, de poesta en de pampa én herten die bij nacht rusten in het lange gras, op hun hoede voor het gevaar dat ze niet kunnen zien.

Joris IVEN - publiceerde poëzievertalingen over Latijns-Amerikaanse literatuur en vertalingen van Nâzim Hikmet, Tahar Ben Jeloun, Sujata Bhatt. Hij publiceerde 4 dichtbundels: *Galerie De Taxus* (Manteau, 1987), *Egyptisch zwart*, *Perkament/Testament* en *Alles bij elkaar* (uitg. P. Leuven).

Marjolein KATS - (*1977) soms een dolgedraaid circus. Doorgaans nieuwsgierig. En altijd onderweg. Marjolein Kats schrijft. Ze was werkzaam als freelance journalist en tekstschrijver, studeerde journalistiek (Tilburg) en kunstgeschiedenis (Amsterdam), is derdejaars student aan de SchrijversAcademie (Antwerpen) en werkt als redacteur voor een Hogeschool voor de Kunsten (Oost-Nederland).

Heidi LAGAST - studeerde communicatiewetenschappen aan RUGent, daarna aggregaat in de politieke en sociale wetenschappen en met een Erasmusbeurs internationale journalistiek aan de City University van

Londen. Zij was freelance journaliste voor Radio 2, bekwaamt zich via schrijfpopleidingen en was dit jaar laureaat van de Hendrik Pijsprijs.

Greet LOSTRIE – (*1951) als dochter van een fotograaf portretteert zij het liefst kortverhaaltjes. Het papier is de gevoelige plaat, haar pen de camera waarmee ze observeert. Met mededogen stelt ze de kleine kantjes scherp van haar personages. De herkenbare sfeer, die met de nodige humor wordt gecreëerd, maakt dat het lezen van haar werk lijkt alsof men door een fotoalbum bladert.

Kris MALDOY – (*1963) tussen Orion en Perseus zweeft zij betoverd door het zevengesternte. Langsheen hyaden sprokkelt ze schelpen, stenen en verwrongen hout. Verzamelt dromen als schreeuwerige getuigen van verzonnen realiteit. Leent bij hen de verhalen die ze koesterend kneedt tot eigen gedachten. Soms noemt men haar Kris, of zelfs Iris, ze had echter liever () geheten, zonder norm, zonder vorm, als een zucht langsheen je wang, met de constantheid van Aldebaran.

Vera MARYNISSEN – (*1958) graficus. Zij schrijft proza en poëzie. In Vlaanderen grootste fan van Aron Grunberg.

Sven PEETERS – (*1977, Antwerpen) doceert Nederlands aan de universiteit van Belgrado en is free lance journalist met een bijzondere interesse voor Triëst en de Balkan. Zie daarvoor ook de projecten-in-progress OPPATRIHO en *Balkanmeisje*. Hij schrijft momenteel samen met Jelica Novakovic een kroegenboek over Belgrado, deels een toeristische gids, deels een sociologische studie.

Wouter STEYAERT – student in Gent, laureaat in de VOS poëzieprijs 2004, debuteert met poëzie.

Willy VANHEERS – Hoger Kunstonderwijs in Gent en Hasselt, laureaat SASK Hasselt en Prijs Robert Vandereyken 1998, tientallen fototentoonstellingen in Vlaanderen en Nederland.

Tin VANKERKOM – Sommige mensen zijn ervan overtuigd dat zij iets goed kunnen. Tin Vankerkom is ervan overtuigd dat zij goed schrijft. Niet eens zomaar. Zij heeft eerst goed gelezen. En vertaald. En de stelling naleven dat je moest leven zoals in een roman. Wat daarvan kwam: vrijgezellenverdriet op sterk water. Dit en de pijn van het Onbegrepen zijn (?) leidden tot een Boehoenovelle. Een fijn, nieuw, raszuiver genre.

Agnes VAN LOOK of Zana ZIRKOVA – (*1960) een vat vol fantasie en rechtvaardigheid aangevuld met een pen en papier; ze begon te schrijven omdat praten altijd zo snel moet gaan. Zij is onderweg en wil net iets meer; ze trok door Oost en Zuid en ook een beetje West, leerde de wereld kennen en vond haar grenzen. Ze ziet beelden en beschrijft ze als het kan. Ze houdt van stilstaan en dan weer verdergaan. ('I smile and I eat my crêpe flambée')

Veerle VERBRUGGEN – (*1968) uit Sint-Amands, had anders kunnen heten. Louise of zo. Met een trage ie. Mystiek is de ingeslagen weg. Onzinnig hoe ze achterlaat, de verte verder zoekt, langs zwalpende routes verdwaalt in poëtische prikkels. Altijd keert ze terug, waarna ze zich zuchtend verliest in wat zonder haar over-eind blijft. Flarden van dit tochtige leven verschijnen als columns in het Nederlandse tijdschrift *India nu*.

Werner VERRELST – (*1956, Lier) werkzaam in jeugdhulpverlening, student SchrijversAcademie, docent Creatief Schrijven, publiceerde proza en poëzie in *Gierik* & *NVT*.

Erik VLAMINCK – (*1954, Kapellen) is schrijver en theatermaker. Hij is docent en bestuursvoorzitter bij SchrijversAcademie.

Christine WAERENBURGH – (geboortedatum uitgewist) woont samen met haar drie kinderen te Brugge. Naast haar job in de gezondheidszorg is zij poëtisch actief. Eind 2005 was haar eerste dichtbundel klaar, maar nog onuitgegeven. Een grote leerschool was de SchrijversAcademie waar je een gedicht van haar kan lezen in de vitrine.